

POTUNGAUE TOUTAI LIPOOTI FAKATA'U

TA'U FAKAPA'ANGA 2023/2024

Vahe 1: Kanotohi

Vahe 1: Kanotohi	2
Vahe 2: Lea Nounou.....	3
Vahe 3: Talateu ‘a e ‘Eiki Minisitā ‘o e Potungāue Toutai.....	6
Vahe 4: Fakamatala mei he ‘Ofisa Pule Ngāue	8
Konga lalahi ‘o e fakahoko fatongia fakalukufua ‘a e Potungāue Toutai	11
1. Sio Fakalukufua ki he Potungāue Toutai	36
1.1 Puipuitu’a	36
1.2 Lao, Tefito’i Ngāue, Kupu Fekau’aki	37
1.3 Fa’unga ‘o e Potungāue.....	41
1.4 Founga Fakahoko Pule – Mape ki he Fokotu’u Palani	42
2. Fakahoko Ngāue ‘a e Potungāue Toutai.....	43
2.1 Va’a Ngāue ki hono Pule’i ‘o e Kaungāue mo e ‘Ofisi	43
2.2 Ola Founga Pule (Lipooti Ola Ngāue mo e Fokotu’utu’u Ngāue).....	51
2.2.1 ‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Minisitā	51
2.2.2 ‘Ofisi ‘o e ‘Ofisa Pule Ngāue	52
2.2.3 Va’a Ngāue Faka’ofisi.....	55
2.2.4 Va’a Ngāue ki hono Pule’i mo e Fakalakalaka ‘o e Toutai.....	60
2.2.5 Va’a Saienisi mo e Ngāue ki tu’a	74
2.2.6 Va’a Muimui Lao ‘a e Toutai.....	114
2.2.7 ‘Iuniti ki hono Pule’i mo tokangaekina ‘a e Poloseki Halafononga ki ha Ngātai Tu’uloa (PMU)	136
2.3 Pule’i ‘o e Me’a Fakapa’anga.....	137
2.4 Fakatau Koloa ‘a e Pule’anga	139
2.5 Pule’i ‘o e Ngaahi Koloa ‘a e Pule’anga	140
3. Fakahoko Me’a Mahu’inga/ Pole Fakangāue	141
3.1 Palopalema/ Pole Fakangāue.....	141
3.2 Ngaahi Fakatu’utāmaki mo hono Pule’i.....	146
4. Fakahā mo e Muimui’i ki he Ngaahi Tu’utu’uni Fakalao.....	148
4.1 Fakamatala ‘Aotita	148
4.2 Ngaahi Tu’utu’uni Faka-Minisitā mo e Kapineti	148
4.3 Founga Pule.....	150
4.4 Ngaahi Fiema’u ‘a e Tu’utu’uni Ngāue ‘a e Pule’anga	152
4.5 Poate mo e Komiti ‘oku Totongi Pa’anga	152
Vahe 5: Fakamā’opo’opo.....	154

Vahe 2: Lea Nounou

ACE	Fakafuofua ki he Toutai Fakata'u
ACIAR	Senita fakavaha'apule'anga 'a 'Aositelelia 'i he fekumi ki he ngoue
ACP	'Afilika, Kalipiane mo e Kulupu mei' he Pasifiki
ADB	Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia
AMP	Palani Pule Fakata'u
ANCORS	Senita fakafonua 'a 'Aositelelia ki hono malu'i 'o e me'amo'ui 'o 'oseni
AR	Lipooti Faka-ta'u
CBFM	Ngaahi kolo pule'i he toutai
CP	Palani Fakata'u Tolu
CEO	'Ofisa Pule Ngāue
CFEC	Ako fekau'aki mo hono muimui'i 'o e lao
CITES	Konivēsio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha
CMM	Konivēsio moe me'afua ki he founa pule
COVID 19	Vailasi ki he mahaki kolona 2019
CSU	Va'a ngāue lotoloto
DWG	Kulupu ngāue ki he tanaki fakamatala
DPD	Fakaikiiki fakamatala Poloseki
EEZ	Konga tahi toutai'anga faka'ekonomika
EFY	Faka'osinga 'o e Ta'u Faka-Pa'anga
ESMF	Puleí ó e 'ataakai mo e tu'unga fakasosiale
ER	Lipooti Faka'ilekitulonika
FAD	Poe tauhele ika
dFAD	Poe tauhele ika 'oku 'auhia mai
FAO	Kautaha me'atokoni mo e ngoue 'a e ngaahi Pule'anga fakatahataha
FCD	Va'a ngāue ki hono muimui'i e lao toutai
FFA	Kautaha Toutai 'a e Pasifiki
FFC	Komiti alealea ki he toutai
FFC MIN	Komiti alealea ki he toutai 'a e kau Minisitā
FLOW	Ako fekau'aki mo e Laiseni Toutai
FY	Ta'u Faka-Pa'anga
GDP	Koloa 'oku Ngaohi Fakaloto fonua
GPA	Ngaahi Fiema'u vivili 'a e Pule'anga
HMAF	Kau Tau 'a 'Ene 'Afio
HTHH	Hunga Tonga Hunga Ha'apai
HQ	'Ulu'i 'ofisi
ICT	Fakamatala, Fetu'utaki Tekinolosia
IIP	Palani fakaloto Potungāue ki he fakahoko fatongia
IP	Tu'utu'uni Ngāue fakaloto'i Potungāue
IMO	Kautaha Fakavaha'apule'anga ki he fefolau'aki vakatahi
IUU	Toutai Ta'efakalao mo 'ikai ke lipooti
KPI	Me'afua Ngāue
LAN	Netiueka fakaloto fonua
MC	Konifelenisi FakaMinisitā
MCS	Muimui'i malu mo le'ohi
MSC	Ako ki he Setifikeiti ke lava heka he 'u vaka kupenga
MDA	Ngaahi Potungāue

MOF	Potungāue Pa'anga
MOU	Aleapau 'o e felotoi
MoF	Potungāue Toutai
NDF	Kumi 'o e ngaahi me'a 'oku 'ikai fakatu'utamaki
NFOSC	Ako ma'a e kau 'Ofisa Toutai fekau'aki mo hono le'ohi 'o 'oseni
NPOA	Palani ngāue fakafonua
NTSA	Talite Alepau 'a Niue
NIWA	Kautaha fakafonua ki he Vai mo e 'Etimosifia
NICT	Fakamatala, Fetu'utaki Tekinolosia Fakafonua
NZ	Nu'usila
OPM	Polokalama ki hono pule'i 'o e kau 'ofisa taulama fakamafai
OIE	'Ofisi 'i Tu'apule'anga 'oku tokanga ki he mo'ui lelei 'o e fangamanu
PC	Komiuniti 'a e Pasifiki
PH	Faingamalie ki he Haitoloseni
PSC	Komisoni ki he kau ngāue Faka-Pule'anga
PMS	Me'afua Fakahoko Ngāue
PNA	Paati ki he Aleapau mo Niue
POI	Tokotaha Tukupau
POM	Tohi Fakahinohino ki hono tokangai ó e poloseki
PMU	Iuniti Puleí ó e Poloseki
PROP	Polokalama ki hono tokanga'i 'o e Potutahi feitu'u Pasifiki
PSMA	Aleapau ki he malu 'o e ngaahi taulanga
PMSP	Polokalama ki hono malu'i 'o e fefononga'aki 'i tahi 'o e Pasifiki
QGIS	Lahi 'o e polokalama fakamatala fakasiokalafi
RIMSW	Ako ki hono pule'i 'o e ngaahi sisitemi fakamatala fakafeitu'u
ROCW	Ako ki he kau 'ofisa taulama fakamafai fakafeitu'u
RTMCFA	Fakataha fakafeitu'u ki he faama'i 'o e ika 'i he 'elia matāfanga
R2R	Hakau 2 Hakau
SAW	Ako ki he toenga 'o e sitoka 'oku toe 'i 'oseni
SDG	Taumu'a Langa Fakalakalaka Tu'uloa (Pule'anga Fakatahataha)
SIDS	Fonua iiki kei Langalanga hake
SMA	Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe
SOP	Fakahinohino ngāue
SPC	Komiuniti 'a e Pasifiki Tonga
TAILS	Founga Tanaki Fakamatala Faka'ilekitulonika
TC	Saikolone Fakatalopiki
TCC	Kautaha Fetu'utaki 'a Tonga
TDW	Ako ki he Tanaki Fakamatala ki he Valu
TFSP	Palani 'a e Sekitoa Toutai 'a Tonga
TSDF II	Palani Fakalakalaka Fakafonua 'a Tonga II
TOR	Tuúnga ó e Fatongia
TPFES	Sisitemi ki he hū atu 'o e ngaahi me'atokoni 'i he kau fefolau'aki 'a Tonga
UN	Pule'anga Fakatahataha
UNCLOS	Konivesio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha
UNDESA	Potungue ki he 'Ekonomika mo e vā fakasosiale 'a e Pule'anga Fakatahataha
USP	Univēsi 'o e Pasifiki Saute
WCPFC	Komisoni Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki
WB	Pangike 'a Mamani

WTO	Kautaha Fefakatau'aki 'a Mamani
VMS	Me'angāue ki hono muimui'i ngaahi vaka toutai
VO	Kautaha 'oku nau fakafanau 'a e mokohunu
VEPA	Kautaha ki hono malu'i 'o e 'ataakai 'o Vava'u

Vahe 3: Talateu ‘a e ‘Eiki Minisitā ‘o e Potungāue Toutai

‘Oku ou fiefia ke fakahoko atu ‘a e lipooti fakamatala fakata’u ‘a e Potungāue Toutai ki he Ta’u Fakapa’anga ‘o e 2023/2024, ‘a ia ‘oku ne ‘omai ai ha vakai fakalukufua ki he ngaahi ngāue lavame’a, ngaahi ola moe ngaahi pole na’e fehangahangai mo e Potungāue lolotonga ‘a e Ta’u Fakapa’anga ko’eni.

‘I he Ta’u Fakapa’anga 2023/24, na’e kei hoko pe ko ha ta’u mohu pole ki he sekitoa toutai ‘i he kei hokohoko atu koia ‘a e feinga ke fakaakeake mei he ngaahi ha’aha’a mei he mapuna ko ia ‘a e mo’ungaafi HTHH pea moe peaukula, pea muimui mai ai ‘a e mafola koia ‘a e COVID -19.

Ka neongo ia, na’e malava pe ‘e he Potungāue ‘o fakahoko ‘a e fakalelei mo toe fokotu’utu’u fo’ou ‘ene ngaahi ngāue mahu’inga, ke lava ke ne matu’uaki mo fononga lelei mo e ngaahi ha’aha’a pea pehe ki he ngaahi pole kehekehe. Neongo ‘a e ngaahi polé, ka na’e lava he laumalie ‘o e ngāue fakataha mo e kātaki, ke fakapapau’i ‘oku a’usia ‘a e ngaahi taumu’a ngāue.

Ko e hokohoko atu ko ia ‘o e fakalele lelei ‘o e Polokalama Feitu’u Pule’i Makehé pe ko e SONE (SMA) ki he ngaahi tukui kolo, fakalakalaka ‘o e polokalama fāama iká mo e ngaahi toutai faka-komesiale, fulihi ‘o e ngaahi founa toutai ke lava ‘o fakalakalaka ha ngaahi toutai fo’ou hange ko e ngaahi toutai tuifio pea pehe ki hono fakalakalaka ‘a hono toutai’i ‘o e ngūfeke lalahi, ko e ngaahi ngāue mahu’inga ia ‘a e Potungāue he Ta’u Fakapa’anga ko eni. Ko e hokohoko atu ko ia ‘a hono fakahoko e ngaahi ngāue ki he Poloseki ‘a e Pangikē ‘a Mamani, ‘a ia ‘oku ‘iloa ko e “Halafononga ki ha Ngātai Tu’uloa”, ke tokoni lahi ki he langa hake mo hono mapule’i fakalukufua ‘a e toutai.

Tānaki ki he fokoutua COVID 19, ko e pole lahi taha fakamamani lahi ia ki he Ta’u Fakapa’anaga 2023/2024, ko e feliuliuaki ko ia ‘o e ‘ea ko e taha ia ha pole ‘oku fehangahangai ma’u pe mo e sekitoa toutai, tautautefito ki he ngaahi ‘otu motu iiki langalanga hake, hange ko Tongá ni. ‘Oku uesia ai heni ‘a e mafola ko ē ‘a e fa’ahinga ‘o e valu ‘i hotau ngaahi potutahi, pea ne uesia ai ‘a e ola ‘o e toutai ‘a e ngaahi vaka toutai valu.

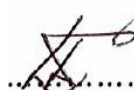
Ko e ola kovi ‘o e ngaahi ngāue fakalakalaka ‘a e kakai ‘o e fonua, mo e touaif taéfakapotopoto ko ia ó e ngaahi meámoúi mei óseni, ko e to e ngaahi palopalema lahi ia óku fehangahangai mo e Potungāue Toutai í he áho kotoa pe. Ka ‘oku fakahoko ma’u pe ‘a e ngaahi fokotu’utu’u ke fakapapau’i e ngāue fakataha ‘a e Potungāue Toutai mo e ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga, pea pehe ki he ngaahi kupu fekau’aki ‘i he sekitoa toutai, kenau ngāue fakataha ki hono muimui’i ‘o e ngaahi lao toutai ke fakaivia mo fakapapau’i e toutai tu’uloa.

Ko e ngaahi tokoni kotoa pe meí he ngaahi hoa fengāue’aki, ngaahi kautaha fakafonua, fakafeitu’u mo fakavaha’apule’anga ‘oku kei fakahoko lelei pe, tokoni fakapa’anga mo

fakatekinikale ki he Potungāue Toutai, 'oku ou fie fakahā 'eku fakamalo loto hounga mo'oni ai. 'Oku hoko eni ke tokoni ki he ngaahi fakalakalaka'i 'a hono pule'i 'o e toutai.

'Oku ou fakamālō loto hounga ki he taki lelei moe ngāue lavame'a 'a e 'Ofisa Pule Ngāue Dr. Sione Vailala Matoto pea pehē ki he tokoni fakatekinikale mei he toenga 'o e kaungāue 'a e Potungāue. Dr. Matoto oki na'e 'i ai 'a e ngaahi fatongia ki hono tataki mo tokanga'i fakalukufua 'a e ngaahi Ngāue 'a e Potungāue 'o a'u mai ki he 'aho 26 'o Siulai 2023. 'Oku hokohoko mai pe 'a e fakahoko 'o e fatongia ni 'e Dr. Siola'a Malimali 'i he lolotonga ni. Fakafoa he ngāue fakataha mo e fetokoni'aki, 'e fakalakalaka e sekitoa toutai ke fakapapau'i 'a 'ene tokoni ki he malu fakame'atokoni pea pehe ki he 'ekonomika 'o e fonua.

Mālō 'aupito,

.....
Nopele Fohe
'Eiki Minisitā ki he Potungāue Toutai

Vahe 4: Fakamatala mei he ‘Ofisa Pule Ngāue

Ko e Ta’u Fakapa’anga 2023/2024, ko e taha ia ha toe ta’u mohu pole ki he Potungāue. Na’e tupu pe eni mei he ngaahi faingata’a kehekehe kau ai ‘a e kei hokohoko atu ‘a e feinga ke fakaakeake mei he mapuna ko ia ‘a e mo’ungaafi HTHH pea pehe ki he peaukula, mafola ko ia ‘a e COVID-19, feliuliaki ‘o e ‘ea, fe’amokaki fakame’a ngāue pea moe fakapa’anga.

Ka neongo ia, na’e kei malava pe ‘e he Potungāue ke fakahoko hono ngaahi fatongiá ‘aki ha ngaahi taimi mo ha me’angāue fe’unga ke a’usia kakato ‘ene ngaahi taumu’a kuo ‘osi fokotu’u ki he Palani Fakata’u Tolu 2023/2024. Ko ia ai, ko e Lipooti ko eni ‘oku ‘oatu ai ‘e he Potungāue Toutai ‘a e ngaahi lavame’a ‘a e Potungāue ‘o fakatatau ki he’ene Palani Fakata’u Tolu 2023/24– 2025/26 mo e ngaahi me’afua ngāue ‘e malava ke fua ‘aki mo lipooti ‘a e ngaahi fakalakalaka ‘i he fakahoko fatongia.

Ko e ngaahi ngāue tefito ‘o e Ta’u Fakapa’anga ko eni, na’e kau ki ai ‘a e hokohoko atu ‘a hono fakahoko ‘a e ngaahi ngāue ki he Palani Sekitoa Toutai ‘a Tonga (TFSP) pea moe poloseki “Halafononga ki he Ngātai Tu’ulua” pea pehe ki he fakaakeake ko ia mei he mapuna ‘o e mo’ungaafi HTHH. ‘I he malumalu ‘o e TFSP, na’e meimei fakatefito ‘a e ngāue ‘a e Potungāue ki he fakahoko ‘o e ngaahi ngāue fekau’aki mo e polokalama Feitu’u Pule’i Makehe ‘e 65 ‘i Tonga ni. Tanaki atu ki ai, moe toe hiki hake ‘a e tu’unga ‘o hono faama’i ‘o e ngaahi me’a mo’ui mei ‘oseni kau ki ai ‘a e Tofe, na’e hiki hake mei he faama ‘e 51 mei he 2022/23 ki he kautaha ‘e 52 ‘i he Ta’u Fakapa’anga 2023/24. Na’e ‘i ai ‘a e ngaahi faama ‘ahi’ahi ‘e 7 ki he mokohunu’a ia na’e ‘i he tu’unga lelei ai ‘a e faama ‘e 3 pea ko e 4 e toe fakasio ha toe feitu’u makehe ken au hiki kiai pea ‘e kei hokohoko atu pe ‘ene ‘ahi’ahi’.

Ko e Ta’u Fakapa’anga ko ‘eni ko e ta’u ‘aki ia hono valu (8) ‘o hono fakahoko ‘o e ngāue ki hono pule’i ‘o e fua fakahoko fatongia (PMS) ‘a e kaungāue fakapule’anga, na’e fe’unga mo e kaungāue ‘e toko 55 mei he toko 82 fakakatoa ‘a e kaungāue ‘a e Potungāue, na’a nau kau au ki hono vakai’i faka’osi ‘o ‘enau fakahoko fatongia ‘i he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga. Ko hono fua koia ‘o e fakahoko fatongia fakalukufua ‘a e Potungāue, ‘oku fakahoko faka-kuata ia ‘o fakatatau moe Palani fakaloto Potungāue ‘a e ngāue ki he PMS. ‘I he kuata 1 (Siulau – Sepitema 2023) 98%, kuata 2 (‘Okatopa – Tisema 2023) 98%, kuata 3 (Sanuali – Ma’asi 2024) 98%, katoa ‘a e kuata ‘e 3 ko eni na’e lanu mata ‘i he me’afua fakahoko ngāue kuo tukupau ‘e he PSC ke fua ‘aki ngaahi fakahoko fatongia, pea ‘i he kuata 4 (‘Epeleli – Sune 2024) na’e 100% ia pea na’e pea lanu koula ia, pea ko e taupotu taha ia ‘a e lanu ki he me’afua ‘a e PSC.

Ko e patiseti ‘a e Potungāue na’e holo ia mei he \$5.16 miliona ‘i he 2022/23 ki he \$4.60 miliona ‘i he ta’u fakapa’anga 2023/24 pea ko e lahi fakakatoa ‘o e fakamole na’e fe’unga mo e \$3.89 miliona. Ko e taketi ki he pa’anga tanaki ‘a e Potungāue ki he 2023/2024 na’e \$3.87 miliona ka na’e tanaki ‘e he potungāue ‘a e \$3.62 miliona.

‘Oku kei fakafalala pe ‘a Tonga ‘i he ngaahi me’a fakatoutai fakanatula ‘o ‘oseni’ ki he me’atokoni faka’aho mo e ma’u’anga pa’anga hū mai. Ko e ongo koloa tefito ‘e 2 ‘oku fakatefito ki hono hū atu ki tu’apule’anga’, ‘a ia ko e valu pea pehe ki he feo moe ika mo’ui.

Na'e kau foki mo hono faama'i 'o e fa'ahinga 'o e mokohunu ko e nga'ito, pea na'e hū atu mo ia ki tu'apule'anga, ka na'e kau atu pe foki moe faama mokohunu hono maumau'i he HTHH

Ko e lahi fakakatoa 'o e ngaahi koloa 'o 'oseni na'e lava 'o hū atu ki tu'apule'anga ('ikai kau heni 'a e ngaahi me'a mo'ui ki he ngaahi puha sio'ata) lolotonga 'a e vaha'a taimi ko eni na'e fe'unga mo e metuliki toni 'e 1,689.7. Ko e holo'aki ia 'a e peseta 'e 14.7% mei he mahu'inga fakakatoa 'o e me'a mo'ui mei 'oseni na'e hū atu ki tu'apule'anga he ta'u fakapa'anga kuo'osi, pea na'e lahi pe ki he valu 'a hono hū atu ki tu'apule'anga. Ko e ngaahi me'a mo'ui kotoa na'e hū atu ki tu'apule'anga he ta'u fakapa'anga ko eni na'e fe'unga ia moe pa'anga Tonga TOP\$8.6, ko e holo 'aki ia 'a e peseta 'e 23.3% mei he mahu'inga 'o e ika na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he tau fakapa'anga kuo 'osi.

Na'e fe'unga moe metuliki toni 'e 1,605.1 'o e fa'ahinga 'o e valu na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko eni 'a ia ko e holo'aki ia 'a e peseta 'e 19% mei he ta'u fakapa'anga kuo 'osi. Ko e valu na'e lahi taha 'a hono hū atu ki tu'apule'anga 'a ia ko e peseta 'e 95%. Ko e lahi fakakatoa 'o e valu na'e hu atu ki tu'apule'anga 'i he vaha'a taimi ko eni, na'e fakafuofua ki he pa'anga Tonga TOP\$8.4 miliona, 'a ia ko e holo 'aki ia 'a e peseta 'e 26% mei he ta'u kimu'a.

Ko e fakakatoa 'o e feo moe ika mo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he Ta'u Fakapa'anga 2023/24 ko e fa'ahinga 'e 59,999 pea fe'unga hono mahu'inga fakafuofua ki he pa'anga Tonga TOP\$0.3 miliona. Ko e holo'aki ia 'a e peseta 'e 59.2% 'i he lahi pea moe moe peseti 'e 63.3% 'i he mahu'inga (FOB value) mei he ika mo'ui ne hū atu ki tu'apule'anga 'i he Ta'u Fakapa'anga kimu'a. Ko e uta 'o e ngaahi koloani na'e lahi taha ki he fa'ahinga 'o e ika mo'ui 'a ia ko e peseta 'e 47% pea moe fa'ahinga kehekehe pe 'o hange koia 'oku hā atu 'i he Fakatātā 2. Ko 'Amelika 'a e maketi lahi taha 'oku uta ki ai 'a e ngaahi koloa ko eni.

Ko e toutai palu 'oku kei uesia lahi pe tupu mei he ha'aha'a 'o e fokoutua Covid 19 koe'uhi ko e tātāpuni 'o e ngaahi maketi ki tu'apule'anga tupu pe mei he tapuni 'o e ngaahi kau'ā fonua pea 'ikai toe lava hū atu ha palu ki tu'apule'anga 'o a'u mai ki Sune 2024 na'e 'i ai 'a e kilo 'e 38.5 'o e palu na'e malava ke hū atu ki tu'apule'anga fakafou 'i he kautaha fakalotofonua 'oku nau laiseni ki he valu. Kaikehe, na'e kei malava pe 'e he kau toutai palu ke fakakakato 'a e ngaahi maketi fakalotofonua 'i he tokoni 'a e Pule'anga ki hono fakapa'anga 'a e totongi ki he ika pea pehe ki he mounu.

Tupu mei he holo ko ia 'i he tu'unga 'o e ngaahi me'amou'i 'i hotau 'oseni, koe'uhi ko e ngaahi 'uhinga kehekehe 'o kau ai e feliuliaki 'o e 'ea mo e lahi 'o e toutai fakavalevale, kuo kamata ai 'e he Potungāue Toutai 'a e ngaahi fakakaukau fo'ou ke fakapapau'i 'oku kei pukepuke 'a hono fakalato 'o e fiema'u 'a e Fonua mei he ngaahi koloa toutai 'o 'oseni tautautefito ki he ma'u me'atokoni pea mo e ma'u'anga pa'anga. 'Oku hokohoko atu ai 'a e Potungāue 'i hono laku 'o e ngaahi poe tauhele'anga ika (FAD) 'i he ngaahi potutahi 'o Tonga ni, ke to e fakatupulekina 'a e ola ki he fanga ki'i toutai iiki. Na'e fakalakalaka foki mo hono faama'i 'o e tofe, mokohunu, vasuva, pea mo e fa'ahinga 'o e ika. 'Oku kei hokohoko atu pe mo e fakalakalaka ki he toutai ngūfeke he 'oku manakoa 'aupito 'a hono kakano 'i he maketi fakaloto fonua.

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e tokonia 'e he Potungāue 'a e Polokalama ta'u'i e ngaahi mahakai 'ikai ke pipihi (NCD) 'a ia ne kamata 'i he 2016, ko e fakataumu'a ki hono fakaivia e mo'uilelei 'i Tonga ni 'aki hono tukuhifo 'a e totongi 'o e ika. Ko e polokalama ko'eni 'oku

fakalele ia 'i he aleapau (MOU) 'i he vaha'a 'o e Potungāue Toutai mo e kautaha Toutai "Ngatai Marine Enterprises" 'a ia ko e vaka muli kotoa pe 'oku fakahifo 'a e toni 'e 3.5 e ika valu 'i he taimi pea toni 2.5 'i he taimi kovi e toutai. 'I he Ta'u Fakapa'anga ko'eni, ko e metuliki toni fakakatoa 'e 120 na'e fakatau atu fakaloto fonua, fakafuofua ki he pa'anga Tonga 'e TOP\$1.8 miliona.

'Oku ou 'amanaki ne hoko hono fakahoko koia 'a e ngaahi ngāue he Palani Fakalukufua 'o e Sekitoa Toutai pea pehe ki he Palani Fakata'u Tolu 'a e Potungāue Toutai ki he Ta'u Fakapa'anga ko'eni na'e tokoni lelei ia ki he fakalakalaka fakalukufua 'o Tonga.

Faka'osi, 'oku ou hounga'ia mo fakamalo ki he tokoni mo e ngāue fakataha na'e fakahoko 'e he kau ngāue 'a e Potungāue toutai 'o malava ai ke fakakakato mo a'uusia 'a e ngaahi taumu'a 'a e Potungāue ki he Ta'u Fakapa'anga 2023/24.

Malo 'Aupito,

.....
Dr. Sione Vailala Matoto
'Ofisa Pule Ngāue, Potungāue Toutai

Konga lalahi 'o e fakahoko fatongia fakalukufua 'a e Potungāue Toutai

Ola Ngāue	Ngaahi tefito'i Ngāue	Konga lalahi 'o e ngāue na'e fakahoko
Ola Ngāue 1: Tataki lelei ó e Potungāue Toutai, í he tuúnga fakaloto fonua, fakafeituú mo fakavahaá puleánga	➤ Palani Fakata'u Tolu moe Patiseti ➤ Fakahū atu 'a e Lipooti Fakata'u 2022 – 2023 ➤ Fakataha Palani Fakafeitu'u 'o e Tahī 'i Fisi 'i he 'aho 7 'o 'Aokosi – 11 'o 'Aokosi 2023 ➤ Kau atu ki he fakataha 'i he fakataha makehe 'a e kau Minisitā 'a e kau mēmipa 'o e Exploratory pool 'i he malumalu	➤ Palani Fakata'u Tolu moe Patiseti ki he Ta'u Fakapa'anga 2024/25 na'e fakahū atu he 'aho 26 'Epeleli 2024 ➤ Fakahū atu 'a e Lipooti Fakata'u ki he Kapineti mo e Falealea kimu'a he 'aho tukupau ki ai, pea tali he kapineti he 'aho 06 'o 'Okatopa 2023 ke fakahū atu ki Falealea; fakahū ki LA he 'ahi 25 'Okatopa 2023. ➤ 'Oku fakatefito 'a e polokalama ni 'i hono fakataha'i 'o e ngaahi sevesi fakamatala ki he 'ea mo e 'oseni pea mo e ngaahi sisitemi fakatokanga vave ki he ngaahi fakatu'utamaki lahi (MHEWS) 'i he ngaahi fonua 'e nima. Ko e ngaahi ola mahu'inga 'e fā 'o e poloseki ko hono fakamālohia 'o e sīpinga 'o hono tu'uaki 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi ngāue ki he 'ea, fakalelei'i 'a e mateuteu 'a e komiuniti mo e ngaahi malava ke tali mo e tu'umālie ki he ngaahi fakatu'utāmaki 'o e 'ea, pea mo hono fakalahi 'o e pule'i 'o e 'ilo fakavahefonua mo e fengāue'aki ki he ngaahi ngāue ki he 'ea mo e MHEWS. ➤ Tefito'i Talanoa ihe fakataha'anga ni ke fakapapau'l 'a e vahevahe taau mei he Talita 'o Amelika mo hono fakaivia fakapa'anga 'a e Sekitoa Toutai. ➤ Ko e tefito'i Talanoa kī he fakataha ni ko hono fakamafai mei he Kupu felave'i 'oku fakaivia fakapa'anga 'a e Talite 'Amelika ke tokonia mo a'usia 'a e visone mo

	‘o e Aleapau ‘a ‘Ameliká ‘i he ‘aho 9 ‘o ‘Aokosi – 11 ‘o ‘Aokosi 2023 ➤ Kau atu ki he Talanoa Fakavahefonua ki he Tu’utu’uni & Pule’anga ‘i Fisi ‘i he ‘aho 21 ‘o ‘Aokosi – 24 ‘o ‘Aokosi 2023 ➤ Kau atu ki he fakataha ‘a e Komiti Toutai ‘a e Forum Minisitā Fakata’u pea mo e Fakataha ‘a e Kau Minisitā Toutai Fakavahefonua hono 4th RFMM ‘i he ‘aho 3 ‘o Siulai – 6 ‘o Siulai 2023 ➤ Kau atu ki he fakataha Faka’ofisiale Makehe FFC 129 & Minisita Makehe FFC 22 ‘i he ‘aho 2 ‘o Sepitema – ‘aho 7 ‘o Sepitema 2023 ➤ Kau ki he fakataha ki he Konifelenisi Fakavaha’apule’anga ‘a e Kakai Toutai ‘i he ‘aho 19th Sept – 21st Sept 2023 ➤ Kau ki he fakataha 'i Honiara, Solomone- Feliuliuaki 'o e 'Ea ➤ Ma’u ‘a e fakataha ‘i he	fevahevahe’aki ‘a e ma’u’anga fakamatala ke fakatupulaki mo fakalakalaka ivi ngāue ‘a e Sekitoa Toutai ‘i he ta’u takitaha. ➤ Ko e fokotu’utu’u ngāue ko e feinga fakataha ia ‘a e ngaahi fonua memipa ‘o e Pasifiki ‘oku taki ‘e he Pule’anga Fisi mo Tuvalu, ko e ongo sea fakataha ‘o e Kulupu Ngāue Fakatahataha, pea poupou’i ‘e he Komisoni Faka’ekonomika mo Fakasosiale ‘a e Pule’anga Fakatahataha ki ‘Esia mo e Pasifiki (ESCAP), ‘a e Kautaha Fakavaha’apule’anga ki he Hikifonua (IOM), Palataisi ki he Hikifonua 'i he Fakatamaki (PDD), Kautaha Ngāue Fakavaha’apule’anga (ILO), Komisoni 'a e Pule’anga Fakatahataha ki he Totonu ‘a e Tangatá (UNCHR), Senitā Fakavaha’apule’anga ki hono Vakai’i ‘o e Ngaahi Feitu’ú (IDMC), mo e Fakataha’anga ‘o e ‘Otu Motu Pasifiki (PIF) ➤ Ko hono fakahoko ‘a e Komiti Toutai ‘a e Fakataha’anga Fakata’u ‘a e Kau Minisitā 20 (FFCMIN20) pea mo e Fakataha ‘a e Kau Minisitā Toutai Fakavahefonua 4 (RFMM4) ‘i Majuro, Pule’anga ‘o e ‘Otu Motu Māsóló mei he ‘aho 3-6 ‘o Siulai 2023. Na’e tomu’a fakahoko ‘a e fakataha ‘a e kau Minisitā ‘i ha fakataha ‘aho ‘e taha ko e ngaahi Komiti Toutai ‘a e Forum (FFC127). ‘I he fakataha ko ‘eni, na’e fakatahataha’i ai ‘e he kau memipa ‘o e FFC ‘a e ngaahi fokotu’u mo e ngaahi me’a ke fakakaukau’i ‘e he kau Minisita ‘i he FFCMIN20 mo e RFMM4 pea mo ‘enau Retreat ‘i he ‘aho faka’osi ‘o e fakataha. ➤ Ko e fakahoko ‘e he Komiti Toutai ‘a e fakataha Fakata'u 'a e Forum mo e Minisita & 4th ➤ Fakataha 'a e Minisita Toutai Fakavahefonua pea fakamo'oni hingoa pea mo e Aleapau Fengāue’aki Fakafonua ‘i he vaha’a ‘o e “PASIFIKI pea mo e POTUNGĀUE TOUTAI
--	---	--

	Vahefonua Jiangsu, Siaina ➤ Kau ki he fakataha 'i Panama, USA – Ko 'etau Konifelenisi 'Oseni. ➤ Kau mai ki he fakataha virtual-PACP- WTO Fefakatau'aki mo e Kau 'Ofisa Ma'olunga Faka'ofisiale 'a e Toutai ki hono fakataukeyi ➤ Kau ki he fakataha 'i Marshall, Majuro- Komiti Toutai 'a e Forum Fakata'u hono 20 mo e fakataha 'a e kau Minisita ➤ Kau atu ki he fakataha fakata'u 'a e SPRFO 'o e 2024, 'aho 21 'o Sanuali – 'aho 3 'o Fepueli 2024, Manta, 'Ekuatoa ➤ Kau atu ki he 'aho fakaava 'o e 'Oseni Lahi 'i Sene, 'Aositelelia 8th Fepueli - 9th Fepueli 2024 ➤ Kau atu ki he Fakataha 'a e Blue Talanoa, Fale 'o Tonga, 9th Feb 2024 ➤ Kau ki he fakataha 'a e FAO,	FORUM 'O E 'OTU MOTU" pea mo e PULE'ANGA 'o TONGA. ➤ Ke fakatokanga'i 'a e ngaahi pole 'oku fehanganhangai fakataha mo e ngaahi kolo toutai 'i mamani pea ke teuteu'i ha feitu'u ke fai ai ha ngaahi talanoa ki hono teuteu mo fakahoko 'o e ngaahi founa fakafepaki 'oku fengāue'aki 'i he vaha'a 'o e ngaahi fonua mo e ngaahi komiuniti. ➤ Ko e ika mo e toutai 'oku 'i ai 'a e mahu'inga faka'ekonomika mo fakafonua lahi 'i he ngaahi komiuniti 'i mamani. Ko e holo 'a e ngaahi sitoka mo e holo hifo 'a e ola 'o e ngaahi sitoka 'oku 'uhinga ia 'oku si'isi'i ange 'a e ika ke 'alu holo, 'a ia 'oku tautautefito ki he palopalema 'i he 'ilo'i 'oku fakafalala 'a e kakai 'e laui piliona 'i mamani ki he me'akai mei tahi ko e ma'u'anga tokoni tefito ia 'o e me'a mo'ui he 'oseni. ➤ Ko e kau faka'ali'ali 'o e CFSE 2023 'e 'oatu 'a e ngaahi fa'ahinga kehekehe 'o e ika mo e me'akai mei tahi, ngaahi me'akai fakafiefia mei he ika mo e ngaahi koloa mei tahi, ngaahi sevesi mo e ngaahi tekinolosia kehekehe ki hono ngaohi, tauhi, mo e fetuku 'o e ika mo e me'akai mei tahi, pea pehe ki he ngaahi me'angāue ki he ngaahi falekai mo e fefakatau'aki. ➤ Ke tohoaki'i 'a e tokanga fakavaha'apule'anga ki he ngaahi fakatu'utamaki lahi 'oku fehanganhangai mo e 'oseni 'o mamani pea ke fai ha ngāue pau 'i he kolope ke poupou ki hono tauhi 'o e tahi mo e fakalakalaka tu'uloa. ➤ 'Oku faka'ilonga'i 'e he Aleapau ni ha sitepu lahi ki mu'a ki he tu'uloa 'o e 'oseni 'aki hono tapui 'a e poupou 'a e pule'anga ki he toutai ta'efakalao, ta'e lipooti mo ta'e fakatonutonu (IUU); toutai 'o e ngaahi sitoka 'oku fu'u toutai lahi; mo e toutai 'i he ngaahi tahi lahi ta'efakatonutonu
--	--	---

	‘Aokalani Nu’usila 12th Feb – 16th Feb 2024 ➤ Kau ki he Fakataha Fakataha Faka'ilo ki he 'Ea 'i Uelingatoni, Nu'usila 19th Feb - 2nd Mar 2024 ➤ Kau atu ki he fakataha 'a e FFA ki hono fakalelei'i 'o e pule'i 'o e toutai fa'ahinga 'o e tuna ko e albacore & SPG 'i Uelingatoni, Nu'usila 'aho 2 'o Ma'asi - 4 'o Ma'asi 2024 ➤ Kau ki he fakataha Talanoa Malu'i 'a Siapani 'i Tokio, Siapani 18th Ma'asi – 21st Ma'asi 2024 ➤ Kau ki he fakataha fakata'u 'a e Kulupu Ngāue ki he Vakai'i 'o e Pule'i 'o e Monitoa, Honiara, Solomone 18th Ma'asi – 22nd Ma'asi 2024 ➤ Kau ki he fakataha fakavaha'apule'anga ki he 'ekonomika lanu pulu tu'uloa 'i he 'Otu Motu Pasifiki mo e ngaahi vahefonua Guam, 20th Ma'asi – 22nd Ma'asi 2024	➤ Ko e Fakataha Hono 4 'a e Minisitā Toutai Fakavahefonuá pea fakamo'oni ki he Aleapau Fengāue'aki Fakafonua 'i he vaha'a 'o e “PACIFIC ISLANDS FORUM FISHERIES AGENCY” pea mo e PULE'ANGA 'o TONGA ➤ Ko e "Konivesio ki hono Tauhi mo Pule'i 'o e Ngaahi Koloa Toutai 'i he Tahi Lahi 'i he 'Oseni Pasifiki Tonga", fakataha mo ha Tu'utu'uni fekau'aki mo hono fakahoko 'o ha Konifelenisi Teuteu ke tokoni ki hono kamata'i lelei 'o e ngāue 'a e Komisoni 'o e Kautaha Pule'i 'o e Toutai Fakavahefonua 'o e Pasifiki Tonga (SPRFMO) na'e fokotu'u 'e he Konivesio ➤ Faka'ai'ai 'a e Mahu'inga 'o e Ngaohi 'o e Ngaahi Koloa Toutai 'a Tonga mo e Hoa Ngāue Fakalakalaka 'a e Vast Ocean. ➤ Poupou ki he ngaahi fonua motu 'i he kolope ke nau fakatupulaki ha ngaahi 'ikonomika lanu pulu tu'uloa ke nau fe'unga mo e feliuliuaki 'o e 'ea, fakatupu ha ngaahi ngāue, fakatupulaki 'a e ngaahi 'ekonomika, pea fakalakalaka 'a e tu'unga 'o e mo'ui 'a e ngaahi komiuniti. ➤ Fakahoko 'a e fokotu'u ki hono fakamālohia 'o e polokalama SMA ki hono pule'i lelei ange 'o e ngaahi koloa toutai 'i he matātahi ➤ Fakataha ki he 'Ilo ki he 'Ea (CLAW) 'o fakamamafa'i 'a e ngaahi uesia 'o e toutai 'i he Pasifiki, fe'unga mo e taukave'i 'o e mole mo e maumau ➤ Ko e taumu'a ke fakahoko ha pule'i lelei ange 'o e toutai laine loloa 'i he fakatonga, 'o fakatefito 'i he tuna albacore 'o e Pasifiki Tonga. 'Oku 'oatu 'e he SPC 'a e ngaahi fakamatala fakasaienisi mo e fale'i ke faka'ilo 'a e ngaahi
--	--	---

	➤ Fakataha ‘a e kau Taki ngāue ‘o e Potungāue Toutai ‘i Noumea ‘i he ‘aho 22 ‘o ‘Epeleli – ‘aho 29 ‘o ‘Epeleli 2024 ➤ Kau atu ki he fakataha ‘a e FFC ‘i Nauru ‘aho 3 ‘o Me – ‘aho 14 ‘o Me 2024 ➤ Kau atu ki he fakataha ‘a e ReefCloud ‘i Fisi ‘i he ‘aho 31 ‘o Me – ‘aho 1 ‘o Sune 2024 ➤ Kau mai ‘a e Minisitā Toutai mo e kau fakafofonga ki he Fakataha Fakata’u ‘a e Komiti Toutai ‘a e Fakataha’anga Fakaminisitā hono Uofulu Mā Tolú (FFCMIN23) pea mo e Fakataha hono Nima ‘a e Kau Minisitā Toutai Fakavahefonuá (RFMM5) ‘aho 22 ‘o Siulai – 26 ‘o Siulai 2024	founga pule, pea ‘oku ne ngāue ‘i he ngaahi tu’unga fakavahefonua, fakavahefonua si’isi’i mo fakafonua ke ‘oatu ‘a e pou pou ki he ngaahi founga fakatekinikale ke pou pou’i ‘aki ‘a e ngaahi founga pule totonu. ➤ ‘Oku vakai ‘a e ngaahi fakataha ki he ngaahi taulanga ‘o e ngaahi vaka mo e ngaahi tu’u ‘a e ngaahi vakapuna ‘a e JSDF, pea mo e langa hake ‘o e ngaahi malava, kuo tokoni ‘a Siapani ki he melino mo e tu’uma’u ‘a e Vahefonua ‘Otu Motu Pasifiki, pea pehe ki he’ene fakalakalaka ‘oku fefeka mo tu’uloa. ➤ ‘Oku fakahoko ‘e he siofi, pule’i mo e vakai’i (MCS) ha fatongia mahu’inga ‘i he sisitemi pule’i fakalukufua ‘o e toutai ‘aki hono malu’i ‘a e angatonu ‘o e ngaahi founga pule’i kuo fa’u ke a’usia ‘a e ngaahi taumu’a fakalakalaka tu’uloa ‘o e toutai ‘a e kau Memipa ‘o e FFA. ➤ Kau Taki ‘o e Pasifiki, ‘oku mau tukupā mālohi ke fakapapau’i ‘a e mo’ui lelei mo e mo’ui lelei ‘a hotau kakaí, pea mo e totonu ‘a e tangatá mo e tu’unga tatau ma’á e tokotaha kotoa pē. ‘Oku tau tuku ‘a e mahu’inga lahi ki hotau ‘oseni mo e kekekele, pea ‘oku tau fakamanatua ha fehokotaki loloto mo hotau komiuniti, ‘ataakai fakanatula, ngaahi ma’u’anga tokoni, ma’u’anga mo’ui, ngaahi tui, ngaahi ‘ulungaanga mahu’inga fakafonua mo e ‘ilo tukufakaholo. ➤ Ko e fakataha ‘a e kau ‘Ulu ‘o e Ngaahi Toutai ‘a e Komuniti Pasifiki (SPC) ‘oku ne ‘omai ‘a e tokanga’i ‘o e ngaahi ngāue kotoa pe ‘a e SPC ‘i he mala’e ‘o e toutai mo e ngoue’anga, pea pehe ki ha faingamalie ke alea’i ‘a e ngaahi kaveinga fekau’aki ‘oku mahu’inga’ia ai ‘a e vahefonua. ‘Oku ne ‘ufi’ufi ‘a e Polokalama Toutai mo e Aquaculture ‘a e SPC ‘i he ‘Oseni mo e ‘Otu Motu, pea mo e ‘Ofisi ‘o e kau Talekita ‘a ia ‘oku nau fakatahataha’i ‘a e Va’a Toutai, Aquaculture
--	--	---

		mo e 'Ekosisitemi 'o e Tahi 'o e SPC. ➤ Fakataha Fakata'u 'a e Komiti Toutai 'a e Forum Fakata'u mo e Minisitā Toutai Fakavahefonua hono 4 pea fakamo'oni ki he Aleapau Hoa Ngāue Fakafonua mo e Potungāue Toutai – Tonga. ➤ Ko e ReefCloud ko ha sisitemi siofi 'o e 'a'ake 'a ia kuo fakatupulaki 'e he AIMS 'oku ne ngāue'aki 'a e ngaahi 'ata 'i lalo tahi 'oku 'analaiso 'e he Artificial Intelligence (AI) 'o fakataha'i mo e 'ilo tukufakaholo. 'Oku fenāpasi foki 'a e fokotu'utu'u ni mo e Palani Ngāue ki he 'Aka 'o e Pasifiki2021-2030, 'a ia na'e fa'u mo poupu'u 'e he ngaahi fonua Memipa 'e 26 'i he Fakataha hono 30 'a e SPREP 'i he 2021. ➤ Fakataha Fakata'u 'a e Komiti Toutai 'a e Forum Fakata'u mo e Minisitā Minisitā Toutai Fakavahefonua hono 5 pea fakamo'oni ki he Aleapau Hoa Ngāue Fakafonua mo e Potungāue Toutai – Tonga.
Ola Ngāue 2: Tataki mo puleí lelei ó e ngaahi vaá ó e Potungāue, áki ha va fetokoniáki mo e fetuútaki lelei, ó makatuúnga í he ngaahi taimi kuo tukupau ki he ola ngāue	➤ Fakahoko fakataha 'a e kau taki ngāue pea mo e Minisita ihe Kuata takitaha. ➤ Ko hono fakapaasi 'e he 'Ofisa Pule 'a e Potungāue Toutai 'a e Palani ngāue fakata'u mo hono patiseti pea mo e koloa naunau 'a e Potungāue kí he faha'ita'u fakapa'anga 2023/24 ➤ Ko hono fakapaasi 'e he "Ofisa Pule 'a e Potungāue Toutai 'a e Palani fakata'u, Patiseti mo e Lipooti fakata'u 'o e koloa	➤ Fakahoko mo fakakakato 'a e fakataha 'a e HODs 'e 4 x 'i he kuata 'i loto 'i he FY kotoa pe. (11 Siulai 2023, 24 Sanuali 2024, 15 Ma'asi 2024 & 22 Me 2024) ➤ Fakahū atu 'a e CP faka'osi 'a e Potungāue, Patiseti mo e APP ki he PLMO / LA 'i he 'aho 27 'o 'Epeleli 2024 ➤ Fakahū atu 'o e CP mo e APP FY 2024/25 kuo toe fakalelei'i 'o fakafehoanaki ki he Patiseti kuo fakangofua 'i he 'aho 29 'o Siulai 2024 ➤ Fakahū atu 'a e AMP, Pa'anga Hu Mai Fakata'u ki he PMO/MOF 'i he 'aho 31 'o Siulai 2024, PMS FY2022/23 mo e EYR FY2022/23 'i he 'aho 11 'o 'Aokosi 2023 pea mo e Lipooti Fakata'u 'i he 'aho 13 'o 'Aokosi 2023.

	naunau ‘a e Potungāue ➤ Ko hono fakapaasi ‘e he ‘Ofisa Pule ‘a e Potungāue Toutai ‘a e Palani fakata’u, Palani Patiseti fakata’u pea mo e ngaahi ako fakalakalaka mo e me’asivi fua ngāue ‘a e kau ngāue, kotoa ‘a e ngaahi tefito’i lakanga ngāue pea mo e lipooti fakata’u. ➤ Ko hono fakahu ‘a e lipooti fakamahina 6 kī he Komisoni ‘a e Kau ngāue Fakapule’anga.	➤ Fakahū atu ‘a e lipooti fakata’u ‘e ua (Siulai 2023 mo Sanuali 2024) ‘o fakatatau ki he ‘aho faka’osi ‘o e ‘aho 5 ‘o Ma’asi 2024
Ola Ngāue 3: Malava ke muimui’i mo fakahoko ha founga ngāue faka-lao lelei mo longomo’ui pea mo faka-polofesinale ke tokoni ki he pule lelei.	➤ Kau mai ki he ngaahi me’a fakalao 'oku 'asi hake 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o e fale'i fakalao & ngaahi fakataha nounou. ➤ Ko hono teuteu’i óe ngaahi fakatonutonu kī he Lao moe Ngaahi Tu’utunni lao moe ngaahi fakaílo kī he Toutai íhe taimi óku fiema’u ai. ➤ Ako fakalao ma’ae kau ngāue ‘a e Potungāue moe kupu felave’i ‘a e ngaahi Sekitoa Toutai.	➤ Ko e hopo fekau’aki moe Toutai íhe Ngaahi Kolo Matatahi [Nukuleka, Kolonga, Ha’apai mo Vavaú] ➤ Nukuleka mo Kolonga- Faka’osi moe tala tu’utu’ni kuo fakahoko he Fakamaau’anga. ➤ Vavaú mo Ha’apai- Kei fakahoko pe ngāue kiai. ➤ Ngaahi Tu'utu'uni Fakafonua mo e Ngaahi Tu'unga Fakangāue- ‘Oku ha moe felave’i kī he ngaahi lao. ➤ Ko e fakataha kī he ngaahi palani foou kihono faamai oe Ika. ➤ Áko kī he Lao óe Tahi, ko e fakahoko moe fengāue’aki mo FFA. ➤ Fakataha fekau’aki moe Pule’i ‘o e Óseni ‘o e Pasifiki moe Ngaahi me’a mo’ui mei tu’a he mafai fakaloto fonua. ➤ Polokalama fakamamani lahi kī he to’utupu fekau’aki moe talite ki hono fefakatau’aki ta’efakalo áe fanga monumanu ➤ vao moe ngaahi ‘akau óku íhe tu’unga fakatuútamaki pe oku iloa ko e CITES.

		➤ Ngaahi fakatonutonu kǐ he Ngaahi Tu'utu'uni kǐ he Pule'i Óe Toutai (FakaTolonga).
Ola Ngāue 4: Fakalakalaka á e va fengāueáki fakalotofonua, fakafeituú mo e ngaahi kautaha mo e tokoni mei tuápuleánga	➤ Fetu'utaki mo e kau foaki mo e ngaahi potungāue Fakafonua, Fakavahefonua mo Fakavaha'apule'anga	➤ Fetu'utaki mo e ngaahi Potungāue Fakafonua mo e Kau Tokoni Fakapa'anga kǐ he Sekitoa Toutai ➤ Fetu'utaki mo e Kosilio Fakafonua ki he Toutai 'i hono fakalelei'i mo fa'u 'a e ngaahi palani pule'i ➤ Fetu'utaki mo e Timi ngāue 'a e Pangike 'a Mamani 'i hono fokotu'utu'u 'o e ngaahi palani ngāue pea mo hono vakai'i fakakuata ola ngāue mo e sekiota Toutai ➤ Fakataukeyi 'a e 'Ofisa Pule Fo'ou kǐ he uma ngāue pea mo e toenga 'a e kau taki ngāue 'a e Toutai. ➤ Fengāue'aki pea mo e timi ngāue oku kau kǐ he GCF ki hono fakaivia 'a e ngaahi ngāue 'a e Sekitoa Toutai oku felave'l mo e Palani Ngāue fakata'u. ➤ Fengāue'aki pea mo e Kautaha Metia 'o e Matangitonga ki hono tukuange 'a e ngaahi ma'u'anga fakamatala ngāue muimui taha 'a e Toutai ➤ Fengāue'aki pea mo e va'a fakaivia 'a e Toutai ko e Vast Ocean kǐ he folau ➤ Fengāue'aki pea mo e Fakafofonga Niua ko e fakahoko fataha pea mo e Minista mo e 'Ofisa Pule 'a e Toutai ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa fale'i mei ki hono tokonia 'a e fakalakalaka'i 'o e faama'l 'o e ika. ➤ Fengāue'aki pea mo e kau Pule fakavahefonua 'i he 'otu motu pea mo e folau 'a'ahi 'a e 'Ofisa Pule Toutai. ➤ Fengāue'aki mo e 'ofisi Palemia felave'l mo e tufa vaka tokoni kǐ he Sekitoa Toutai mei he Va'a Tokoni 'a e Nippon Foundation – Siapani.

		➤ Fengāue'aki mo e Sekitali 'a e Minisita Pa'anga ke fakahoko fakataha pea mo e 'Ofisa Pule 'a e Toutai kī he ngaahi fakataha kole tokoni ke fakaivia 'a e Sekitoa Toutai. Fetu'utaki mo e ngaahi Potungāue Fakavahefonua mo e kau tokoni fakapa'anga kī he Sekitoa Toutai ➤ Fakataukei kī he 'Ofisa Pule le'ole'o mo e Minista Toutai kī he ngaahi fakataha'anga lalahi Konifelenisi 'a e Ngaahi kolo Toutai 2023 ➤ Tokonia hono teuteu ngaahi fakamo'oni aleapau kau 'Ofisa ma'u lakanga kī he GCF ➤ Fakahoko 'a e fetu'utaki kole tokoni mo e kau "Ofisa Toutai ke fakafofonga kī he ngaahi fakataha fakapatonu kī he Toutai. ➤ Fetu'utaki mo e kau Sekilitali mo e Talafekaulahi 'o Pilitania mo e ngaahi fonua muli kī he ngaahi fakahoko fakataha pea mo e Minisita. ➤ Fakataukei kī he Minista pea mo e Sea Fale Alea kī he 'ahi'ahi kī he faama ika 'i he Potungāue Toutai. ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa talafekaulahi Siapani hono tokangaekina ngaahi tokoni omai kī he Potungāue Toutai – Loli mo e ngaahi naunau kī he fekumi fakalakalaka 'ilo ki tahi. ➤ Fengāueaki pea mo e teu 'a e fakamavae pea mo e 'Ofisa Talafekaulahi 'o Aositelelia ➤ Fengāue'aki mo Ilaisipa mo e ngahai fakahoko fakataha mo e Talafekaulahi 'o Kanata. ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa ngāue va'a JICA kī he kole kau 'Ofisa tokoni pe fale'i ke tokonia 'a e Potungāue Toutai. ➤ Fetu'utaki mo e ngaahi Potungāue Fakavaha'apule'anga mo
--	--	--

		e kau tokoni fakapa'anga kī he Sekitoa Toutai ➤ Fengāue'aki om e 'Ofisa va'a ki muli kī he ngaahi teu folau ma'u fakataha 'ofisiale makehe 129 ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa va'a ki muli felave'I mo e ma'u fakataha fakata'u 'a e Taki fonua Pasifiki kī he Komiti Toutai. ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa va'a ki muli kī he fakataha 'a e Kau Taki fonua ki Kolea. ➤ Fengāue'aki mo e 'ofisa va'a ki muli ki hono teuteu folau ki Bali, Inodnesia. ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa va'a ki muli kī he kau 'Ofisa nau fakafongia kī he fakataha SPRFO ➤ Fengāue'aki mo e kautaha Vast Ocean hono tokangaekina folau fakataha ae Minisita kī he Huufi 'a e ngāue fakata'u 'a e Toutai 'I Aositelelia. ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa va'a ki muli ki hono tokangekina folau 'a e 'Ofisa Pule Toutai kī he fakataha 'a e FAO mo e ngaahi fakataha kehe 'I NZ. ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa va'a ki muli kī he muimui folau 'a e 'Ofisa Pule Toutai kī he fakataha 'a e Tau Malu'I 'o Siapani. ➤ Fengāue'aki mo e 'Ofisa va'a ki muli kī he tokangaekina folau fakataha 'a e Minisita Toutai ki Guam felave'I moe "International Workshop on Sustainable Blue Economy in the Pacific Island & Territories" ➤ Lipooti fakata'u kī he 'Ofisa Pule Toutai mo hono fakahu TSFP kongaloto 'o Ma'asi 2024
Ola Ngāue 5: Fakaēono pooni pea mo Fakalakalaka 'a e ngāue faka-mitia mo e fetu'utaki	➤ Lipooti fakata'u 'a e ola ngāue 'a e TFSP ➤ Ngaahi ma'u ongoongo fakamafola mei he va'a mitia.	➤ Fakahoko fakauike ma'u pe tanaki ngaahi ongoongo ke tuku atu mei he va'a mitia 'o kau ai 'a e polokalama TV, Letio mo e ngaahi fanongonongo o fakafou he peesi sosiale mo e

	➤ Fakahoko ‘a e talatalanoa mo e fe’ahiahiaki ‘a e Potungāue Toutai kī he ngaahi kolo Toutai mo e kupu felave’I ‘a e Toutai oku fakahoko fakakuata mo fekumi ha ngaahi ongoongo	uepisiati ‘a e Potungāue Toutai. Ko e fanongonongo kotoa e 312 kuo lava o fakahoko ihe ta’u fakapa’anga 2023/24 ➤ Fakahoko ae ‘a’ahi mai ngaahi ako’anga mo e fanau pehee kī he kau fekumi mala’e ‘a e ako kī he mahu’inga hono tokangaekina ‘a e me’a moui he ‘oseni.
Ola Ngāue 6: Hiki’i hake pea mo fakalakalaka’i ‘a e ako mo e tu’unga fakalakalaka fakangāue ‘a e kau ngāue ‘a e Potungāue.	➤ Vakai’i fakata’u e Fakamatala ngāue ‘a e kau ngāue. ➤ Fakahu mai ‘a e kaungāue fo’ou/ Hiki hake ki ha lakanga ma’olunga	➤ Na’e lava hono toe vakai’i pea mo fakakakato ‘a e fakamatala ngāue ‘a e kau ngāue ki he me’afua fakahoko fatongia (PMS) ‘o e ta’u fakapa’anga FY2023/24 ‘i ‘Okatopa 2023. ➤ Lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga 2023/24 ko e kau ngāue tu’uma’u fakakatoa ‘e toko 85 (36 fefine, 40 tangata). Na’e hu fo’ou mai ‘a e kau ngāue ‘e toko fa (4) pea hiki hake ki he lakanga ma’olunga ‘a e kau ngāue ‘e toko ua (2). Na’e malolo ‘a e toko taha (1) lolotonga ‘ene fu’a fatongia ‘i he Potungāue. Na’e fakafisi leva ‘a e kau ngāue ‘e toko fitu (7) pea ma’u vahenga malolo leva ‘a e toko taha (1) mei he ngāue fakapule’anga. Na’e kau foki mo hono fakangāue’i mai ‘a e kau ngāue ‘e toko ua (2) ki he tafa’aki ‘iuniti ‘oku ne pule’i e Poloseki (PMU) ke tokoni ki he timi ngāue. A total of 9 vacant posts were not filled in this FY2023/24 ➤ Kau ngāue lau’aho e Potungāue Toutai ‘e uofulu ma nima (25) The project management unit recruited two (2) new staff for the core team.

	➤ Iuniti ‘oku ne Pule’i ‘a e Poloseki (PMU)	➤ Na’e fakahu mai ‘e he Iuniti ne Pule’i ‘a e Poloseki ha kau ngāue fo’ou ‘e toko ua (2).
Output 7: Hiki’i hake pea mo fakalakalaka’i ‘a e ako mo e tu’unga fakalakalaka fakangāue ‘a e kau ngāue ‘a e Potungāue.	➤ Staff Trainings ➤ Ako ma’a e kau ngāue	➤ Na’e lava ‘o fakahoko ha ako tu’o fitu (7) fakaloto potungāue ki he kau ngāue hū fo’ou pea mo e ako ki he tu’utu’uni ngāue ki he kau ngāue lolotonga. ➤ Ko e ngaahi folau ki tu’apule’anga fekau’aki mo e ngaahi fakataha/ako fakalakalaka ‘o e potungāue ‘e 49 ki he ta’u fakapa’anga FY2023/24.
Ola Ngāue 8: Hokohoko atu ‘a e fakalakalaka ‘o e Palani, lipooti, vakai’i ‘o e ngaahi fakahoko fatongia pea tanaki atu ki ai pea mo hono muimui’i mo vakai’i ‘a e ngaahi ngāue ‘a e Potungāue.	➤ Tu’utu’uni ngāue fakaloto’i Potungāue. ➤ Palani Fakata’u Tolu, Palani Pule Fakata’u, Patiseti ➤ Lipooti fakata’u ➤ Me’afua fakahoko fatongia	➤ Tu’utu’uni ngāue fakaloto’i Potungāue ‘e nima (5) na’e tali lolotonga ‘a e Ta’u Fakapa’anga ➤ Na’e fakahū atu ‘a e Palani Fakata’u Tolu’ pea moe Patiseti ‘a e Potungāue’ ‘i he fakatonga’ pea mo e fakapalangí ki he Potungāue Pa’anga’, ‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Palemia’ (Tafa’aki Palani) pea mo Falealea’ ‘o fakatatau ki he taimi na’e tuku mai (hili hono toe fakalelei’l FY2023/2024: 28th July 2023; Palani ‘osi fakapapau’i FY2024/25: 26th April 2024) ➤ AMP/IAMP FY2022/23 na’e ‘osi fakakakato pea ‘osi fakahū ‘o tali ‘e he CEO he ‘aho 31st July 2023 ➤ Na’e kakato ‘a hono fakataha’i ‘a e Lipooti Fakata’u ‘a e Potungāue Toutai’ pea fakahū atu ia ki he ‘Ofisa Pule Ngāue, Minisita, Kapineti’ pea mo e Falealea hili hono tali ‘e he Kapineti (Kapineti: 29th September 2023 – tali mei he kapineti he ‘aho 06th October 2023 ke fakahū atu ki Falealea; Fakahū atu ki Falealea: 25th October 2023 ➤ Na’e fakahū atu ‘e he Potungāue ‘a e ola ‘o e fakahoko

	(PMS)	fatongia ‘a e kau ngāue (PMS) ki he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga 2023/24 he ‘aho 25 th Siulai 2023
Ola Ngāue 9: Lelei ange ‘a e ngāue Fakapa’anga, Fakatau fakapule’anga pea mo hono tokanga’i ‘o e koloa ‘a e Potungāue ‘o fakatatau mo e ngaahi tu’utu’uni ngāue ‘a e Pule’anga.	➤ Patiseti – fakamole ➤ Pa’anga hu mai ➤ Koloa ‘a e Pule’anga ➤ Fakatau Fakapule’anga	➤ Ko e patiseti na’e tali ki he ta’u fakapa’anga ko eni ko e \$4.60 miliona pea na’e fakamole ai ‘a e \$3.89 miliona. ➤ Ko e taketi ki he tanaki pa’anga \$3.87 million, pea ko e pa’anga na’e malava ke tanaki ko e \$3.62 miliona ➤ Na’e fakahū ‘a e lipooti ki he koloa ‘a e pule’anga ki he Potungāue pa’anga he ‘aho 31st July 2023. ➤ Na’e peseta ‘e 100 ‘a e muimui pau ‘a e Potungāue, ki he ngaahi tu’utu’uni ‘a e fakatau fakapule’anga ‘o fakatatau mei he lipooti pea mei he tafa’aki fakatau fakapule’anga ‘a e Potungāue Pa’anga. ➤ Na’e fe’unga moe palani fakatau tahataha ‘e fitu (7) na’e fakahoko ‘i he FY APP2023/24.
Ola Ngāue 10: Fakahoko ‘a e ngāue Faka-ICT ‘i ha founa ‘oku longomo’ui mo to e leleiangē, fakalakalaka mo falala’anga ‘a e sisitemi ‘oku tauhi ai ‘a e fakamatala, tonu ange pea mo polofesinale ‘a hono tufaki ‘o e ngaahi fakamatala ke tokoni ke to e vave ange mo fakalakalaka ‘a e fakahoko fatongia ‘a e Potungāue	➤ Fa’unga fetu’utaki faka-komipiuta ➤ Fa’unga malu faka-komipiuta ➤ Fa’unga ngāue faka-komipiuta ➤ Polokalama Ngāue Faka-Komipiuta ‘a e Pule’anga ko e Pule’anga Fakakomipiuta	➤ Hokohoko atu ‘a hono pule’i mo tokanga’i ‘o e me’angāue fetu’utaki faka-komipiuta ke faingamalie ma’upe mo e pau ‘ene fakahoko fatongia ki he ngāue’anga pea mo hono ngaahi va’a ngāue ki he ‘out motu. ➤ Fakalahi ‘o e tefito’i me’angāue fetu’utaki faka-komiputer ‘o liunga 10 ‘a e ivi ngāue tene malava. ➤ Kakato ‘a hono fakatahataha’i mo hono fokotu’u ‘o e fa’angahinga ‘o me’angāue fetu’utaki faka-komipiuta. ➤ Ngāue lahi ki hono fakamalohi’i ‘o e founa ki hono fakangofua mo fakangatangata ‘a hono ngāue’aki ‘e he kau ngāue ‘oku ma’u ngofua ke ne ngāue’aki ‘a e me’angāue fetu’utaki fakakomipiuta ‘ikai ha uaea falala’anga, mei he

		kalasi 2 ki he kalasi 2 faka-ngāue’anga. ➤ Takinaki mai ‘o ha misini pule’i faka-komipiuta ‘o e lekooti ngāue mo fakamatala. ➤ Fengāue’aki mo e kau ngāue faka-komipiuta ‘a e pule’anga ‘i hono tokoni’i mo tokonga’i ‘a e fehoko’aki fakafetu’utaki ‘i he ope ‘o fou he kautaha ko e “Starlink Satellite” ki he ngaahi ‘ofisi ki he ‘otu motu
Ola Ngāue 11: Ke a’u ki Sune 2023, kuo hiki ‘aki ‘a e 9 ‘a e tu’unga ‘o e ngaahi palani pule mo fakalakalaka ‘a e toutai pea mo fa’u, vakai’i, tali mo muimui’i ke tokoni ki he tu’uloa ‘a e ngaahi toutai pea mo ma’u ha tupu ‘i he ngaahi ngāue’anga	➤ Palani Pule Fakalakalaka, vakai’i, mo muimui’i. ➤ Muimui’i ‘o e ngaahi tu’utu’uni	➤ Palani Fo’ou ‘e 1 ‘oku kei fa’u. • Palani ki he toutai sipoti (sport fishing) ‘oku kei fa’u pea ‘e vakai’i mo fakapapau’i ‘I he faka’osinga ‘o e 2024 ➤ Palani ‘e 3 na’e vakai’i • Vakai’i ‘a e Palani ki hono pule ki he faama’I ‘o e me’a mo’ui ‘o ‘oseni 2024-2029 (kakato pea tali) • Vakai’i ‘a e Palani ki he ngaahi me’a mo’ui 2024-2027 (kakato pea tali) • Vakai’i ‘a e palani ki he palu 2024-2026(kakato pea tali)
Ola Ngāue 12: Langa hake ‘a e tu’unga faka-sitesitika ‘o e toutai ke tokoni ki he faitu’utu’uni	➤ Fakamatala fakasitesitika	➤ Ngaahi fakaikiiki ‘o e fakamatala mo e lipooti ki he toutai tuna na’e maa pea fakahu atu ki he fakataha fakakuata ‘a e kautaki ngāue ➤ Fakaikiiki ‘o e fakamatala na’e tali he ‘ofisa pule ngau ke tukuatu ki he ngaahi potungāue felāve’i pea moe ngaahi kupu fekau’aki ➤ Fakamatala fakamuimui taha fakasitesitika na’e lava ‘o lipooti ‘o fakatatau ki hono fiema’u ai ‘I he taimi totonu. ➤ Na’e kakato ‘a e ngaahi lipooti fanongonongo fakakuata kotoa ki he ta’u fakapa’anga ko eni pea kuo pulusi ki he uepisaiti ‘a e Potungāue.

Ola Ngāue 13: Ke toe lelei ange mo tonu ‘a e ngaahi lipooti faka-‘ekonomika ke tokoni ki he faitu’utu’uni, hū atu ‘o e ngaahi koloa mei ‘oseni ki tu’apule’anga	➤ Ngaahi koloa meátahi hū atu ki tuápuleánga	➤ Ko e lahi fakakatoa ‘o e ngaahi koloa mei ‘oseni (‘oku ‘ikai ke kiai ‘a e ngaahi koloa ‘oku faama’i) ko e metuliki toni ‘e 1689.7, ‘a ia ko e holo ‘aki ia ‘a e peseta ‘e 14.7% mei he lahi ‘o e ta’u fakapa’anga kimu’a. Neongo ia, ko e fakakatoa ‘o e mahu’inga fakapa’anga ko e 8.6 million ‘a ia ‘oku ne fakahaa’i foki ‘a e holo ‘aki ia ‘a e peseta ‘e 23% ‘o fakatatau ki he mahu’inga ko ia ‘o e ta’u kimu’a. ➤ Na’e ‘iai ‘a e ki’i fo’i palu na’e lava ‘o hū atu ki tu’apule’anga ‘i he ta’u fakapa’anga ko eni ‘a ia na’e fe’unga moe kilo ‘e 38 pea fe’unga fakapa’anga ia moe pa’anga Tonga ‘e TOP\$269.00
Ola Ngāue 14: Fakalakalaka’i e tu’unga ‘o e ngaahi lipooti faka-‘ekonomika mo e ngaahi fakamatala fakasitetisitika ke tokoni ki he ngaahi faitu’utu’uni, tu’uaki pea mo hono hū atu ‘o e ngaahi koloa mei ‘oseni, ke fakalotolahi mo fakaivia ‘a e kosilio ‘a e kau toutai mo e ngaahi kautaha	➤ Kosilio Toutai Fakafonua	➤ Kakato ‘a hono fakalelei’i ‘o e loki ke teuteu’i mo fa’o ai ‘a e ika ki hono hū atu ki Tu’apule’anga ➤ Ngaahi ‘a e ‘aisi fakamokomoko ke tuku ai ‘a e mounu ➤ Fakatau mai ‘a e ngaahi naunau ki hono teuteu’i ‘o e ika ke hū atu ki tu’apule’angar ➤ Fakalelei’i ‘o e ‘ato ki he maketi Tu’imatamoana ➤ Fakatau mai ‘o e koniteina mounu
Ola Ngāue 15: Fakamālohia ‘a taukei ngāue ‘a e kau ngāue ‘a e FMDD	➤ Ako ke langa hake e ivi ‘o e kau ngāue onj	➤ Lahi ‘a e ngaahi ako ke tokoni ke langa hake ‘a e ‘ilo poto’i ngāue ki he fa’u palani moe tu’utu’uni ngāue mo fakatupulaki ‘a e ‘ilo ki hono vakai’i ‘o e ngaahi palani moe tu’utu’uni ➤ Ngaahi fakataha moe ako ‘oku kau atu kiai ‘a e kaungāue ke fakatupulekina ‘e nau poto’i ngāue moe ‘ilo ki he ngaahi ‘elia kehekehe.
Ola Ngāue 16: Fakatupulekina ‘a e tokanga ki hono hiki’i hake ‘a e tu’unga fakatotolo mo e fekumi ki hono fāama’i ‘o e me’amo’ui ‘o ‘oseni ke fenapasi mo e	➤ Ngaahi ngāue ki hono faama’i ‘o e me’a mo’ui mei ‘oseni	Ngaahi ngāue ki he faama: ➤ Ko e fakafanau ‘e 2 na’e malava ke fakahoko ‘a ia ko e taha ki he tofe ((<i>p.teria penguin</i>) pea moe taha ki he nga’ito (<i>holothurian</i>

ngaahi fiema'u vivili 'a e ngaahi kautaha.		lessoni) na'e fakahoko pe eni 'I he feitu'u fai'anga faama 'a e Potungāue pea moe kautaha Vast Ocean. ➤ Na'e tufa atu moe tofe ki he kau faaama tofe 'a Ha'apai Fokotu'u Faama : ➤ Na'e fe'unga moe laiseni faama tofe 'e 52 lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga 2023/24. Ko e faama 'e 42 'oku lolotonga 'iai 'enau laini tofe kuo fokotu'u. Hokohoko atu 'a hono fokotu'u 'o e ngaahi faama kuo 'osi laiseni 'o hange pe kuo palani kiai 'a e tafa'aki ngāue ki he faama 'a e Potungāue ➤ Ko e laini tofe 'e 3 'I Tongatapu, 31 'i Vava'u pea 8 'a e 'otu Ha'apai. ➤ Ko e faama mokohunu fo'ou 'e 1 na'e fokotu'u 'I he SMA 'I Talihau 'oku fakataumu'a pe eni ke kamata hono faama'l 'o e mokohunu 'I he ngaahi kolo ke hoko koha ma'u'anga mo'ui 'e taha. ➤ Ko e faama vasuva 'e 3 kuo fokotu'u 'I Sopa pea 'oku 'I he malumalu pe ia 'o e Potungāue Toutai 'a ia 'oku 'I he 'elia 'o e Potungāue Toutai 'I Sopa, SMA 'a Pangaimotu pea mo SMA Fangatapu. Na'e 'oatu pe 'a e fanga ki'I vasuva iiki mei he Potungāue ki he ngaahi faama ko eni ke vave 'a 'enau tupu mo fakalahi 'a e tokolahi 'o e vasuva Tufa 'o e pulopula tofe: ➤ Ko e fo'I tofe fakakatoa 'e 318 na'e malava ke 'oatu ki he kau faama 'a Vava'u mo Ha'apai. Fakamata 'o e tofe: ➤ Na'e lava 'o fakahoko 'a e ngaahi ngāue ki he fakamata 'o e ngaahi fo'I mata'I tofe ki he kau faama tofe 'a Vava'u mo Ha'apai pea na'e fe'unga moe fo'I tofe 'e 215 na'e lava 'o
---	--	---

	➤ Faama 'ahi'ahi 'o ha fa'ahinga fo'ou mei 'oseni ➤ Fokotu'u mo muimui'i 'a e fanga ki'I faama iiki	fakamata'i tofe. Fa'ahinga fo'ou 'oku 'ahi'ahi'i ke faama'i: ➤ 1 x faama fo'ou na'e fokotu'u ki he lapila moe fa'ahinga 'o e ika ➤ 1x Faama 'ahi'ahi ki he mokohunu 'I he SMA 'a Tali hau Polokalama ki hono muimui'I 'o e fanga ki'i faama Hokohoko atu hono muimui'i 'o e ngāue ki he laini tofe 'a e Potungāue 'I Tongatapu, faama mokohunu 'I he ngaahi kolo SMA, faama vasuva moe faama ika (kanahe mo e lapila)
Ola Ngāue 17: Fakalahi 'a e tu'unga hono fakahoko 'o e polokalama Feitu'u Pule'i Makehe' mo hono fokotu'u 'o e Ngaahi Poe Tauhele Ika ki he ngaahi kolo matatahi.	➤ Feitu'u Pule'i Makehe (SMA)	➤ Palani SMA 'e 2 'oku kei fa'u (Tongatapu (Lavengatonga & Ha'asini) ➤ Na'e toe fakahoko hano fokotu'u 'o e ngaahi fuka faka'ilonga'I 'o e ngatangata'anga 'o e SMA tu'o 5 (Manuka, Kolonga, Olo'ua, Ofu, Taunga) ➤ Fakahoko ha fakataha fakakuata 'e 34 ki he ngaahi kolo 'I Tongatapu ➤ Papa faka'ilonga 'e 6 na'e 'ave ki he ngaahi kolo SMA 'I Ha'apai 'o fakatatau ki henau kole mai ➤ Poe tauhele ika 'e 7 na'e laku 'I 'Eua
Ola Ngāue 18: Ke 'i ha tu'unga ma'olunga ange 'a e ngaahi ako ngāue, taukei ngāue mo e fua fatongia 'a e ngaahi va'a 'i he 'otu motu' ma'ae ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe, kau faama mo e kau toutai	➤ Langa hake 'a e tu'unga taukei 'o e kupu fekau'aki	Tafa'aki fekumi moe faama: Ako faka-tekinikale moe langa hake tu'unga 'ilo ➤ Toutai'I mo hono fakakalasi ➤ Ako ki he fakamata tofe ➤ Ako ki hono tanaki 'o e tofe

fakakomēsiale.		*Fakamatala: Katoa ngaahi ako na’e fakahoko ki he kau faama tofe ‘o Vava’u mo Ha’apai. ➤ Ako ki he faama moe fakafanau ➤ Ako ki hono fa’u ‘o e ngaahi tauhele ➤ Ako ki hono ngāue’aki ‘a e ngaahi me’angāue moe ngaahi misini Tafa’aki ki he tokoni langa fakalakalaka mo fale’i ‘a e komiuniti Ngaahi kolo na’e fakahoko ki ai ‘a e Talatalanoa fekau’aki moe palani pule ki he ngaahi kolo tu’u matāfanga ➤ Ha’asini ➤ Lavengatonga ➤ Ha’atafu ➤ Kolonga . ➤ Kosilio toutai ‘a ‘Eua Toutai Mamaha ➤ Ako fakatekinikale ‘e 6 ➤ Ngaahi ngāue tokoni ‘e 45 Toutai Loloto ➤ Ako ki he tanaki fakamatala na’e fakahoko ‘i Ha’apai ➤ Fakahoko ‘a e ako fakalotofale fekau’aki moe lipooti faka’ilekitulonika (ER) ‘I Tongatapu pea mo Vava’u. ➤ Fakahoko ‘a e ako ‘I Ha’apai fekau’aki moe tanaki ‘o e fakamatala poe tauhele ika (dFADs) ➤ Ngaahi ngāue moe tokoni fakatekinikale ‘e 278 kau kiai ‘a e ‘a e ngāue ki he ngaahi kole ki he lolo ta’etute, tohi fakamatala ‘a e kapiteni ‘o e ngaahi vaka toutai, ngaahi fakamatala mei he kauma’u vaka toutai, pea moe polokalama fakatau ika. Ngaahi ‘Otumotu Vava’u ➤ Ako fekau’aki mo hono fakafuo mo teuteu’I ‘o e mata’I tofe.
----------------	--	---

		➤ Spat collector training and deployment ➤ Ako ki he tanaki fakamatala ki he Poe Tauhele ika (dFADs) ➤ Fakataha ke vakai'I 'a e lahi 'o e ngāue ki he poloseki SMA ➤ Ako ki he fakafa'ahinga 'o e ngaahi me'a mei 'oseni pea mo honau fatongia 'I he SMA ➤ Ako ki he faama mokohunu 'I Talihau ➤ Lesisita 'o e fanga ki'I vaka toutai iiki ➤ Ako ki he tanaki fakamatala fekau'aki moe lahi 'o e me'amo'ui moe tu'unga fakasosiale ki he ngaahi kolo SMA Ha'apai ➤ Ako fekau'aki moe ngaahi tu'utu'uni ki he toutai 'I Ha'apai (Foa mo Lifuka) ➤ Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue moe Toutai 'I he 2023 ➤ Muimui'i mo fakamalohia 'o e lao - 120 x 'a'ahi ki he ngaahi feitu'u fakatau'anga ika - 57 x 'a'ahi mo vakai'I 'a e ngaahi vaka toutai Faama'I 'o e Ika ➤ Muimui'I 'o e faama tofe ➤ Tokoni ki he kau faama 'I he fakamata mo hono fufulu 'o e tofe ➤ Laiseni faama fo'ou 'e 7 ➤ Fakafo'ou 'a e ngaahi laini tofe 'a e potungāue ➤ Tanaki mai 'a e tofe mei he kolo ko Felemea ➤ Fakalelei'i 'a e ngaahi taula ki he laine tofe (7 x faaama) ➤ Muimui'I he mahina kotoa 'a e ngāue 'a e kau faama tofe ➤ Muimui mo tokanga'I 'a e tofe
--	--	--

		Tanaki mo fakahū ‘a e fakamata ➤ Savea ki he lahi ‘o e me’a mo’ui mei ‘oseni ‘e 93 na’e fakahoko pea fakahu ➤ Savea maketi ‘e 96 na’e fakahoko pea fakahu ➤ Fakamatala mei he SMA ‘e 44 na’e tanaki Ngaahi ngāue ki he me’a fakapa’anga moe ngāue faka’ofisi ➤ Lipooti fakapa’anga ‘e 12 na’e fakahū atu he mahina kotoa (71 x tanaki moe fakamole ,12 x fakahoa ‘o e fakamatala mo Falepa’anga, 12 x fakamatala fakamuimui taha ki he tohi vote pea moe 11 x lekooti ki he ngaahi fakatau koloa) ➤ Fakahū fakauike ‘a e tohi kole ngāue ‘a e kau ngāue tu’a taimi ➤ Fakahū atu ‘a e palani ki he patiseti he mahina kotoa ➤ Fakatau koloa ‘e 174 ➤ Tohi poupou ki he kau toutai ‘e 36 na’e lava ‘o tukuange ➤ Ngāue faka’ofisi moe vakai’i ‘o e tohi fakamatala ngāue ➤ Fakahū atu ‘a e lahi ‘o e ma’ungāue moe lahi e kaungāue ‘oku to’o ‘enau livi Feitu’u Pule’i Makehe (SMA) SMA lolotonga ‘oku moe ngaahi ngāue ‘oku fakahoko kia - Ko e ngāue tokoni ‘e 59 na’e fakahoko hono muimui’l ‘i Ha’apai. (Kotu, Haafeva, Matuku, Oua, Lofanga, Uiha, Felemea, Moungaone, Muihoa, Ha’ano, Pukotala, Fakakakai, Koulo, Holopeka, Faleloa, Lotofoa, Fotua, Fangale’ounga,) - Kakato ‘a e ngāue na’e fakahoko ki he SMA fo’ou ‘l Ha’apai
--	--	---

		(Fotua, Lotofoa, Fangaleounga).
Ola Ngāue 19: Tokangaekina ‘a e fakahoko fatongia mei he ngaahi ‘otu motu ke toe lelelange mo fakalakalaka.	➤ Ngāue faka’ofisi tafa’aki ki he kau ngāue	Vava’u ➤ Ngaahi ngāue tokoni ki he kau toutai (‘oatu ‘enau ngaahi tohi ke tokoni ki hanau fiema’u) ➤ Ngaahi ngāue fakapa’anga moe lipooti
Ola Ngāue 20: Fakatupulekina ‘a e fakatotolo ki he toutai loloto mo e toutai mamaha, muimui’i mo vakai’i ‘a e tu’unga ‘oku ‘i ai ke tokoni ki he faitu’utu’uni.	➤ Ngaahi fakatotolo fakasaienisi, muimui’i mo vakai’i e tu’unga ‘o e koloa toutai loloto mo e toutai mamaha. ➤ Lipooti Fakasaienisi	Toutai Mamaha ➤ 1 x Savea mo vakai’i ‘a e tu’unga ‘o e me’a mo’ui mei ‘oseni ‘oku ‘ikai hanau hui tu’a ➤ 48 x Savea maketi moe lahi e vaka ‘oku nau tau mai ➤ 20% ‘o e fakamatala mei he ngaahi me’a mo’ui ‘o ‘oseni mei he SMA ➤ 4 x lipooti fakakuata ki he ngaahi vaka ‘oku tau ki ‘uta, maketi, SMA moe lahi ‘o e ngaahi me’a mo’ui mei he ngaahi faama ➤ 1 x ola ‘o e ngāue na’e fokotu’u ke fakahoko Toutai Loloto ➤ 5 x ola ‘o e savea na’e fakahoko ki he valu, palu, toutai iiki, ngaahi fekumi ki he tukufakaholo loloa ‘o e me’a mo’ui mei ‘oseni pea moe ngūfeke ➤ ‘Oku kei tauhi pe ‘a e peseta ‘e 100% ‘a hono tanaki ‘o e fakamatala mei he ngaahi faitu’u kehekehe ➤ Lipooti fakakuata ‘e 3 fekau’aki moe lahi ‘o e valu, palu, toutai iiki pea pehe ki he toutai ngūfeke na’e maau pea fakahū atu ➤ Ko e lipooti ‘e 5 fekau’aki moe lahi ‘o e valu, palu, toutai iiki pea moe toutai ngūfeke na’e lava ‘o fakahū atu ‘i he ta’u

		➤ 2 x Lipooti fakata'u na'e fakahū atu ki he fakafeitu'u, mo ngaahi feitu'u 'o fakatatau ki he 'aho kuo tuku pau (Lipooti Paati 1, moe lahi 'o e toutai ki he WCPFC, SPC). ➤ Tali 'a e JTF moe poloseki SRF ke tokoni ki he tanaki fakamatala 'a e toutai loloto Toutai Valu ○ Lahi 'o e ika kuo fakahifo mei Siulai 2023 – Sune 2024 2465.6mt. Vaka toutai fakaloto fonua 'e 6 pea moe vaka toutai muli 'e 9 ki he folau tu'o 169 ➤ Toutai Palu ○ Lahi 'o e palu na'e fakahifo 62.8 mei he vaka 'e 17 pea folau tu'o 109 kau ki heni 'a e ika na'e fakahifo 'i Vava'u ➤ Toutai valu iiki ○ Lahi 'o e ika na'e fakahifo 35 mt mei he ongo Niuas, Vava'u Ha'apai mo 'Eua. ➤ Toutai Ngūfeke ○ Folau tu'o 2 na'e fakahoko, ka na'e 'ikai ke 'i ai ha ngūfeke 'e ma'u. ➤ Savea ki he loloa mo'ui 'o e ika ○ Fo'i valu 'e 115545 mo hono fa'ahinga na'e ngāue'aki ki he savea ○ Fo'i palu 'e 8414 na'e ngāue'aki ki he savea ➤ Founa fo'ou 'oku ngāue'aki ki he savea – ko hono ngāue'aki 'a e tukufakaholo ke faka'ilonga'i 'aki 'a fa'ahinga 'oku vaofi mo ia 'i he toenga 'o e fa'ahinga famili koia, 'I ha toe feinga ke ma'u mai ha fa'ahinga tatau mo ia. (CKMR) ➤ Ko e fo'i ika 'e 2209 na'e fakahoko 'aki 'a e savea, mei he
--	--	--

		fa'ahinga kehekehe 'o e valu (takuo, piki'ai moe 'alapakoa)
Ola Ngāue 21: Ke toe leleiange 'a e tu'unga falala'anga, tonu mo maau ange 'a e tanaki fakamatala teita mo hono founa pule'i ke tokoni ki he kau fa'u palani, kau faitu'utu'uni mo ha founa pule'i fakapotopoto 'o e toutai	➤ Ngaahi sisitemi pule'i e tanaki fakamatala ➤ Ko hono tokanga'i mo fokotu'utu'u mo fakahoko, tokoni'i 'a hono faka'ai'ai mo fakalotolahi'i 'a e ngāue'aki 'o e ngaahi lipooti mo e ngaahi tanaki fakamatala faka'elekitulonika.	➤ 10 Ngaahi tanaki'anga fakamatala (teitapeisi) fakalotofale 'oku lolotonga ngāue'aki pea 'oku lolotonga faingamalie houa 'e 24 'aho 'e 7 ki he ngaahi motu ke nau ngāue'aki. ➤ 14 x Ngaahi sisitemi fakafeitu'u 'oku lolotonga ngāue'aki mo tokanga'i, fakalakalaka'i mo ➤ Polokalama fo'ou ki he tanaki fakamatala 'oku lolotonga ngāue'aki (dFADs) ➤ 5 x Ngaahi polokalama lipooti faka'elekitulonika 'oku lolotonga ngāue'aki. Onboard, Onshore, Tails mo e ikasavea ➤ Peseti 'e 100% 'a e tanaki mo hono fakatonutonu 'a e ngaahi fakamatala ➤ 3 x lipooti fakakuata na'e fakahoko ki he kulupu ngāue ki he tanaki fakamatala
Ola Ngāue 22: Ke toe leleiange 'a e fakahoko fatongia mo hono muimui'i 'o e me'a mo'ui mei 'oseni, tu'unga malu 'o e me'atokoni pea mo ha mahaki 'e ala mafola (Biosecurity), Konivēsio fakavaha'a pule'anga ki he fefakatau'aki 'o e me'a mo'ui 'oku faka'au ke 'osi (CITES) pea sivi'i 'a e tu'unga 'o e vai.	➤ Konivēsio fakavaha'a pule'anga ki he fefakatau'aki 'o e me'a mo'ui 'oku faka'au ke 'osi CITES ➤ konā 'i he maú me'atokoni mei he me'a mo'ui mei 'oseni ➤ Tu'unga malu 'o e me'atokoni	➤ 49 x tohi ngofua ke hū atu ki tu'apuleánga á e konivēsio fakavaha'a pule'anga ki he fefakatau'aki 'o e me'a mo'ui 'oku faka'au ke 'osi 'i he fakataumuá fakakomesiale; 13 tohi ngofua ke hū atu ki tu'apuleánga á e konivēsio fakavaha'a pule'anga ki he fefakatau'aki 'o e me'a mo'ui 'oku faka'au ke 'osi 'i he fakataumuá suvenia mo e tohi ngofua ke hū atu ki tu'apuleánga á e konivēsio fakavaha'a pule'anga ki he fefakatau'aki 'o e me'a mo'ui 'oku faka'au ke 'osi 'i he fakataumu'a fekumi fakasaienisi. ➤ Na'e malava 'o 'oatu ha semipolo 'e 27 ke vakai'i mai hono kalasi mei Tahili

	(Biosecurity)	➤ Semipolo 'e 10 na'e analaiso he me'angāue faka'atalahi (microscope) ➤ Fakangatangata 'o e vai kau ai 'a e 'okisikena kuo veteki (DO), mafana, pH, moe konokona na'e lekooti mei he feitu'u kehekehe 'e 6 'I Tongatapu: Sopa, Fāfā, Kolonga, Ha'ateiho, Pangaimotu, and 'Atatā. ➤ Palani ke vakai'l mo 'omai 'a e fakamuimui taha 'o e founa ngāue fakafonua ki he malu 'o e me'atokoni – ngāue kia moe SPC
Ola Ngāue 23: Ke toe lelei ange mo ola lelei 'a e faipau moe fakamalohi'i 'a e ngaahi ngāue ki he polokalama tanaki fakamatala malava ke ta'ofi 'aki 'a e toutai ta'efakalao, 'ikai ke lipooti pea mo 'ikai ke 'ilo'i (IUU)	➤ Muimui pau ki he lao	➤ 11 x Ngaahi tu'utu'uni ngāue mo e founa ngāue ki hono muimui'e Lao Toutai ne toe vakai'i pea tali ka ngāue'aki. ➤ 574 x Fakahoko é he vaka leó hono muimui'e Lao ki he ngaahi vaka lolotonga toutai, puke mo 'aahi e vaka toutai pehe ki he ngaahi maketi ika o fakatatau ki he ngaahi Founa ngāue ne tali ke ngāue'aki. ➤ Hokohoko atu 'a hono fakahoko 'o e ngāue ki he ki he ngaahi aleapau moe talite, konivésio ki he malu 'o e ngaah taulanga (e.g. NTSA, CITES).
Ola Ngāue 24: Fakahoko ha founa pau mo falala'anga kī he laiseni ke hoko koha founa ke tauhi ai 'a hono tau'i mo ta'ofi 'a e ngaahi ngāue fakatoutai ki he toutai ta'efakalao pea'ikai ke lipooti (IUU)	➤ Ngaahi fakahoko fatongia 'a e va'a laiseni	➤ 52 x Laiseni toutai (toutai faka komesiale, laiseni faama, laiseni sport fishing, laiseni hū atu e meá moui ki tuápule'anga mo e pa ika) ne tali ke foaki. ➤ 100% 'a hono teuteu'i 'a e ngaahi setifikeiti mo e ngofua ke hū atu 'a e me'a mei 'oseni ki tu'apule'anga 'i he mala'e vakapuna.
Ola Ngāue 25: Ke to e hiki'i hake 'a e ngaahi polokalama ki hono muimui'i mo le'ohi 'o e ngaahi vaka toutai fakavaha'a	➤ Polokalama muimui'e ngaahi vaka toutai ke ta'ofi 'a e toutai ta'efakalao	➤ Lahi hake he 100% 'a e kau taulama fakamafai ne fakaheka he ngaahi vaka muli.

pule'anga' pea mo e ngaahi toutai fakaloto fonua ke tau'i toutai ta'e fakalao		➤ Lava e 20% 'o e kau taulama fakamafai ne fakaheka he vaka Tonga. ➤ Lava mo e ngaahi ako ki he kau 'ofisa taulama fakamafai pea pehe ki he kau 'ofisa ke nau vakai'i 'a e ngaahi fakamatala 'oku tanaki mai mei he ngaahi vaka toutai ➤ Kamata hono fakaheka atu 'o e kau 'ofisa taulama fakamafai ki he ngaahi vaka toutai 'oku nau toutai mo ngāue'aki 'a e fuka 'o e 'otumotu kuki (Cook Island) ➤ Hokohoko atu hono muimui e ngaahi vaka ngāue'aki e Satelaite í he ngaahi vaka laiseni kotoa pe..
Ola Ngāue 26: Hokohoko atu 'a hono fakahoko 'o e ngaahi ngāue 'i he Palani ki he Sekitoa Toutai (TFSP), kau ki ai hono pule'í lelei ó e pa'anga mei' he Pangikē 'a Mamani (WB) ke tokoni ki he poloseki "Halafononga ki ha Ngātai Tu'uloa".	➤ Tokonga'i pea mo pule'i 'a e poloseki 'a e Palani Ngāue ki he Sekitoa Toutai 'a Tonga ➤ Lipooti Fakata'u	➤ Fakahoko 'a hono ngāue'i 'a e poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa" 'i he 2019 'aki 'a e pa'anga 'Amelika fakalukufua 'e 10 miliona. ➤ Hokohoko atu hono fakalelei'i pea mo liliu 'a e tu'utu'uni ngāue, palani fakatau koloa pea mo e patiseti 'a e poloseki ➤ Fakalelei'i 'a e ngaahi founga lipooti ke ngāue'aki 'e he ngaahi Poloseki kotoa 'a e Pangikē 'a Mamani (IDA18) ke fakahūu 'i 'Okatopa 2024.

1. Sio Fakalukufua ki he Potungāue Toutai

1.1 Puipuitu'a

Hange ko ia 'oku hā 'i he ta'u fakapa'anga 2023/24, kuo fakahoko 'e he Potungāue Toutai 'i ha vaha'ataimi 'oku faka'ilonga'i ai ha ngaahi liliu mo ha ngaahi lavame'a mahu'inga. Ko e taha 'o ha ngaahi me'a mahu'inga na'e hoko 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni, ko e fakamavae pea mo Dr Tuikolongahau Halafihi, 'a ia 'oku ne ma'u ngāue 'i he Komiuniti 'a e Pasifiki (SPC). Kuo hoko 'a e tu'unga fakataki 'o Dr Halafihi 'i he ngaahi ta'u kuo hili ko ha me'angāue ki hono paotoloaki 'a e ngaahi ngāue ki he toutai mo e fakapotopoto'i, 'o fakamalohia 'a e ngaahi founa tu'ulua 'oku fenapasi mo e ngaahi tu'unga mo'ui fakalotofonua mo fakavaha'apule'anga fakatou'osi.

'I he mavahe ko ia 'a Dr. Halafishi, 'oku mau fiefia ke fanongonongo atu 'a hono toe fili ko ia 'o Dr. Sione Vailala Matoto, 'oku ne 'omi ha taukei, mo ha ngaahi 'ilo ki hono tokanga'i mo pule'i 'o e ngaahi me'a mo'ui 'o 'oseni. 'Oku fie ma'u 'ene visone ki he toutai fakalakalaka tu'ulua ke tataki 'etau ngaahi ngāue ke laka ki mu'a, 'o fakapapau'i 'oku hokohoko atu 'a e feau 'etau ngaahi tukupa ki he ngaahi kupu fekau'aki, mo poupou'i hotau ngaahi fatongia ki he tauhi 'o e 'ataakai

'Oku tāfataha 'a e ngāue 'a e Potungāue Toutai ki he ngaahi 'uhinga fakafonua 'o e fa'unga fakalakalaka 'o Tonga II (TSDF II), 'a ia 'oku fakataumu'a ke fa'u ha "Tonga fakalakalaka 'oku ne poupou'i ha tu'unga ma'olunga ange 'o e mo'ui ma'a e kakai kotoa pe". Ko e ngāue ko 'eni 'oku fai ia 'e he pule'anga, 'o iku ki ha ngaahi ola pau 'i he tu'unga 'o e fokotu'utu'u. 'Oku fakamatala'i 'e he TSDF II 'a e ngaahi ola fakafonua mo e fokotu'utu'u 'oku fekau'aki mo e konga kotoa 'o e kakai, kau ai 'a kinautolu 'oku fekau'aki mo e ngāue 'a e Potungāue toutai.

1.1.1 Ko e ngaahi Ola Fakafonua - TSDF

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliaki 'o e 'ea.

1.1.2 Ko e ngaahi Ola Fakapotungāue - TSDF

Pou Tuliki 1 - Ngaahi ngāue'anga faka'ekonōmika:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 1.2: Ngāue vāofiangē 'a e Pule'anga mo e Sekitoa Taautaha pea pehe ki he ngaahi kulupu kehekehe pe 'i he Fonua ke tokoni'i 'a e tupulekina 'a e fengāue'aki ke tu'ulua 'a e tupu faka'ekonōmika

Pou Tuliki 3 - Ngaahi Ngāue Fakapolitikale:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 3.1: Ke to e lelei ange, vave, faingofua, lava ke totongi, faitotonu mo 'ata ki tu'a 'a e Potungāue 'a e Pule'anga', 'o fakamamafa 'i he ngaahi fiema'u vivili 'a e kakai 'i kolo pea mo e toenga 'o e fonua, pea ke malohi 'a e muimui pau ki he ngaahi ngāue ke fakalakalaka 'a e fakahoko fatongia pea lava 'o ma'u 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Pule'anga 'oku fiema'u ki he taha kotoa

Pou Tuliki 5 - Ngaahi Ngāue'anga ki he Koloa Fakaenatula mo e 'Atakai:

- Ola ‘o e ngaahi fokotu’utu’u fakangāue’anga ‘i he 5.2: Vahevahe taau, ‘aonga pea kau fakataha atu pea mo e pule lelei’ ‘i hono ngāue’aki ‘a e ngaahi koloa fakaenatula ‘oku lava ‘o fakafo’ou mo ‘ikai lava ‘o fakafo’ou, ke hokohoko atu ai pē ‘a e tafe mai ‘a e ngaahi lelei ‘o ‘ikai ko ha tu’umālie lahi pea toki hoko atu ki ha taimi loloa ke fakaakeake ai.

1.2 Lao, Tefito’i Ngāue, Kupu Fekau’aki

Ko e fakahoko fatongia ‘a e Potungāue Toutai ‘oku makatu’unga ‘i he lao mo e ngaahi tefito’i tu’utu’uni ko eni;

1.2.1 Lao

Fakalukufua	Fakapatonu ki he Potungāue Toutai
• Konisitutone ‘o Tonga • Ngaahi ‘asenita ngāue mahu’inga ‘a e Pule’anga • Fa’unga Palani Langa Fakalakalaka ‘a Tonga II • Lao ‘o e Pule’anga • Lao ki hono Pule’i ‘a e Pa’anga ‘a e Pule’anga • Lao ki he ‘Atita Fakapule’anga • Lao ki he ngāue Fakapule’anga • Lao ki he Ma’u Mafai Vahenga • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Fakatau Fakapule’anga • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Ngaahi Pa’anga Hū mai ‘a e Pule’anga • ‘Aotita fakaloto fonuaNgaahi Aleapau fakavaha’a pule’anga	• Palani ‘a Tonga ki he Sekitoa Toutai 2016 • Lao ki hono Pule’i ‘o e Faama ika 2003 • Lao (Fakatonutonu) ki he Pule’i ‘o e ika 2005 • Lao (Fakatonutonu) ki he Faama’i ‘o e ika 2009 • Lao ki he Pule’i ‘o e Toutai 2002 • Lao Fakatonutonu ki he Pule’i ‘o e Toutai 2009Lao ki he ngaahi kongā tahi 2009 • Lao (fakatonutonu) ki he Kau Tau Malu’i ‘a Tonga 2013 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Pule’i ‘o e Toutai Ngaohi mo Hū Atu 2008 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Pule’i ‘o e Toutai (Fakatolonga) 2008 • Ngaahi Tu’utu’uni (Fakatonutonu) ki he Pule’i ‘o e Toutai (Fakatolonga) 2013 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Pule’i ‘o e Toutai Ngaohi mo Hū Atu (Fakatonutonu) 2010 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Toutai (Toutai Fakaloto fonua) 2009 • Ngaahi Tu’utu’uni ki hono Pule’i ‘o e Faama ika 2008 • Tu’utu’uni Feitu’u Pule’i Makehe, Lao ki he Pule’i ‘o e Toutai 2002 (20/2004) • Ngaahi Tu’utu’uni Toutai 1992 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Toutai (Founga Muimui’i Vaka) 2009 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Toutai (Kolo Matatahi) 2009 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Toutai (Limu Tanga’u) 2009 • Tu’utu’uni Feitu’u Pule’i Makehe fika 25/2013 • Ngaahi Tu’utu’uni ki he Tauhi ‘o e Naunau Toutai

1.2.2 Tefito'i Fatongia 'o e Potungāue

Ko e tefito'i fatongia 'o e Potungāue Toutai, ko hono fakatolonga, pule'i, fakalakalaka 'i ha founa 'oku tu'ulua 'etau ngaahi me'amo'ui mei 'oseni, pea ke fakapapau'i 'oku fakalakalaka 'a e tu'unga ma'u'anga mo'ui 'a e kakai 'o e fonua, fakasosiale, faka'ekonōmika, pea ke lahi mo e me'akai ke nau ma'u me'atokoni mei ai.

Ko e fakahoko fatongia 'a e Potungāue Toutai 'oku tataki ia 'e he ngaahi me'a ni;

1. Konisitutone, Tefito'i Lao mo e ngaahi tu'utu'u ni 'a e pule'anga, ngaahi tu'utu'uni kehe mo e fekau, Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga II 2015-2025, Palani ki he Sekitoa Toutai, Tu'utu'uni Fakafonua ki he Toutai, kau ki ai mo e ngaahi lao pe 'a e Toutai hange ko e Tefito'i Lao ki hono Pule'i 'o e Toutai 2002; Lao ki hono Pule'i 'a e faama'i 'o e me'a mo'ui 2003, mo e Lao ki he fakangatangata 'o e folau tahi 2009 mo e ngaahi tu'utu'uni.
2. Óku í ai mo e ngaahi talite mo e konivēsio 'oku felave'i tonu mo hono fakatolonga 'o e toutai kau ki ai 'a e Konivēsio á e Pule'anga Fakatahataha ki he Lao ki Tahi (UNCLOS) 'a ia 'oku ne fakamatala'i 'a e ngata'anga 'o e ngaahi potu tahi fakalao pea mo e ngaahi feitu'u ke fai ai 'a e toutai. 'Oku kaunga tonu ki heni 'a hono pule'i ó e toutai í Tonga ni pea 'oku tau memipa 'i he kautaha Toutai 'a e Pasifiki, (FFA), Komuniti ki he Pasifiki (SPC), Konivēsio Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki (WCPFC).
3. Fakalakalaka Faka'ekonōmika mo e Ngāue Fakasōsiale á e Pule'anga Fakatahataha (UNDESA), Taumuá ki he Fakalakalaka mo Tu'ulua hono 14 (SDG) 14 ke "fakatolonga mo fakapotopoto hono ngāue'aki 'o 'oseni mo e meá moui ó 'oseni ó makatu'unga ke holoki á hono 'ulí ó 'oseni mo fakasi'isi'i 'a e lahi ó e 'esiti 'i tahi 'i he 2025, 'o kau ki ai 'a hono pule'i mo malu'i fakapotopotoi á e koloa ó óseni pea mo e ngaahi me'a mo'ui felalave'i he konga kimuá ó e 2020. 'Oku palani ki he 2020 ke lava 'o fakalaoi 'a e toutai í he founa é fakapotopoto ange pea fakangata 'a e toutai taé fakalao mo e toutai taé fakapotopoto. Ko e taha 'o e taumu'a ki he Fakalakalaka Tu'ulua hono 14 (SDG 14), ke ta'ofi hono tokoni'i fakapa'anga 'e he Pule'anga 'a e fakamole ki he toutai.
4. Ko ePatiseti ki he Ta'u Fakapa'anga 2021/22 na'e faka-kaveinga ia "Ko Sihova hoku tali tau'anga". Ko e Sekitoa Toutai ko etaha ia 'o e sekitoa 'ekonomika kau ki ai 'a e Ngoue mo e Takimamata 'i hono fakahā'i 'i he fiema'u vivili 'a e Pule'anga (GPA) 2021/22
5. Ko e Fa'unga Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga II 'oku 'i ai 'a e lea ko 'eni 'oku pou pou ki he Toutai:

"Pule'i lelei 'etau koloa fakaēnatula pea mo e 'ataakai ke tokoni ke malu'i mo fakapapau'i e tolonga 'o tu'ulua 'a e lelei 'e ma'u 'e he hako 'o e lolotonga ni mo e kaha'u pea 'e malava 'o 'aonga ki he tukufakaholo ke nau fakatolonga mo fakalelei'i".

Mision mo e Visone ‘a e Potungāue Toutai

Ko ‘emau visone ‘oku ne fakahinohino ‘a e founa ‘emau palani ki he kaha’u ‘o makatu’unga ‘i he ‘emau ‘ilo mo e ngaahi ‘imisi ‘oku mau fakakaukau ki ai. ‘Oku ‘omai ‘e he misiona ‘a e fakahinohino ke mau a’usia ai ‘a e visone.

Ko ‘emau Visone: “Ke ma’u ha tu’unga faka’ekonōmika, fakasosiale, mo e ‘ataakai ‘e fakapotopoto ki he toutai pea tokoni ke sai ange ‘a e tu’unga mo’ui ma’a e kakai Tonga kotoa”

Ko ‘emau misiona: “Fakahoko ‘a e founa ngāue lelei mo taimi totonu ‘o makatu’unga ‘i he faitotonu, ngāue fakataha pea fakapolofesinale”

1.2.3 Kupu Fekau’aki

Kupu Fekau’aki	Kasitoma ‘a e Potungāue Toutai	Kautaha tufaki koloa ki he Toutai	Hoa ngāue mo e Potungāue Toutai	Siofi fakalukufua Potungāue Toutai
Kapineti	Fale’i, Fokotu’u atu, Fakamatala	Tu’utu’uni	Ngāue lelei ‘a e pule’anga	Tu’utu’uni
Falealea	Fale’i/Fokotu’u atu, Fakamatala	Tu’utu’uni, Lao		Tu’utu’uni
Ngaahi Potungāue mo e ngaahi kautama (MOF, PSC, AGO, MAFF, MEIDECC, MOFA, MET, MORC, MOI, Tonga Police, MOH – Marine/Ports and HMAF)	Fale’i, Fakahinohino, Fakamatala.	Fakamatala	Ngāue lelei ‘a e pule’anga,	Siofi fakalukufua meí he PMO, Komisoni ki he kaungāue fakapule’anga fakahoko tu’utu’uni ngāue
Kautaha Fakapule’anga	Fale’i, Fakahinohino, Fakamatala	Fakamatala	Ngāue lelei ‘a e pule’anga	
Kautaha ‘ikai fakapule’anga	Fale’i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngāue	Koloa, ngāue, totongi,	Ngāue fakakomiuniti, ako, mo’ui.	Siofi, launga
Kakai	Fale’i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngāue	Koloa, ngāue, totongi,		Siofi, launga
Kupu fekau’aki, kau faama, kau ma’u laiseni mo hū koloa ki tu’apule’anga	Fale’i, Fakahinohino, Fakamatala.		Ngāue fakataha mo fetokoni’aki	

Kupu fekau'aki fakalotofonua mo fakatu'apule'anga	Fale'i, Fakahinohino, Fakamatala.	Fakamatala	Ngāue fakataha mo fetokoni'aki	
Hoa Ngāue Fakalakalaka	Fale'i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngāue	Tokoni Fakalakalaka mo e Fale'i	Polokalama Tokoni fakapa'anga	Siofi hono ngāueaki 'o e pa'anga fakalakalaka, mo e founa fakahoko ngāue

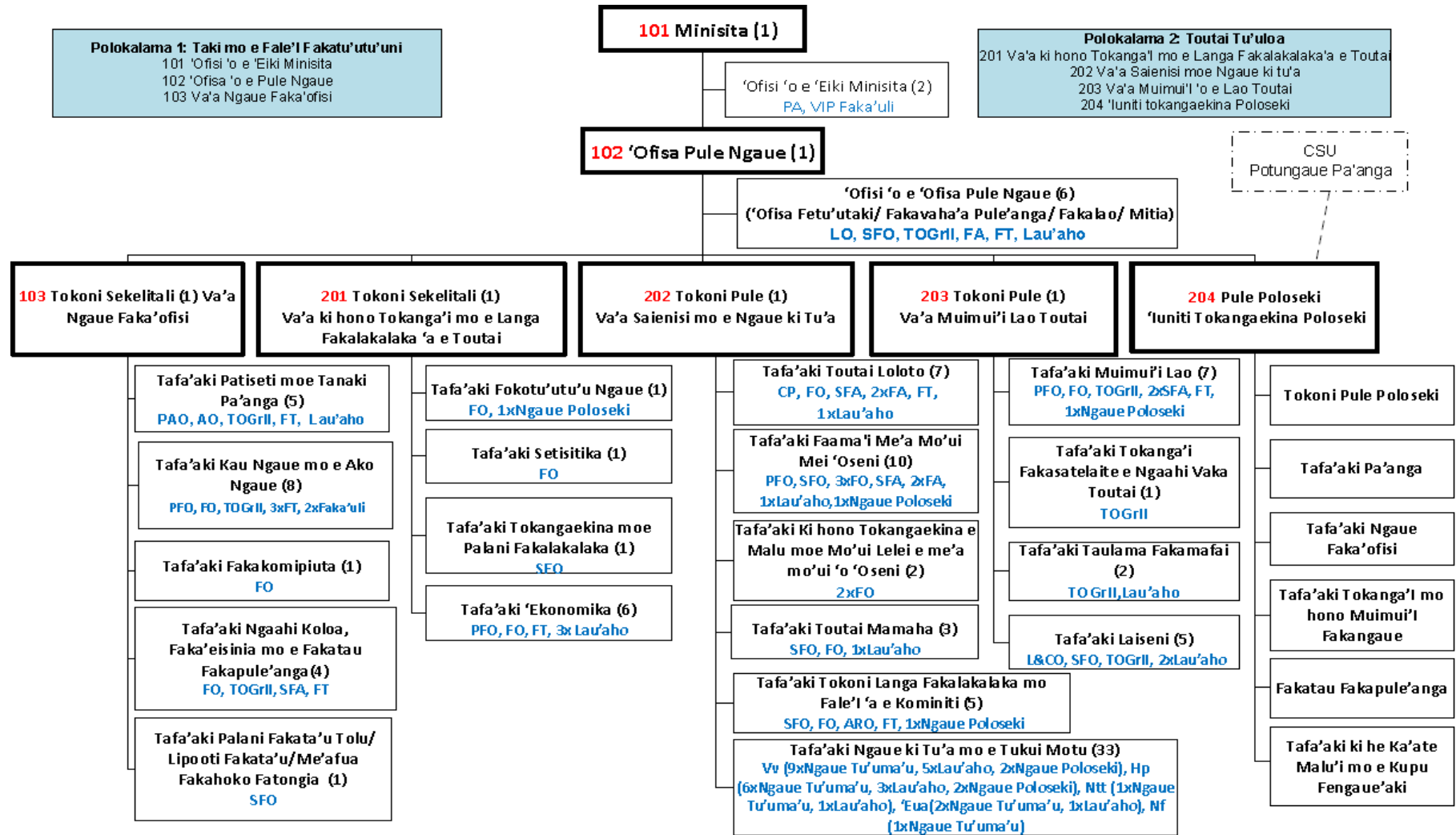
Ko e Potungāue Toutai 'oku fakafalala 'i he Kapinetai pea mo e Falealea ki he ngaahi faitu'utu'u ni mahu'inga, mo tokoni ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue mo e Lao, mo e ngaahi Patiseti hū mai. 'Oku fengāue'aki vāofi 'a e Potungāue Toutai pea mo e ngaahi Potungāue felāve'i. Hangē ko e kumi tokoni mo e fale'i ki he Patiseti, mo e Palani me'i he Potungāue Pa'anga, ngāue fakataha mo e Kautau 'a 'ene 'Afio (HMAF) 'i he ngaahi polokalama muimui'i e lao, kau ki ai mo e Potungāue Tute mo e Tukuhau hono malu'i 'a e hū atu mo e hū mai 'o e ika.

'Oku fengāue'aki vāofi 'a e Potungāue Toutai mo e ngaahi kupu fekau'aki' ki ha founa tu'uloa 'a hono pule'i lelei 'a e Toutai pea mo e ngaahi kolo tu'u matafanga, 'i hono fokotu'u pea mo fakalele 'a e polokalama pule'i 'o e Feitu'u Pule'i Makehe (SMA). Ko e lahi 'o e fa'ahinga me'amo'ui' 'oku kei fakatotolo ki he tu'unga ki hano faama'i ke malava ke hoko ko ha ma'u'anga pa'anga ki he ngaahi kolo tu'u matatahi', ke fokotu'u 'a e ngaahi faama lalahiange mo ma'u ha ola 'oku lahi ange.

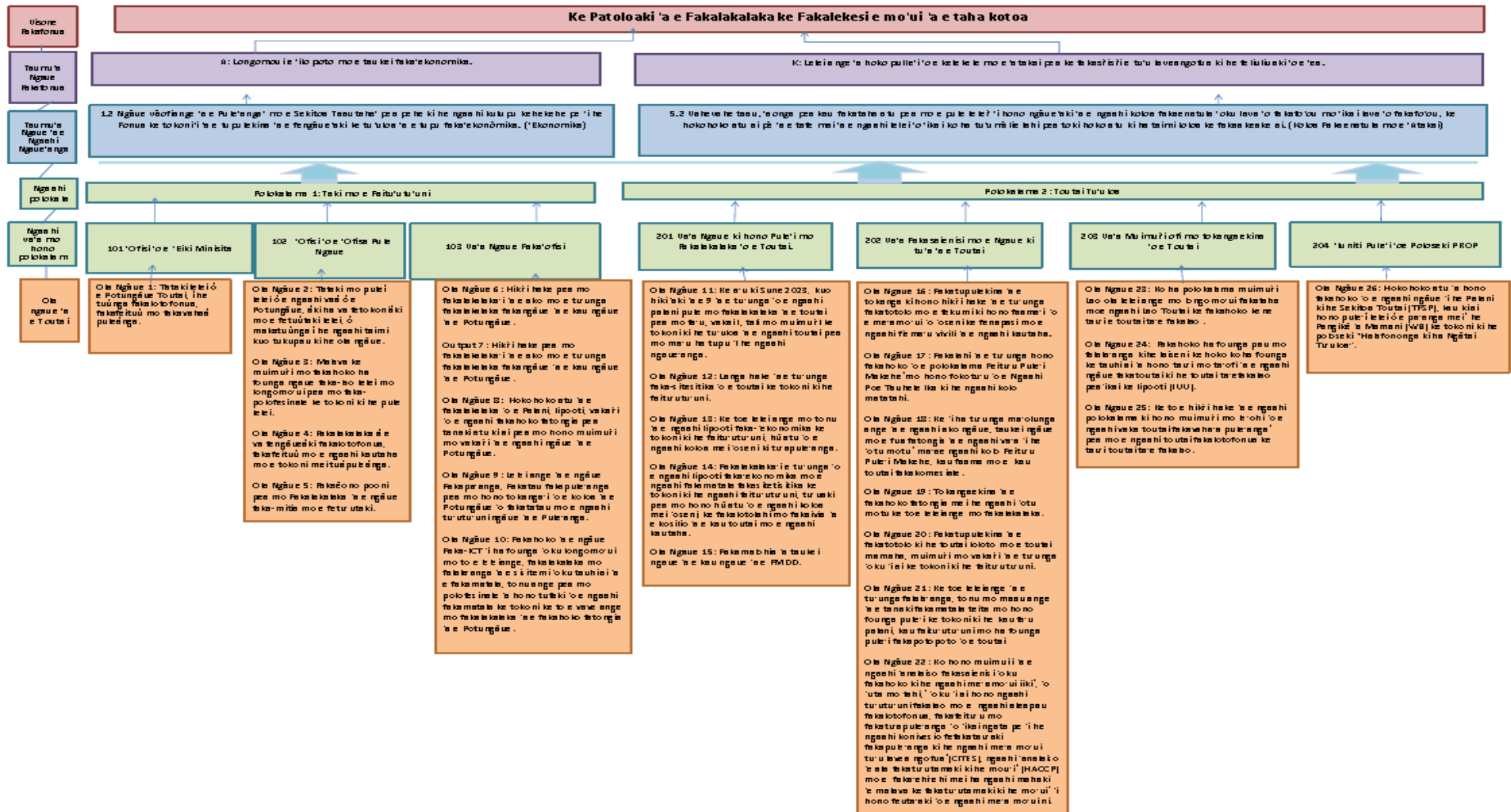
'Oku fengāue'aki vāofi 'aupito 'a e Potungāue Toutai pea mo e ongo kautaha fakatu'apule'anga 'e ua, ko e Kautaha Toutai 'a e Pasifiki pea mo e Komuniti 'a e Pasifiki, pea 'oku nau toutou kau atu ki he ngaahi fakataha mo e ako. 'Oku 'i ai 'a e ongo Aleapau 'oku lolotonga lele ko hano fakahoko ha ngaahi ngāue ki Tonga, hange ko e tokoni ki he palani pule, muimui'i 'o e lao, vakai'i 'a e ngaahi naunau, pea mo e fakalakalaka 'o e faama.

'Oku ngāue vāofi foki 'a e Potungāue Toutai pea mo e ngaahi hoa ngāue fakalakalaka, 'o hange ko e Pangikē 'a Mamani, Potungāue ki muli mo e fefakatau'aki pea mo e Potungāue ki he ngaahi ngāue'anga 'a Nu'usila, Pangike Fakalakalaka 'a 'Esia, Senita fakavaha'a pule'anga 'a 'Aositelelia 'i he fekumi ki he ngoue, Tokoni fakapa'anga 'a Siapani, pea 'oku 'i ai 'a e loto houna'ia 'i he ngaahi tokoni 'oku fakahoko mai 'i he ngaahi tapa kehekehe.

1.3 Fa'unga 'o e Potungāue

1.4 FOUNGA FAKAHOKO PULE – MAPE KI HE FOKOTU’U PALANI

2. Fakahoko Ngāue ‘a e Potungāue Toutai

2.1 Va’a Ngāue ki hono Pule’i ‘o e Kaungāue mo e ‘Ofisi

Lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga 2023/24 ko e kau ngāue tu’uma’u fakakatoa ‘e toko 85 (36 fefine, 40 tangata). Na’e hu fo’ou mai ‘a e kau ngāue ‘e toko fa (4) pea hiki hake ki he lakanga ma’olunga ‘a e kau ngāue ‘e toko ua (2). Na’e malolo ‘a e toko taha (1) lolotonga ‘ene fu’a fatongia ‘i he Potungāue. Na’e fakafisi leva ‘a e kau ngāue ‘e toko fitu (7) pea ma’u vahenga malolo leva ‘a e toko taha (1) mei he ngāue fakapule’anga. Na’e kau foki mo hono fakangāue’i mai ‘a e kau ngāue ‘e toko ua (2) ki he tafa’aki ‘iuniti ‘oku ne pule’i e Poloseki (PMU) ke tokoni ki he timi ngāue.

‘Iuniti ‘oku ne Pule’i ‘a e Poloseki (PMU)

Kau ngāue fo’ou	2
-----------------	---

Kau ngāue fo’ou

Fika	Hingoa	Lakanga	Va’a	‘Aho Kamata
1-	Miss. Talahiva Laumanu	Toutai Tokoni	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a	28 ‘o ‘Akosi 2023
2-	Dr. Sione Vailala Matoto	‘Ofisa Pule Ngāue	‘Ofisi ‘o e Pule Ngāue	23 ‘o Novema 2023
3-	Mr. Filimone Paea	Toutai Akoako	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a	26 ‘o Fepueli 2024
4-	Miss. ‘Ema Lu’isa Tohi a.k.a Angela ‘Anita Vivili	‘Ofisa Toutai	Va’a Ngāue ki hono Pule’i mo e Fakalakalaka ‘o e Toutai	20 ‘o Me 2024

Kau ngāue fo’ou ki he ‘iuniti ‘oku ne pule’i e Poloseki (PMU)

Fika	Hingoa	Lakanga	Va’a	‘Aho Kamata
1.	Miss Haitelenisia Mataele	‘Ofisa Pa’anga	Tongatapu	01 ‘o Ma’asi 2024

2.	Mr. 'Otinili Fisi'ikava	Taki Ngāue Poloseki ki he Muimui'i Lao 'a e Toutai	Tongatapu	24 'o Siulai 2023
----	-------------------------	--	-----------	-------------------

Lakanga Hiki Hake

Fika	Hingoa/ Lakanga kimu'a	Lakanga hiki hake	Va'a	'Aho kamata ngāue ai
1.	Mrs. Manatu Maile	'Ofisa Toutai Pule	Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalakalaka 'o e Toutai	03 'o 'Okatopa 2023
2.	Mr. Siuola-I- Humberside 'Alofi	'Ofisa Tekinikale Kalasi II	Va'a ngāue faka'ofisi	14 'o May 2024

Fakafisi

Fika	Hingoa	Lakanga	Va'a	'Aho Fakafisi
1.	Dr. Tu'ikolongahau Halafihi	'Ofisa Pule Ngāue	Toutai	26 'o Siulai 2023
2.	Mrs. Holani 'o Funga'alaki Fatafehi Pohahau Kilikiti	Toutai Akoako	Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalakalaka 'o e Toutai	19 'o 'Okatopa 2023
3.	Mr. Michael Jason Po'uliva'ati	'Ofisa Toutai	Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalakalaka 'o e Toutai	27 'o 'Okatopa 2023
4.	Mr. Latu Tangataevaha	Faka'uli	Va'a ngāue faka'ofisi	07 'o Novema 2023
5.	Mr. Viliami Teu-Ki-Falemaama 'Ofa	Toutai Akoako	Va'a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu'a	03 'o 'Epeleli 2024
6.	Mr. Damien 'Ofa Ki Canada Kolo	Toutai Akoako	Va'a ngāue faka'ofisi	15 'o Me 2024
7.	Miss. 'Asinate Lolohea	'Ofisa Tekinikale Kalasi II	'Ofisi 'o e Pule Ngāue	15 'o Me 2024

Malolo Lolotonga Fakahoko Fatongia

Fika	Hingoa	Lakanga	Va'a	'Aho Malolo ai
1.	Mr. Poasi Fale Ngaluafe	'Ofisa Tokoni Pule Ngāue	Va'a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu'a	26 'o 'Epeleli

Poaki Malolo

Fika	Hingoa	Lakanga	Va'a	'Aho Malolo ai
1.	Mr. Pala'a Mausia	'Ofisa Tekinikale Kalasi II	Va'a ngāue faka'ofisi	18 'o Tisema 2023

Kau Ngāue Lau'aho

Fika	Hingoa	Lakanga	Va'a
1.	Mrs. Motulalo Tufunga	Tokoni ki he ngāue faka'ofisi	'Ofisi 'o e Pule Ngāue
2.	Miss. 'Ilisapesi Fakatupuhoi Fua'anga Vaikaka	Tokoni Tauhi Tohi	Va'a ngāue faka'ofisi
3.	Mr. Samisoni Tu'akalau	Toutai Akoako	Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalalakaka 'o e Toutai
4.	Mr. Master Pohiva	Toutai Akoako	Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalalakaka 'o e Toutai
5.	Mrs. Sitela Vehikite	Toutai Akoako	Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalalakaka 'o e Toutai
6.	Miss. Fa'aki Latu	Toutai Akoako	Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalalakaka 'o e Toutai
7.	Mr. Penisimani Kaufusi	'Ofisa ki hono fakamalohia mo muimui'i e lao toutai	Va'a Muimui'i Lao 'a e Toutai
8.	Miss. Losana Fonua	Fakahu Fakamatala ki hono fakamalohia e lao Toutai	Va'a Muimui'i Lao 'a e Toutai
9.	Mr. Kauni Kavea 'Ohuafi	'Ofisa Toutai ki hono fakamalohia mo muimui'i e lao toutai	Va'a Muimui'i Lao 'a e Toutai
10.	Mr. Viliami Tuanitoni Taufua	'Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va'a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu'a
11.	Miss. 'Etina Lenitita Loupua Fakahau	'Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va'a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu'a
12.	Miss. Fifita Kouvaka Ika	'Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va'a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu'a
13.	Miss. Soana 'Atu Finau	'Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va'a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu'a
14.	Mr. Fuatapu Taulua-Moe- 'Eiki Topui	'Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va'a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu'a
15.	Miss. Lusiola Oloa Samoa Tangitau	Toutai Akoako ki he Faama'i ika	Va'a ngāue fakasaienisi mo e

			ngaahi ngāue kitu’a
16.	Miss. Marilyn Tanya Tupu’ivaha	‘Ofisa tokoni maketi/tanaki fakamatala (Vava’u)	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
17.	Mr. Siaosi Tapa'atoutai	Faka’uli Vaka	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
18.	Mr. Loni Latu Tuiono	Akoako Toutai Fakasaienisi	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
19.	Mr. Siaosi Kaloni	Akoako ki he muimui’i e lao toutai	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
20.	Mr. Senituli Finau	‘Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
21.	Mr. ‘Osaiasi Mo’ale	Akoako ki he muimui’i e lao toutai	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
22.	Mr. Sione Siulua	Faka’uli Vaka	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
23.	Mr. Lapila Lolohea	‘Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
24.	Mr. Vungakoto Lauaki	‘Ofisa Tanaki Fakamatala Toutai Tuna	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a
25.	Mr. Salesi Faka’osi	Tokoni ki he Faama’i ika	Va’a ngāue fakasaienisi mo e ngaahi ngāue kitu’a

Ko e tepile ‘oku hā atu ‘i lalo ‘oku ne fakahā atu ‘a e tokolahi ‘o e kau ngāue ‘i he tu’unga vahenga takitaha;

Tu’unga Vahenga	Tokolahi
D	1
G	3
H	1
I	1
J	9
K	6
L	19
M	11
N	6
Q	4
R	16
S	8

Ko e tepile 'oku hā atu 'i lalo, 'oku ne fakahā atu 'a e tokolahi 'o e kau ngāue 'i he tu'unga fakaako takitaha, ko e kau ngāue fakakatoa 'e toko 47 'oku nau ma'u 'a e tu'unga fakaako ko e Toketa, Ako mata'itohi Master, Mata'itohi Postgraduate Mata'itohi 'uluaki mo e Tipiloma', pea ko e toenga 'o e kau ngāue 'e 38 'oku nau ma'u 'a e tu'unga fakaako mei' he ngaahi kolisi (sivi fakafonua 'a Tonga ki he foomu 5, 6,7) pea mo e ngaahi tohi fakamo'oni ako mei' he ngaahi ako makehe ma'ae Toutai.

Tu'unga Fakaako	Tokolahi
Mata'itohi Toketa	2
Mata'itohi Master	7
Mata'itohi Postgraduate	1
Mata'itohi 'Uluaki	21
Tipiloma	16

Ako mo e fakalalakaka 'o e kau ngāue

Ko e ngaahi folau ki tu'apule'anga fekau'aki mo e ngaahi fakataha/ako fakalalakaka 'o e potungāue 'e fangofulu ma hiva (49) ki he ta'u fakapa'anga FY2023/24.

3– 6 Siulai, 2023	Fakataha fakataú Faka-minisita (FFC) moe áe ngaahi Fonua Pasifiki (RFMM4) hono 4, Majuro, Marshall Islands, 3-6 Siulai 2023
3 – 5 Áokosi, 2023	Fakataha Faka-minisita áe Pasifiki, Kokopo, East New Britian, Papua Niukini
5 - 12 Áokosi, 2023	Fakataha kí he ako íhe founa faka ekanomika íhe kominiti
7 – 11 Áokosi, 2023	Fakataha kí he mapeí mo vahevahe áe kongá tahi.
15-24 Áokosi 2023	Fakataha Kautaha Toutai áe Pasifiki (FFA) ko e teuteu kí he fakataha Komisoni Toutai ki he Uesite (WCPFC) Komiti Fakasaienisi mo e Pasifiki hono 19, Koror, Palau
14 – 16 Áokosi, 2023	Fakataha Faka-minisita moe kau ofisa maólunga kihono tufaki áe tokoni fakapaánga óku í he malumalu óe aleapau Tokoni faka-ekonomika (EAA) moe feliuliuaki óe éa oku íhe malumalu óe áleapau á e Puleánga Amelika (Multilateral Treaty)
21 – 24 Áokosi, 2023	Tuútuúni fakatuápuleánga fekauáki moe Óseni
21 – 25 Áokosi, 2023	Ako Setifikeiti Levolo IV íhe fakamalohia mo mumuí óe Toutai – Suva, Fisi
26 th Áokosi– 2 nd Sepitema 2023	Ako ngāue ki he faú palani kihono puleí mo fakalalakakaí oe toutai Palu 2023-2026.
28 Áokosi – 1 Sepitema, 2023	Ako ngāue kí he founa taki fakatalekita íha Poate.
28 Áokosi – 7	Polokalama Fakataha áe Kau taki Pasifiki kihono Kamataí mo hono langa í hake áe ngaahi meá oku lilium o áta kituá í

September, 2023	he Pasifiki.
14 – 27 Sepitema, 2023	Semina ki hono mapeí mo vahevahe ó tahi pea moe fakalakalaka ae Ekanomika Pulu (Blue Economic) kí he ngaahi Fonua Pasifiki, Latin America, Caribbean
19 – 21 Sepitema, 2023	Konifelenisi Fakatuápuleánga kí he Kau-Toutai
20 th – 27 th Sepitema, 2023	Fakataha áe Kautaha Toutai hono honogofulu ma hiva (FFA Pre-TCC19) fekauáki pea moe kulupu ngāue (14-20 Sepitema) pea moe fakataha fakatekinikale hono honofulu ma hiva moe komiti kihono muimuií oe lao áho 20-27 Sepitema 2023.
26 th – 30 th Sepitema, 2023	Fakataha moe Ako fekauáki moe Kautaha Fefakatau’aki ‘a Mamani kí he Toutai (WTO Fisheries Subsidies)
10 – 11 ‘o ‘Okatopa 2023	Fakataha faka-Minisita hono 5 pea mo e fuofua fakataha e levelo ma’olunga ‘a e Archipelagic mo e ngaahi kautaha fakavahe ‘o e ngaahi fonua
16 – 20 ‘o ‘Okatopa 2023	Ako Ngāue kí he Kurukuru 2023
21 - 27 ‘o ‘Okatopa 2023	Fakataha hono hongofulu ma tolu áe ngaahi otu motu Pasifiki fekauáki pea moe feliuliuaki óe éa (PICO-13)
22 ‘o ‘Okatopa – 2 ‘o Novema 2023	Fakalakalaka ‘o e ‘ilo ki he fakafetongi toutai ki he ngaahi ‘otu motu Pasifiki
23 ‘o ‘Okatopa – 3 ‘o Novema	Ke kau atu ki he fakataha Pre-MOC, MOC & Special FFC 130
6 – 13 ‘o Novema 2023	Aleapau ‘a e kautaha fefakatau’aki ‘a Mamani ki pea felotoi ki ha ngaahi monu’a fakatoutai.
7 – 10 ‘o Novema 2023	Ako felave’l mo e malu fakame’atokoni, ngaahi fili fakapotopoto pea mo e tauhele ika ‘a e Toutai ‘l he fanga ki’l kolo.
11 – 20 ‘o Novema 2023	Fakataha fakatekinikale hono 6 ‘a e Komuiniti ‘a e Pasifiki Fakavaha’a Pule’anga ‘i he Toutai mamaha mo e famaa’i
27 ‘o Novema – 3 ‘o Tisema 2023	Fakataha ‘a e kautaha mo e Komisoni Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki hono 20 ke fakahoko fakakongokonga ki hono fakatolonga mo pule’i lelei e fefononga’aki ‘o e Fish Stocks
27 ‘o Novema – 8 ‘o Tisema 2023	Tohi fakamo’oni ako levolo IV ki hono muimui’l fakalao ‘a hono faama’i mo e Toutai mamaha.
12 – 16 ‘o Fepueli 2024	Fakahoko fakavaha’a pule’anga e fakataha ki he aleapau e Kautaha me’atokoni mo e ngoue ‘a e ngaahi Pule’anga fakatahataha ‘i he Malu ‘o e ngaahi taulanga
27 ‘o Fepueli – 1 Ma’asi 2024	To e vakai’i ‘a e founa ngāue ki hono muimui’l mo le’ohi mei ‘ataa (RMCSS) 2018-2023 ‘o e Kautaha Toutai ‘a e Pasifiki
9 – 22 ‘o Ma’asi 2024	Fakataha hono 4 ki he ‘aleapau ki he malu ‘o e ngaahi taulanga Open-ended Kulupu ngāue fakatekinikale ‘i he fakafetongi

	ma'u'anga fakamatala.
18 – 22 'o Ma'asi 2024	Fakataha hono 27 'o e kulupu ngāue ki he muimui'i malu mo le'ohi
6 – 12 'o 'Epeleli 2024	Fa'ahinga mo e Sosiale pea kau 'i he Kautaha Toutai
8 – 12 'o 'Epeleli 2024	Fakataha hono 18 ki he ma'u'anga fakamatala Tuna.
8 – 12 'o 'Epeleli 2024	Kautaha Toutai 'o e Pasifiki (FFA) Fakaelitulonika 'a e malu 'o e ngaahi taulanga (e-PMS) Sisitemi Pule'i Fakamatala.
15 – 19 'o 'Epeleli 2024	Polokalama ako ma'u tohi fakamo'oni ako ki he tafa'aki Pule'i 'o e toutai, fakahoko ki Suva.
17 – 26 'o 'Epeleli 2024	Fakataha fakata'u pea mo e fakataha kimu'a hono 16 'o e ngaahi Taki 'i he Toutai.
22 – 25 'o 'Epeleli 2024	Polokalama 'a e Konivesio fakavaha'a pule'anga ki he fefakatau'aki 'o e me'a mo'ui 'oku faka'au ke 'osi ki he Takimu'a 'o e to'utupu.
23 – 25 'o 'Epeleli 2024	Ko hono ngāue'aki 'o e Poto kuo Fa'u 'i he ngaahi ako felave'i pea mo e ngaahi founa fetu'utaki ma'a e fetu'utaki fakafonua e kau ngāue toutai.
6 – 24 'o Me 2024	Ngāue ki Tu'imatamoana
21 – 22 'o Me 2024	ASEAN-Australia indo, Ako ma'ae Pasifiki fekau'aki mo hono ngāue'aki 'o e tekinolosia ki hono fakalakalaka'i ke tu'uloa 'o e Faama
25 'o Me – 25 'o 'Aokosi 2024	Ako ngāue fakataimi 'i he mahina 'e tolu (3).
25 'o Me – 10 'o Sune 2024	Ako ngāue fakalakalaka 'i he uike 'e 2.
28 – 31 'o Me 2024	Fakataha 'a e Reef Cloud Phase II – 'o fakataumu'a ki hono poupu'i fakataha 'a e ngaahi feinga lavame'a 'I hono muimui'i 'a e hakau 'oku ne tala e ngaahi ngāue fakatolonga 'i he Pasifiki.
3 – 7 'o Sune 2024	Kau atu ki he Fakataha Alea Ma'olunga 'a e Toutai fakahoko he Kautaha Toutai 'o e Pasifiki.
4 – 7 'o Sune 2024	Ako kihono Fakalakalasi 'o e kalasi ika ko e Álapakoa (SP Albacore – CKMR)
17 – 21 'o Sune 2024	Fakataha fakavaha'apule'anga fekau'aki pea mo e ngaahi faka'ilo 'i he toutai.
17 – 21 'o Sune 2024	Konga 11 – Fakamo'oni ako IV 'I he Fakamalohia'i pea mo muimui'i e toutai.
24 – 27 'o Sune 2024	Fakataha fakavaha'apule'anga 'a e Kautaha Me'atokoni mo e Ngoue 'a e Pule'anga Fakatahataha (FAO) fekau'aki pea mo e Savea Fakalakalasi.
24 – 28 'o Sune 2024	Polokalama ako ma'u tohi fakamo'oni ako IV fekau'aki pea mo e Polokalama Matu'uaki.
22 – 29 'o Sune	Ako kihono fakalakalakai áe taukei kihono analaiso áe

Me'afua ki he fakahoko ngāue (PMS) 'a e kau ngāue 'a e Potungāue Toutai ki he Ta'u Fakapa'anga FY2023/24

Ko e me'afua ki he fakahoko ngāue (PMS) ko ha founa ia 'oku fakataumu'a ke pule'i mo tokanga'i'aki 'a e fakahoko fatongia fakafo'ituitui 'a e kau ngāue. Ko e ta'u 'aki eni hono valu (8) 'a e kau atu 'a e Potungāue fakataha moe toenga 'o e ngaahi potungāue 'a e pule'anga, 'oku tukutaha 'enau tokanga ke taliui ki he fatongia, lavame'a, pea moe fakahoko ngāue.

Na'e fakakakato 'e he Potungāue Toutai pea fakahu atu 'a e ola 'o e fakahokoto ngāue ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga 2022/23 'I 'Akosi 2023 pea moe ola 'o e sivi'i 'o e fakahoko fatongia ki he vaeua ta'u ki he ta'u fakapa'anga 2023/24 'I Fepueli 2024.

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e muimui 'a e Potungāue Toutai ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue 'o fakatatau ki hono fakakalakalasi 'o e ngaahi lanu 'o fakatatau ki he palani fakaloto potungāue ki he ngāue PMS. Ko e ola 'o e fakahoko fatongia fakakuata 'a e potungāue 'oku nofo pe 'I loto 'I he peseti 'e 98% ki he 100%. 'I he tepile 'I lalo 'oku ne fakahaa'I mai ai 'a e anga 'o e fakahoko fatongia fakakuata 'a e Potungāue Toutai ki he PMS.

Kuata	Peseti (%)	Lanu (traffic light)
Kuata 1	98%	Lanu mata
Kuata 2	98%	Lanu mata
Kuata 3	98%	Lanu mata
Kuata 4	100%	Lanu koula

Na'e kau atu foki 'a e Potungāue Toutai ki hono fakamanatua 'o e 'aho ki he kaungāue fakapule'anga 'a ia na'e fakahoko 'I Sune 2024, ko e fatongia fakata'u foki eni 'oku fakataumu'a ki hono faka'ilonga'I 'a e fakahoko fatongia 'a e kau ngāue fakapule'anga ki he kakai 'o e fonua. Ko e fatongia ni foki na'e kau ki ai 'a e fakahoko 'o ha konifelenisi, 'a ia ko e fakatahataha mai 'a 'u potungāue pea nau fakahoko ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo ha ngaahi lava me'a 'enau ngaahi potungāue takitaha. Kau eni ha ki'I fatongia 'oku tokoni ki he ngāue fakataha mo e faka'ai'ai ke hiki hake 'a e fakahoko fatongia.

Tanaki atu ki ai, 'a e kau atu 'a e Potungāue ki he polokalama hikoveve 'I he Falaite kotoa pe 'i he ngaahi matafanga, ko e fakataumu'a pe eni ki he ma'a 'a e 'ataakai pea moe kongas pe 'o e teuteu ki he fakataha lahi 'a e kau taki 'o e 'u fonua pasifiki hono 53 'a ia na'e fakahoko mo fakapa'anga 'e Tonga ni 'I 'Akosi 2024.

2.2 Ola Founa Pule (Lipooti Ola Ngāue mo e Fokotu'utu'u Ngāue)

2.2.1 'Ofisi 'o e 'Eiki Minisitā

Ngaahi Ola Fakafonua TSDF A: Longomo'ui e 'ilo mo e taukei faka'ekonomika. D: Tali ui ki he pule lelei mo akamalohi'i 'a e pule 'o e lao. F: Lelelange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea fakasi'isi'i 'a e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.					
Me'afua ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue 'oku lava makatu'unga mei he taketi mo e me'afua ngāue.	Tafa'aki kaungatonu	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 1: Tataki lelei ó e Potungāue Toutai, í he tuúnga fakaloto fonua, fakafeituú mo fakavahaá puleánga					
Lahi 'o e ngaahi ma'u fakataha.	5	38	Potungāue Toutai, Potungāue 'o Falepa'anga, Komisoni ki he Kau ngāue Fakapule'anga, Kapineti & Fale Alea.	'Oku lave'i pe he Pule'anga Tonga 'a e ngaahi tefito'I fatongia oku fuesia mo tokangaekina he Potungāue Toutai	'Oku fiema'u ke fakahoko ha Talanoa mahino mo e sekiota toutai mo e kupu felave'I kí he ngaahi lilium o fakatonutonu tu'utu'u ni, lao mo e palani Pule toutai kí he kaha'u.
Fakahū fakata'u 'o e Palani Ta'u 3 mo e patiseti ki he Potungāue 'o Falepa'anga.	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Falepa'anga Kapineti, Fale Alea & 'ofisi Palemia	'Oku lave'i pe he Pule'anga Tonga 'a e ngaahi tefito'I fatongia oku fuesia mo tokangaekina he Potungāue Toutai	'Oku fiema'u hono muimui'I mo tauhi ae taimi 'oku osi ki ai ae lipooti
Fakahū ta'u 'o e Lipooti Fakata'u ki he Ta'u Fakapa'anga 2022/23	1	1	Potungāue Toutai, Kapineti & Fale Alea	Tokanga makehe kí he Palani mo Pule'I 'a e Toutai	Fiema'u ke kau kí he ngaahi fakataha felave'I mo e Potungāue Toutai

2.2.2 ‘Ofisi ‘o e ‘Ofisa Pule Ngāue

Ngaahi Ola Fakafonua TSDF

A: Longomo’ui e ‘ilo mo e taukei faka’ekonomika.

D: Tali ui ki he pule lelei mo akamalohi’i ‘a e pule ‘o e lao.

F: Leleiangē ‘a hono pule’i ‘o e kelekele mo e ‘ataakai pea fakasi’isi’i ‘a e tu’u laveangofua ki he feliuliuaki ‘o e ‘ea.

Me’afua ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue ‘oku lava makatu’unga mei he taketi mo e me’afua ngāue.	Tafa’aki kaungatonu	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha’u
Ola Ngāue 2: Tataki mo pule’i lelei ó e ngaahi vaá ó e Potungāue, áki ha va fetokoniáki mo e fetuútaki lelei, ó makatuúnga í he ngaahi taimi kuo tukupau ki he ola ngāue					
Lahi ‘o e ngaahi fakataha	4	4	Potungāue Toutai, Potungāue ‘o Falepa’anga, Komisoni ki he Kau ngāue Fakapule’anga & Kapineti	Fakataukei ‘a e ‘Ofisa Pule ngaahi tu’unga mo hono fakahu ‘a e palani ngāue muimui taha, palani fakata’u ‘a e Potungāue Toutai	Fakahoko ha ako fakalotofale ki hono fakatahataha mo lipooti ngaahi ngāue ke fakahoko fakata’u pea mo e hono patiseti
Lahi ‘o e tokoni fakahoko fakata’u CP, AMP, Patiseti, Pule’i ‘o e Pa’anga, Palani Fakatau, PMS, Vakai’i Fakamatala Ngāue & Lipooti Fakata’u	9	11	Potungāue Toutai, Potungāue ‘o Falepa’anga, Komisoni ki he Kau ngāue Fakapule’anga & Kapineti	Fakahoko hono muimui’i ae ngaahi patiseti fakalukufua	Fiema’u ke muimui’i ae ngaahi fakamole fakahoko he mahina takitaha ‘I loto ai mo e ngaahi naunau ‘oku fiema’u ke procurement.
Lahi ‘o e Lipooti Fakamahina 6 fakahoko ‘i he ta’u	2	2	Potungāue Toutai mo e Komisoni Kau ngāue Fakapule’anga.	Lave’i mei he Komisoni kau ngāue fakapule’anga hono fakahu ‘a e lipooti ngāue	Fiema’u ke hokohoko tauhi taimi fakahu lipooti fakata’u.
Ola Ngāue 3: Malava ke muimui’i mo fakahoko ha founga ngāue faka-lao lelei mo longomo’ui pea mo faka-polofesinale ke tokoni ki he pule lelei.					
Ngaahi fakamatala fakalao mo e	12		Potungāue Toutai,	Lave’i mei he Komisoni Kau ngāue fakapule’anga ko e lava o	Fiema’u mei he ‘Ofisa Lao ke fakalahi ‘a e fakailo mo fakataukei kakai ae

faleí fakalao fakamahina		6	Ófisi ó e Áteni Seniale, Fale Alea	fakangāue’l ‘a e ‘Ofisa Lao Ko e ‘Ofisa Lao ko e fakahu mai kongaloto ‘o Epeleli 2023	Fonua kí he Lao Toutai
Lahi ‘o e ngaahi Lao mo e Tu’utu’uni na’e liliu mo e teuteu’i ‘a e ngaahi fakatokanga ki he Toutai ‘o ka fiema’u	2	1	Potungāue Toutai FFA Komisoni Toutai Valu	Fakahoko founa pule’l ‘a e Toutai	Fiema’u mei he ‘Ofisa Lao ke fakalahi ‘a e fakailo mo fakataukeyi kakai ae Fonua kí he Lao Toutai
Ngaahi ako fakalao fakakuata	4	1	Potungāue Toutai	Fakahoko ngaahi ako mo e talatalanoa mo e kau ‘Ofisa ngāue mo e kupu felave’l ae Toutai ‘Ofisa Lao ko e kamata ngāue ‘l Epeleli 2023	Fiema’u mei he ‘Ofisa Lao ke fakalahi ‘a e fakailo mo fakataukeyi kakai ae Fonua kí he Lao Toutai
Ola Ngāue 4: Fakalakalaka á e va fengāueáki fakaloto fonua, fakafeituú mo e ngaahi kautaha mo e tokoni mei tuápuleánga					
Lahi ‘o e fetu’utaki fakahoko ‘i he ta’u mo e ngaahi kupu fengāue’aki fakaloto fonua, fakafeitu’u mo fakavaha’apule’anga.	12	9	Potungāue Toutai Potungāue Falepa’anga Potungāue MEIDECC Potungāue Fakaloto fonua Komisoni Kau Ngāue Fakapule’anga FFA, SPC, WCPFC, World Bank, FAO, ACIAR, JICA	Fakalahi mo fakataukeyi ae mahuinga hono fakatokanga’l palopalema o hake mei he kau Toutai Kamata ngāue l Me 2022	Fiema’u ngāue vaofi fakaloto fonua, fakavahefonua mo fakatuapule’anga hono tokangaekina fiema’u mei he kau toutai
Lahi ‘o e Lipooti ‘o e Palani Sekitoa Toutai ‘o Tonga (TFSP)	1	1	Potungāue Toutai Pangike ‘o Mamani, Potungāue Falepa’anga	Lipooti ngāue TFSP oku fakahoko fakakuata pea fakahu lipooti kakato l Ma’a si 2024	Fengāue’aki vaofi pea mo e PMU hono muimui’l ae lipooti TFSP
Ola Ngāue 5: Fakaēono pooni pea mo Fakalakalaka ‘a e ngāue faka-mitia mo e fetu’utaki					

Ko hono tuku atu 'a e ngaahi fakamatala totonu mo pau 'i he (televisione, letio, mo e ngaahi peesi metia fakasosiale faka'ofisiale)	18	311	Potungāue Toutai, Potungāue Pa'anga, Komisoni Kaungāue Fakapule'anga, Fakafehokotaki pea mo e palani 'a e Kautaha Toutai 'a e Pasifiki, 'Ofisi e Komuniti ki he Pasifiki, Komisoni Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki, Pangike 'a Mamani, Kautaha Me'atokoni 'a Mamani, Fakavaha'apule'anga 'a 'Aositelelia ki he Fekumi ki he Ngoue, MFAT, DFAT, JICA, Kosilio Fakafonua 'a e kau Toutai, Kau ma'u faama tofe.	Fakalahi mo fakataukeyi ae mahuinga hono fakatokanga'l palopalema o hake mei he kau Toutai Fakahoko ngaahi aahi mo e talatalanoa pea mo e kau Toutai mo e ausia mei he Tsunami pea mo e Koviti 19	Fiema'u ngāue vaofi fakaloto fonua, fakavahefonua mo fakatuapule'anga hono tokangaekina fiema'u mei he kau toutai
Lahi 'o e fakataha fakakuata mo e ngaahi hoa ngāue.	8	12	Potungāue Toutai	Fakahoko ngaahi aahi mo e talatalanoa pea mo e kau Toutai mo e ausia ke fakahoko lelei ae to'o fatongia	Fakalahi 'a e ngaahi ola ngāue 'a e va'a fetu'utaki

2.2.3 Va'a Ngāue Faka'ofisi

Ngaahi Ola Fakafonua - TSDF A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonomika. D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao' F: Lelei ange 'a hono pule'l 'o e kelekele moe 'ataakai pea ke fakasi'isi'l e tu'u laveangofua ki he feliuliaki 'a e 'ea.					
Me'afua ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue 'oku lava makatu'unga mei he taketi mo e me'afua ngāue.	Tafa'aki kaungatonu	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 6: Hiki'i hake pea mo fakalakalaka'i 'a e ako mo e tu'unga fakalakalaka fakangāue 'a e kau ngāue 'a e Potungāue.					
Vakai'i fakata'u 'o e fakamatala ngāue	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e Kau ngāue Fakapule'anga (PSC)	Potungāue Toutai, Komisoni 'o e kaungāue fakapule'anga	Ko e tohi fakamatala ngāue é hongofulu ma ono (16) naé fakakakato 'a hono fakalelei'i pe fakahu ó fakatatau ki he fiema'u 'a e Komisoni 'a e Kaungāue Fakapule'anga.
Peseti (%) 'o e ngaahi lakanga 'atā ke fakakakato 'i loto 'i he Ta'u Fakapa'anga	80%	85%	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kau ngāue fakapule'anga, Potungāue Pa'anga	Potungāue Toutai, Komisoni 'o e kaungāue fakapule'anga, Potungāue Pa'anga.	Fakakakato áe ngaahi founa kí he fakahu mai ae kaungāue foóu ó fakatatau kí he tuútuúni áe Komisoni 'a e Kaungāue Fakapule'anga.
Vakai'i fakata'u 'a e sisitemi tauhi'anga fakamatala 'a e Potungāue	1	1	Potungāue Toutai	Potungāue Toutai	Óku iai ae fiemaú ke fakalahi áe tauhiánga fakamatala áe Potungāue

Lahi 'o e tu'utu'uni ngāue fakaloto potungāue na'e tali.	5	5	Potungāue Toutai	'Oku hokohoko lelei atu pe 'a e ngāue ki he tu'utu'uni ngāue fakaloto potungāue.	'Oku lolotonga vakai'i mo fakalelei'i 'a e tu'utu'uni ngāue fakaloto potungāue 'e nime (5).
Output 7: Hiki'i hake pea mo fakalakalaka'i 'a e ako mo e tu'unga fakalakalaka fakangāue 'a e kau ngāue 'a e Potungāue.					
Fakahu atu 'a e palani ako fakata'u 'o e Potungāue	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni 'o e kau ngāue fakapule'anga	Ngaahi Polokalama tokoni fakapa'anga 'oku faingamalie pea mo e ngaahi polokalama ako 'oku felave'i pea mo e kau ngāue.	Hokohoko hono fakahoko 'a e ngaahi palani ako 'a e Komisoni 'o e kau ngāue fakapule'anga ki he ta'u fakapa'anga FY2023/24
Lahi 'o e ako fakaloto potungāue ki he kau hū fo'ou pe ako ki he tu'utu'uni ngāue ki he kau ngāue.	4	9	Potungāue Toutai	Hokohoko lelei atu pe ngāue.	Hokohoko lelei atu pe ngāue.
Ola Ngāue 8: Hokohoko atu 'a e fakalakalaka 'o e Palani, lipooti, vakai'i 'o e ngaahi fakahoko fatongia pea tanaki atu ki ai pea mo hono muimui'i mo vakai'i 'a e ngaahi ngāue 'a e Potungāue.					
Fakahu fakata'u atu 'a e Palani Fakata'u 3 'a e Potungāue pea pehe ki he Palani Fakata'u ki he Fakatau koloa CP/APP	2	4 - Vakai'i CP & APP moe FY2023/24 - Fa'u 'a e CP & APP ki he FY2024/25	Potungāue Toutai, 'Ofisi 'o e Palemia, Potungāue Pa'anga, Falealea		
Fakahu fakata'u atu 'a e Palani Ngāue fakata'u moe Palani Pule fakaloto'i Potugae (AMP/IAMP) 'o fakatatau moe 'aho kuo tukupau ki ai,	2	4 - Vakai'i AMP/IAMP ki he FY2022/23 - Fa'u AMP/IAMP ki he	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kaungāue fakapule'anga		

		FY2024/25			
Vakai'i tu'o ua 'i he ta'u 'a e fakahoko fatongia 'a e kau ngāue	2	2	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kaungāue fakapule'anga	i) Fakafonu fakakonga 'a e fakamatala 'i he foomu PMS ii) 'ikai fakahoko fakalelei 'a e 1-2- 1 (tokotaha ngāue mo e taki ngāue) iii) Tolo'i 'i he faipau ki he ngaahi taimi tukupau fakaloto potungāue iv)	i) Fakahoko ha ako fakamanatu kimu'a 'i he vaeua mo e 'osi 'a e ta'u ke talanoa'i ai 'a e ngaahi pole 'i he PMS ii) Faipau ki he taimi tuku pau fakaloto'i Potungāue iii)
Fakahu fakata'u atu 'a e Palani PMS fakaloto Potungāue.	1	1	Potungāue Toutai Komisoni ki he kaungāue fakapule'anga		
Fakahu fakakuata atu 'a e Lipooti 'a e PMS 'o fakatatau moe 'aho kuo tukupau kiai.	4	4	Potungāue Toutai Komisoni ki he kaungāue fakapule'anga		
Fakahū 'a e lipooti vaeua ta'u ki hono muimui'i mo hono vakai'i 'a e ngāue 'oku fakahoko 'i he Palani Fakata'u Tolu ki he 'Ofisi 'o e Palemia (Va'a Palani). (CP & JNAP M&E)	2	2	Potungāue Toutai, 'Ofisi 'o e Palemia, MEIDECC		i) Talanoa vaofi mo e PMO fekau'aki mo e ngaahi lipooti vaeua ta'u ke malava ke sio ko eha ngaahi me'a ke fakalelei'i he ngaahi kuata 'oku toe ii) Ngāue vaofi moe PMO/Sitesitika felave'l moe SDG iii) Si'isi'i 'a e ngāue fakataha felave'i moe JNAP2
Fakahū atu 'a e Lipooti Fakata'u' ki he "Ofisa Pule	1		Potungāue Toutai, Kapineti, Falealea, Kakai (hili hono tali he	Toloi 'a e taimi kuo tuku pau fakaloto'i Potungāue 'i	Faipau ki he taimi tuku pau fakaloto'i Potungāue

Ngāue		1	faleale)	he taimi ‘oku fakataha’i ai ‘a e konga ko ia ‘a e ngaahi va’a ‘i he Lipooti fakata’u tupu pe ‘a e fiema’u ke kakato ‘a e ngaahi taketi ko ia ‘i he CP	
Ola Ngāue 9: Lelei ange ‘a e ngāue Fakapa’anga, Fakatau fakapule’anga pea mo hono tokanga’i ‘o e koloa ‘a e Potungāue ‘o fakatatau mo e ngaahi tu’utu’uni ngāue ‘a e Pule’anga.					
Fakahū atu á e fakamole fakaangaanga fakata’u.	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni á e kau ngāue fakapuleánga, Potungāue Paánga.	Toloi í hono fakahū mai á e fakamole fakaangaanga á e ngaahi vaá fakatatau ki he áho kuo tuútuúni.	Ngāueaki á e founa otometiki hono toutou fakamanatu ki he kau taki ó e ngaahi vaá.
Fakahū atu á e paánga hū mai fakaangaanga ki he taú.	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni á e kau ngāue fakapuleánga, Potungāue Paánga.	Sai ange hono muimuí mo fakafoou á e lipooti.	Ngāueaki á e founa otometiki hono toutou fakamanatu ki he kau taki ó e ngaahi vaá.
Fakahū atu á e tukuhau meí he vahe fakataú.	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga. Potungāue Tanaki Pa’anga hūmai mo e tute.	Sai ange hono muimuí mo tonu á e tukuhau meí he vahe á e kaungāue.	Ngāue’aki á e founa otometiki hono toutou fakamanatu oe tukuhau meí he vahenga.
Fakahū atu á e lipooti fakata’u ó e koloa á e puleánga.	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga	Fakahoko hono lau ó e koloa ke ósi ki he áho ke ngata ki ai.	i) Fakamanatu á hono fehikitaki á e ngaahi koloa ke í ai ‘a hono lekooti.
Fakahū atu á e lipooti fakata’u ki he fakatau fakapuleánga.	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, ‘Ofisi ó e Palemia.	Palani fakavaá oku fiemaú ke fakakau ai á e fiemau ke fakakau ki ai á e founa fakatau fakapuleánga ‘a ia óku kau í he Fakatau Fakapuleánga fakataú.	i) Fakamanatu ke ngāueáki á e palani lelei, ke taófi á e toutou liliu ‘o e APPFakapapau’i ‘oku maaú ‘a e ngaahi fiema’u fakatekinikale, maaú mo e tohi mo’ua ki he lahi ‘o e ngaahi koloa ‘oku fiema’u, fakataha, moha ngaahi fiema’u kehe pe felave’i moe poloseki fakatau fakapule’anga, kae lava ke fakahoko ‘a e fakatau ko ení, ‘o fakatatau pea moe palani fakatau fakapule’anga ‘a e ngaahi

					va'a. ii) Fetongitonigi 'a e kau ngāue
Ola Ngāue 10: Fakahoko 'a e ngāue Faka-ICT 'i ha founa 'oku longomo'ui mo to e leleiange, fakalakalaka mo falala'anga 'a e sisitemi 'oku tauhi ai 'a e fakamatala, tonu ange pea mo polofesinale 'a hono tufaki 'o e ngaahi fakamatala ke tokoni ke to e vave ange mo fakalakalaka 'a e fakahoko fatongia 'a e Potungāue					
Lahi 'o e Tu'utu'ungi, palani, mo e founa ngāue na'e tali.	18	25	Potungāue Toutai FFA	Toloi 'a hono fakakakato 'a e ngāue ni makatu'unga 'i he palopalema na'e fakatupunga 'ehe puna 'a e mo'unga afi.	Hokohoko atu 'a hono talanoa'i mo e timi ngāue faka-komipiuta 'a e pule'anga ki ha founa talifaki ki he fetu'utaki faka-komipiuta ki tu'a pule'anga.
Tu'unga Falala'anga 'o e ngaahi me'angāue	>=95%	>=95%	Potunaue Toutai	Tokanga'i 'o e ngaahi me'angāue fakakomipiuta 'i he 'ofisi	Hokohoko atu 'a hono talanoa'i mo e timi ngāue faka-komipiuta 'a e pule'anga ki ha founa talifaki ki he fetu'utaki faka-komipiuta ki tu'a pule'anga.
Tu'unga falala'anga 'a e ngaahi polokalama 'oku ngāue'aki	>=95%	>=95%	Potunaue Toutai	Tokanga'i 'o e ngaahi sistemi 'o e 'ofisi	Hokohoko atu 'a hono talanoa'i mo e timi ngāue faka-komipiuta 'a e pule'anga ki ha founa talifaki ki he fetu'utaki faka-komipiuta ki tu'a pule'anga.
Tu'unga falala'anga 'o e ngaahi tokoni fakatekinikale	>=95%	>=90%	Potunaue Toutai	A'usia lelei 'a e taketi, tu'unga falala'anga mo faingamalie 'a e sistemi he taimi kotoa	

2.2.4 Va’a Ngāue ki hono Pule’i mo e Fakalalakaka ‘o e Toutai

Ngaahi Ola Fakafonua TSDF

A: Longomo’ui e ‘ilo mo e taukei faka’ekonomika.

D: Tali ui ki he pule lelei mo akamalo’i ‘a e pule ‘o e lao.

F: Leleiangē ‘a hono pule’i ‘o e kelekele mo e ‘ataakai pea fakasi’isi’i ‘a e tu’u laveangofua ki he feliuliuaki ‘o e ‘ea.

Me’afua ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue ‘oku lava makatu’unga mei he taketi mo e me’afua ngāue.	Tafa’aki kaungatonu	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha’u
Ola Ngāue 11: Ke a’u ki Sune 2023, kuo hiki ‘aki ‘a e 9 ‘a e tu’unga ‘o e ngaahi palani pule mo fakalalakaka ‘a e toutai pea mo fa’u, vakai’i, tali mo muimui’i ke tokoni ki he tu’uloa ‘a e ngaahi toutai pea mo ma’u ha tupu ‘i he ngaahi ngāue’anga					
Lahi ó e ngaahi Palani pule ki hono pule’i mo fakalalakaka ‘o e toutai kuo fa’u. [Faú foóu – Toutai Mamaha, Poe Toho Ika, Sport Fishing]	2	0 Kuo osi kamata e ngāue ki he Palani Sport Fishing pea e toki fakakakato’osi ‘a e ta’u fakapa’anga ‘o e 2024	Potungāue Toutai mo e ngaahi sekitoa felave’i ki he ngaahi palani takitaha	‘Iai ngaahi toloi tupu mei he faingamalie ‘a e kaungāue	- Hokohoko atu ‘a e ngāue ki hono muimui’l ‘o e ngaahi palani pule
Lahi ó e ngaahi palani pule’i ke vakai’i <i>Vakai’i fakakonga pe ‘a e palani: Toutai loloto ki he palu</i> <i>Vakai’l katoa ‘a e fo’l palani: Faama’i ‘o e ika, Valu, Ika mo’ui, Palani fakafonua ki he ‘Anga (NPOA)</i>	3	3 Toutai loloto, faaama pea moe ika mo’ui na’e vakai’i pea fakahū atu ‘o tali. Na’e tokoni mai ‘a e SPC pea moe MPI ‘a NZ ke fakakakato ‘a e ngāue ko eni	Potungāue Toutai pea mo e ngaahi sekitoa felave’i he toutai palu moe valu pea mo e kau maú laiseni faama ika.	Faingamalie ‘a e tokoni fakatekinikale mei he MPI moe SPC Ngaahi ngāue kehe ‘o hange ko e RAS pea moe ngaahi fatongia kehe malava ke ne tolotoloi ‘a e ngaahi ngāue ‘e ni’ihi	Hokohoko atu ‘a hono muimui’l ‘o e palani pule mo hono ngaahi ngāue

Number of completed monitoring for each plan Lahi 'o e talatalanoa ki hono muimui'I 'o e palani takitaha (Valu (2), Faama'I 'o e ika (2), toutai lolototo (2), ika mo'ui(2) Matāfanga (1), Palani fakafonua ki he 'Anga (NPOA (1)).	12	18 -3 x lava lelei 'a e talatalanoa fekau'aki moe palani ki he toutai loloto - 3 x lava lelei 'a e talatalanoa fekau'aki moe palani ki hono faama'I 'o e ika (Tt, Hp, Vv). - 3 x fakahoko 'a e talatalanoa fekau'aki moe ika mo'ui (Tt, Hp,Vv) - 2 x fakataha FMAC ke tali ai 'a e palani ki he faama moe ika mo'ui Muimui'I 'o e ngaahi Palani kuo Kakato - Palani ki he 'Anga (NPOA) - Toutai mamaha - Toutai loloto - Poe Tauhele Ika (FAD) - Valu - Ika Mo'ui - Faama'I 'o e me'a mo'ui mei 'oseni	Potungāue Toutai pea mo e ngaahi sekitoa felavei	Lolotonga fakahoko e ngāue ki he palani takitaha.	Hokohoko lelei e ngaahi ngāue
Number of completed monitoring for each policy Lahi 'o e muimui'I 'o e ngaahi	2	2 - muimui'I 'a e tu'utu'uni ki he poe	Potungāue Toutai	Na'e 'i ai ha ngaahi liliu 'e ni'ihī na'e fakakaukau'i fekau'aki mo e tu'unga 'o ha	Hokohoko atu e ngāue ki hono muimui'i mo lipooti e tu'unga óku í ai e ngaahi Palani Pule.

tu'utu'uni ngāue (FAD Policy (1), NFP (1))		tauhele ika (FAD) - muimui'l 'a e tu'tu'u ngāue fakafonua ki he toutai		ngaahi tu'utu'uni na'e fokotu'u atu 'i he tu'utu'uni toutai fakafonua, 'o tatau ai pe pe kuo fakahoko pe 'ikai. Hange ko 'eni, ko hono fokotu'u 'o e palani matafanga, mo e palani 'a e FAD.	
Lahi 'o e ngaahi fokotu'utu'u ngāue na'e fa'u mo vakai'i (Tuna GCF, Kolo tu'u matafanga GCF (2), NIIP (1) Poloseki Halafononga ki ha ngatai tu'uloa (1))	4	4 - tokoni ki he poloseki ki he valu (GCF) - hokohoko atu 'a e ngāue ki he toutai mamaha - tokoni ki he lipooti 'o e palani pule ki he poloseki 'a e Tongafish - tokoni ki he poloseki feliuliuaki 'o e 'ea	Potungāue Toutai	Kuo tokoni 'a e FMDD ki he ngaahi fokotu'u, fakatupulaki 'o e ngaahi me'a 'oku fai ki ai e fakamatala, fakahu ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo e ngaahi lipoti, mo e ngaahi ngāue kehe 'oku fekau'aki mo e ngaahi ngāue kehekehe mo e ngaahi kautaha kehe.	'E kei hokohoko atu pe 'a e tokoni 'a e FMDD 'i he ngāue 'oku fekau'aki mo e ngāue pea fakatupulaki ha ngaahi fokotu'u ngāue ki he ngaahi faingamalie ke fakalakalaka ai.
Ola Ngāue 12: Langa hake 'a e tu'unga faka-sitesitika 'o e toutai ke tokoni ki he faitu'utu'uni					
Lahi 'o e ngaahi lipooti na'e fakahuu.	4	4 Na'e teuteu'i 'a e ngaahi lipooti fanongonongo Fakakuata & fakahu pea toe tuku hake foki ki he uepisaiti 'a e ngāue fakafaifekau 'i	Potungāue Toutai	Kuo fakakakato 'a e ngāue ko 'enī 'i ha founga 'oku taimi'i lelei	Kei hokohoko atu 'a e ngāue ni

		he fakangofua 'a e pule, 'i ha tu'unga Fakakuata.			
Lahi 'o e lipooti kuo fakahu atu	4	2 Na'e fai ha savea 'i he totongi 'o e maketi 'i he feitu'u na'e analaiso ai 'a e fakamatala ko 'eni 'o faka'aonga'i 'a e fakamatala ki hono fakahifo pea fakakaukau'i 'a e 'avalisi 'o e totongi ki he fa'ahinga takitaha 'o makatu'unga 'i he savea.	Potungāue Toutai	-Na'e 'i ai pe ha savea 'e 2 na'e fai 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni (ko e 'uluaki kuata 'e 2), koe'uhi ko ha ngaahi hoha'a mo ha ngaahi me'a mei he kau ma'u laiseni, 'a ia ne nau ma'u ai ha malohi lahi kiate kinautolu mei he ngāue fakafaifekau 'i he ngaahi ngāue ko 'eni. .	Ko e hala ki mu'a, 'e faka'aonga'i 'e he ngāue fakafaifekau 'a e fakamatala ki hono fakahifo, pea ma'u 'a e 'avalisi 'o e totongi 'o e fa'ahinga takitaha mei he kau ma'u laiseni pea lipooti ki ai.
Lahi e ngaahi fakamatala kuo maau pea fakahu atu ki he ngaahi potungāue felave'I he kuata kotoa	4	4 -Ngaahi fakamatala, na'e tanaki 'o kakato pea tufaki ki he ngaahi potungāue fekau'aki 'i he taimi na'e kole ai, 'i he fakangofua mei he "Ofisa pule ngāue 'i he kuata kotoa.	Potungāue Toutai	-Na'e 'i ai ha ngaahi me'a na'e fokotu'u 'i he ngaahi ngāue ko 'eni, 'a ia na'e toe toloi ai ha ni'ihi 'o e ngaahi fakamatala na'e tufaki koe'uhi ko e tuai hono fakatonutonu 'o e ngaahi tauhi'anga fakamatala, ka na'e kei fakakakato pe 'a e 'ekitiviti ko 'eni 'i ha founa taimi totonu.	'E kei hokohoko atu pe hono tufaki'a e ngaahi fakamatala 'a e toutai ki he ngaahi potungāue felave'I (NRBT, TSD & MOF) 'i he taimi 'oku fiema'u ai 'i he kuata kotoa
Lahi 'o e ngaahi lipooti 'o e ngāue 'o e lolo ta'e tute mo tukuhau	4	4 Lipooti ki hono faka'atā 'o e tukuhau na'e lekooti fakakuata	Potungāue Toutai	'Oku collated 'a e fakamatala fisheries ko 'eni mei he ngaahi tauhi'anga fakamatala pea lipooti ki he HOD 'i	'Oku kei hokohoko atu pe hono fakapapau'i 'e he ngāue 'a Fisheries 'oku lekooti 'a e ngāue ko 'eni ki he ma'u'anga tokoni 'i he kaha'u pea ke 'ilo'i 'a e ngaahi feto'aki mo e fakangatangata 'e ala

				ha founga taimi totonu.	fakatupu 'e he me'a ni.
Lahi 'o e ngaahi lipooti tohi kakai kuo 'osi kakaí	1	o Na'e 'ikai ke 'iai ha lipooti na'e fakahoko 'I he me'a ni, he ko e tohi kakai ko eni na'e toloi ki he ta'u fakapa'anga hoko	Potungāue Toutai	Na'e toe toloi 'a e tohi kakai ko 'eni ki he ta'u fakapa'anga hono hoko koe'uhi ko ha toloi mei he ngāue fakapa'anga.	'Oku fakapapau'i 'e he ngāue fakafaifekau 'a e fengāue'aki vaofi mo e Potungāue Fakasitetisitika 'o Tonga & ngāue 'i he ngoue 'i he kamata'anga 'o e 'ekitiviti ko 'eni.
Ola Ngāue 13: Ke toe lelei ange mo tonu 'a e ngaahi lipooti faka-'ekonomika ke tokoni ki he faitu'utu'uni, hū atu 'o e ngaahi koloa mei 'oseni ki tu'apule'anga					
Lahi 'o e ngaahi lipooti ngāue(Aquaculture, Aquarium)	2	o na'e 'ikai fakahū mai ha ngaahi lipooti ngāue	Potungāue Toutai	Na'e 'ikai ke 'i ai ha fakamatala faka'ekonomika na'e tanaki koe'uhi ko e 'ikai ke 'i ai ha 'ofisa faka'ekonomika 'i he taimi ko ia.	'E kei hokohoko atu pe hono fakapapau'i 'oku fakahoko hono tanaki 'o e fakamatala ke fenapasi moe ola 'o e ngaahi toutai takitaha
Lahi 'o e ngaahi lipooti na'e 'analaiso hono fakaikiiki moe fakamole (ngaahi ngāue ki he 'unomoa moe uloula'avai)	2	o na'e 'ikai ke 'i ai ha lipooti fakaikiiki 'o e fakamole na'e fakahu mai	Potungāue Toutai	Na'e 'ikai lava fakahoko 'a e ngāue ko eni tupu mei he tuai hono fakahu mai 'a e 'ofisa 'ekonomika	'Oku palani 'a e Potungāue ke fakahoko ha analaiso ki he fakamatala fakaikiiki moe fakamole ke sio ki he fakalakalaka 'I he kaha'u
Lahi 'o e fakamatala toutai faka'ekonomika na'e tanaki, 'oatu mo lipooti.(Tuna-1, Snapper-1, Aquarium-1, Aquaculture-1)	4	o si'isi'I 'o e fakamatala toutai faka'ekonomika 'oku tanaki	Potungāue Toutai	'Oku mahu'inga 'a e ngaahi ngāue ko 'eni he 'oku tanaki ia 'o tokoni ki hono fika'I 'o e GDP	'E kei hokohoko atu pe hono fakahoko 'e he Potungāue 'a e ngaahi ngāue ko eni 'i he ta'u fakapa'anga lolotonga.
Lahi 'o e Lipooti 'oku fakahu atu (Palani 'oku fakahoko ki ha fakatamaki fakaenatula 'oku	1	4 Litpooti ki he HTHH na'e fakahu atu	Potungāue Toutai, Potungāue Pa'anga	Ko e ngaahi ngāue mahu'inga eni ke lipooti kotoa 'a e ngaahi tokoni kotoa pe kuo fakahoko	Kuo fakakakato 'a e ngāue ko 'eni pea he 'ikai toe hoko atu ia 'i he ta'u fakapa'anga ka hokó.

hoko - HTHH)				mo lipooti ki he sino na'a ne fakapa'anga	
Lahi 'o e palani tali na'e fa'u	1	0 Na'e 'ikai ha fakatamaki fakanatula 'e hoko 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni.	Potungāue Toutai	Ke hoko atu pe 'a hono fa'u 'o e palani tali makatu'unga 'I he ngaahi savea maumau ki he sekitoa toutai.	'E kei hokohoko atu pe 'a e ngaahi ngāue ko 'eni 'i he ta'u fakapa'anga ka hoko pea 'e toki lava pe ke a'usia 'i he taimi 'oku 'i ai ha fakatamaki fakanatula 'e hoko, mo ha savea ki he maumau.
Lahi 'o e lipooti ku fakahu atu	4	0	Potungāue Toutai	'Ikai ha lipooti koe'uhi ko ha fakatamaki 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni	'E fakahoko 'a e ngāue ko 'eni ki he ta'u fakapa'anga hono hoko pea fakahoko 'i he taimi 'oku hoko ai ha fakatamaki fakanatula.
Ola Ngāue 14: Fakalakalaka'i e tu'unga 'o e ngaahi lipooti faka'ekonomika mo e ngaahi fakamatala fakasitetisitika ke tokoni ki he ngaahi faitu'utu'uni, tu'uaki pea mo hono hū atu 'o e ngaahi koloa mei 'oseni, ke fakalotolahi mo fakaivia 'a e kosilio 'a e kau toutai mo e ngaahi kautaha					
Lahi 'o e palani fekumi na'e vakai'I (tofe & palu)	2	0 Na'e 'ikai fakahoko hono vakai'i 'o e palani fekumi koe'uhi ko e 'ikai ke 'i ai ha 'ofisa 'i he maketi lolotonga e ta'u fakapa'anga ko 'eni	Potungāue Toutai moe ngaahi kupu fekau'aki	Na'e 'ikai lava 'o fakahū mai ha 'ofisa maketi ke nofotaha ki he fa'u mo toe vakai'i 'o e palani fekumi ki he maketi	'E kei hokohoko atu pe hono fakahoko 'e he Potungau 'a e ngaahi ngāue ko 'eni ke lava 'o ma'u ai 'a e maketi ki he ngaahi kupu fekau'aki
Lahi 'o e Lipooti kuo kakato mo fakahu atu (Tofe & Palu)	4	0 Na'e 'ikai lava ke fakakakato koe'uhi ko e 'ikai ha 'ofisa fakamaketi ke ne fakahoko e ngāue ni	Potungāue Toutai moe ngaahi kupu fekau'aki	Tali pe ki he founa 'o e fakahū 'o e kaungāue	'E hoko atu pe 'a e ngāue 'a e Potungāue ke lipooti 'a e tu'unga 'o palani fekumi ki he maketi ki he ngaahi toutai takitaha
Lahi 'o e ako na'e fakahoko ke langa'I hake 'a e ngaahi 'ilo moe taukei ki he kosilio toutai moe ngaahi kautaha toutai (Tongatapu, Vavaú, Haápai &	4	1 Ako ki he patiseti 'o e	Potungāue Toutai moe Kosilio Toutai	Toloi tupu mei he founa 'o e fakahū 'o e 'ofisa ki he maketi	'E hokohoko atu pe 'a e tokoni 'a e Potungāue toutai ke langa hake 'a e tu'unga ilo moe tokoni ki he kosilio toutai fakafonua mo 'enau ngaahi ngāue

Éua).		pa'anga na'e fakahoko he BSP			
Lahi 'o e lipooti ku fakahu atu. (faka'ai'ai 'o e poloseki ki hono toutai'l 'o e ngufeke ke sio ki he malu 'o e me'atokoni ki he kakai 'I Tonga)	4	4 Kakato pea fakahu atu 'a e lipooti ki hono faka'ai'ai 'o e poloseki ki he ngufeke	Potungāue Toutai	'Oku fakahoko 'a e lipooti ni lolotonga 'a e fakataha fekau'aki moe tanaki fakamatala	Ko e fakapa'anga 'o e poloseki ni na'e kakato pea 'e hokohoko atu 'a e Potungāue 'a hono fakalakalaka'l 'o e toutai ngufeke ke tokoni ki he malu 'o e me'atokoni ki he kakai 'o Tonga
Lahi 'o e ngaahi lipooti na'e fakahū. (Ngāue 'a e MoF ke tokoni ki he mahaki 'oku 'ikai ke pipihi (NCD) 'i Tonga).	4	4 Lipooti na'e kakato pea fakahū atu fakakuata fekau'aki moe poloseki NCD	Potungāue Toutai pea moe Potungāue Mo'ui	Hokohoko atu 'a e poloseki ki he NCD ke tokoni ki he kakai ken au ma'u ha ika ma'ama'a	Hokohoko atu 'a e Potungāue Toutai 'I hono fakatau 'o e ika ma'ama'a ki he kakai 'o Tonga ke tokoni ki he mo'ui lelei
Ola Ngāue 15: Fakamālohia 'a taukei ngāue 'a e kau ngāue 'a e FMDD					
Lahi 'o e ngaahi ako 'oku fakahoko (Ako ki he kau ngāue 'a e FMDD ke langa'l hake 'a e tu'unga 'o e 'ilo moe taukei).	5	3 Ako ki hono fakapapau'l 'o e palani ki he faama'l 'o e ika moe ika mo'ui Ako na'e fakahoko 'I he Univesiti 'o Wollongong Ako ki he malu 'o e me'atokoni, Ngaahi pa'anga hu mai moe kolo fakatefito ki he Poe tauhele ika (FAD)	Kaungāue 'a e Potungāue Toutai mo e kupu fekau'aki		Kei hokohoko atu 'a e tokoni'l 'e he Potungāue toutai 'ene kau ngāue 'I hono ako'l ke langa hake 'a e tu'unga 'o e 'ilo moe poto ke malava ke fakalakalaka 'a e fakahoko ngāue

Ko hono Hū atu ‘o e koloa mei ‘oseni ki Tu’apule’anga

Koloa hū atu ki tu’apule’anga

Ko hono lahi ‘o e koloa mei ‘oseni na’e hū atu ki tu’apule’anga (‘ikai kau ai ‘a e ika mo’ui) ‘i he Ta’u Fakapa’anga ko eni, ko e metuliki toni ‘e 1689.7, pea ko hono mahu’inga fakapa’anga ko e \$8.6 miliona, ‘oku ne fakahā’i mai ‘oku holo ‘aki ‘a e peseti ‘e 23.3% ‘a e koloa hū ki tu’apule’anga mei he ta’u fakapa’anga ki mu’a. Ko e valu na’e lahi taha hono hū atu ki tu’apule’anga. ‘I hono fakahoa ki he ta’u fakapa’anga kuo hili, na’e holo ‘aki ‘a e peseti ‘e 14.7% ‘i he lahi ‘o e koloa hū ki tu’apule’anga. Ko e holo ko eni ‘o e hū atu ‘o e me’a koloa mei ‘oseni ki he ta’u fakapa’anga 2023/24 ‘I hono fakahoa ki he 2022/23 ‘oku tupu pe ia mei he holo ‘I he lahi ‘o e valu pea moe founa toutai, kau ki ai mo e holo ‘I he lahi ‘o e ‘aho ‘oku fakahoko ai ‘a e toutai ‘I tahi pea moe lahi ‘o e ‘u vaka toutai valu.

‘Oku ‘I ai mo ha ngaahi me’a kehe, kau ai ‘a e fakautuutu ‘o e ngaahi uesia mei he feliuliuaki ‘o e ‘ea, kuo ne takiekina ‘a e holo ‘o e toutai. Tupu mei he lahi ‘o e kovi ‘a e ‘ea ‘I hono uesia ‘a e toutai palu mo e valu ‘o si’isi’i ange ai ‘a e ngaahi ‘aho toutai pea holoa ai mo e lahi ‘o e ika na’e ma’u. Tanaki kiai mo e nga’unu fakahahake ko ia ‘a e valu, tupu mei he liliu ‘a e mafana ‘o e ‘oseni mo e anga ‘o e tā ‘a e ‘au, ‘oku ne toe uesia lahi ange ai ‘a e founa toutai. ‘Oku kei hokohoko atu pe ‘a e uesia ‘e he ngaahi faingata’a ko ‘eni fekau’aki mo e ‘ea ‘a e tu’uloa mo e tu’unga faka’ekonomika ‘o e sekitoa toutai ‘a Tonga.

Tepile 1: Ko e mahu’inga mo e lahi fakakatoa ó e koloa mei óseni naé hū atu ki tuápuleánga mei Siulai 2023 – Sune 2024

Fa’ahinga	Lahi (MT)	FOB value (M)
Valu	1605.059	8.41
Kakano’l’anga	33.895	0.16
Limutanga’u (mozuku)	16.48	0.008
Palu	0.0385	0.269*10 ⁻³
Fakakātoa	1,689.7	8.6

Toutai Valu

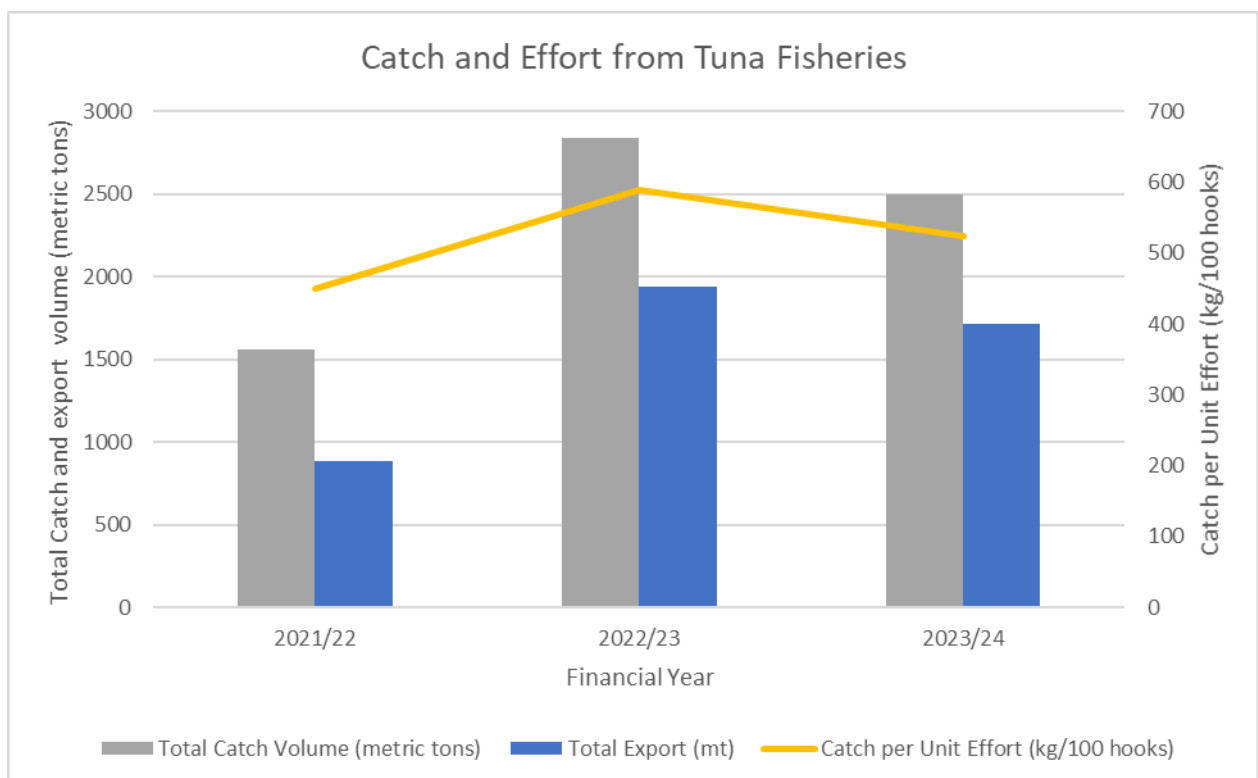
Ko e lahi fakakatoa hono hū atu ‘o e valu ki tu’apule’anga kau ki ai moe fa’ahinga kehe ‘I he ta’u fakapa’anga ko eni na’e fe’unga moe metuliki toni ‘e 1,605.1, ‘a ia ‘oku ne fakahā’i mai ai ‘oku holo ‘aki ‘a e peseti ‘e 19% mei he lahi ‘I he ta’u fakapa’anga kuo ‘osi. ‘I he 2022/23, ko e fakakātoa ‘o e ola na’e ma’u ko e metuliki toni ‘e 2,839.45 (mt), ‘a ia koe vaka toutai ‘e 15 na’e kei fakahoko fatongia, ‘a ia koe vaka toutai muli ai ‘e 10, pea 5 vaka toutai fakalotofonua. Ka ‘I he 2023/24, na’e holo ia ki he metuliki toni ‘e 2,501.27, moe vaka toutai pe ‘e 12 ‘oku lolotonga fakahoko fatongia (8 x muli) pea mo e 4 fakalotofonua). Ko e holo ‘o e lahi ‘o e ngaahi vaka ‘oku fakahoko fatongia, tautau tefito ki he ngaahi vaka toutai muli, koe makatu’unga ai ‘a e si’isi’i ange ‘a e ngaahi vaka na’e tu’uta ki ‘uta pea kaunga hangatonu ia ki he holo ‘a e lahi ‘o e ngaahi koloa mei ‘oseni na’e hū atu ki tu’apule’anga.

Ko e tali, ‘e fakahoko ‘e he Potungaue fakataha moe tokoni mei he Fakafofonga Kautaha Toutai (FFA) ‘a hono vakai’i ‘a ‘ene fa’unga ngaue lolotonga ki he laiseni ke fakapapau’i ‘oku kei fe’unga mo ‘ene taumu’a. ‘Oku fakataumu’a ‘a e vakai’i ko ‘eni ke fakalahi ‘a e ngaahi founa toutai, fakalelei’i ‘a e kau mai ‘a e ngaahi vaka, pea fakamalohia ‘a hono uta ‘o e valu ki tu’apule’anga ‘i he ngaahi ta’u ka hoko mai.

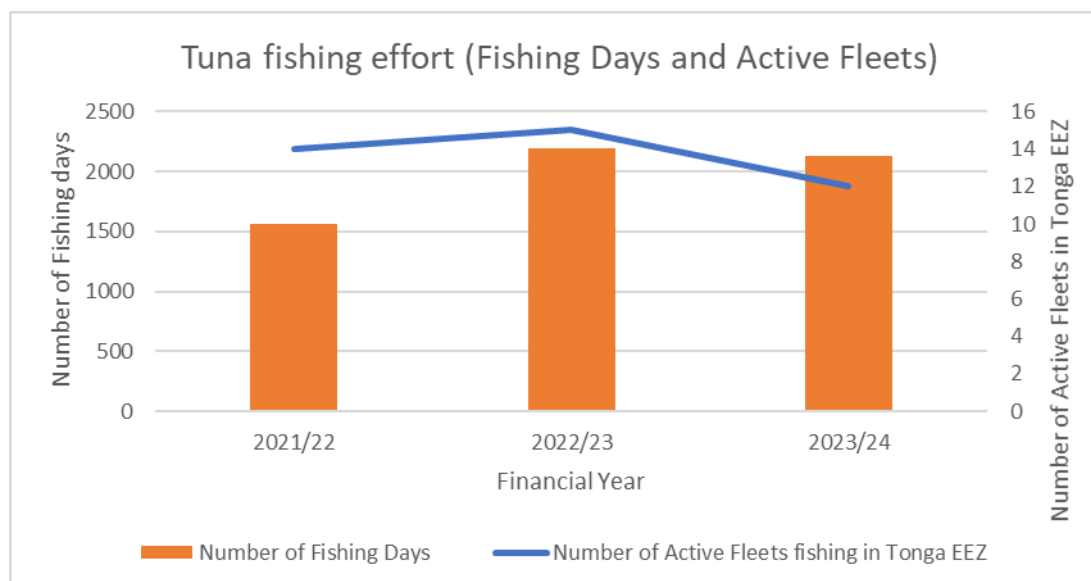
Tepile 2: Lahi ‘o e valu na’e ma’u mo hū atu ki tu’apule’anga ‘i he ngaahi ta’u fakapa’anga kuo hili.

Ta’u Fakapa’anga	Lahi ‘o e ngaahi vaka toutai muli ‘oku kei fakahoko fatongia	Lahi ‘o e ngaahi ‘aho toutai	Lahi ‘o e toutai (metuliki toni)	Ola ‘o e toutai mo hono founa (kg/mata’u)	Lahi ‘o e valu hū ki tu’apule’anga (mt)
2021/22	14	1565	1556.2	450.3	883.3
2022/23	15	2197	2839.5	589.9	1938.7
2023/24	12	2126	2501.3	523.4	1605.1

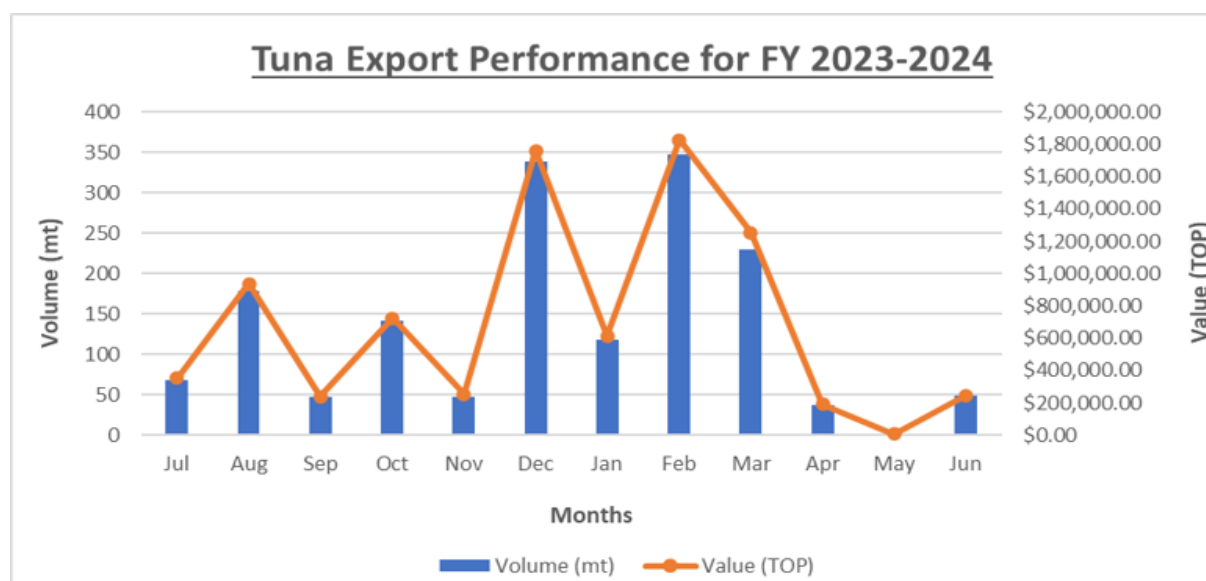
Fakatātā 1: Ola ‘o e toutai mo hono lahi mei he ta’u fakapa’anga 2021/22 – 2023/24, fakafehoanaki ‘a e ola ‘o e ‘iuniti takitaha (CPUE) ‘i he kilokalami ‘o e valu he mata’u ‘e 100 kotoa

Fakatātā 2: Lahi hono toutai'i 'o e valu fekau'aki mo e lahi 'o e ngaahi 'aho toutai moe ngaahi vaka toutai na'e fakahoko fatongia ke toutai 'i he EEZ mei he ta'u fakapa'anga 2021/22 – 2023/24.

Fakatātā 3: Lahi 'o e valu na'e hū atu ki tu'apule'anga, fua mamafa (kgs) pea mo hono mahu'inga FOB (TOP\$) mei Siulai 2023 -Sune 2024

Toutai Loloto (Palu)

Na'e 'ikai pe ke toe 'i ai ha palu ia na'e hū atu ki tu'apule'anga talu mei ai, 'o a'u mai ki Sune 2024 na'e toki lava 'o uta atu 'a e kilo 'e 38.5 'o e fa'ahinga 'o e palu 'e ha kautaha ma'u laiseni fakalotofonua ki he valu. Talu mei he COVID-19, na'e tapuni ai 'a e maketi ki hono hu atu 'o e palu ki tu'apule'anga, ka kuo toe faka'atā mai eni tupu mei he fiema'u mei Hauai'i. 'Oku

hokohoko atu 'a e ngaue malohi 'a Tonga ke toe fakafoki 'ene fengaue'aki moe maketi ni; kaikehe, ke toe fakamalohia 'a e faingamalie ni, mahu'inga pea 'oku fiema'u ke hiki hake 'a e tu'unga 'o e feitu'u 'oku fakahoko ai hono ngaohi mo teuteu'i 'a e ngaahi koloa ke hū atu ki tu'apule'anga. Ke fenapasi moe tu'unga 'oku fiema'u 'a e 'a e kautaha 'oku nau 'Alaiso 'o e Fakatu'utamaki 'o e Ngaahi Me'a Mahu'inga mo Fu'ufiema'u (HACCP), fakalelei'l mo fakalakalaka 'a hono ngaohi 'o e ngaahi ngaue'anga 'oku fu'u fiema'u. Ko 'etau tokanga ke fakahoko lelei 'a e fakalelei ni 'e hoko ia ke ne fakamalohia 'a e sekitoa toutai ki he palu pea mo faka'ai'ai 'a e faingamalie ke uta atu ki tu'apule'anga.

Mokohunu

'Oku lolotonga tapui foki 'a hono toutai'i 'o e mokohunu. 'Oku ola lelei foki 'a hono faama'i 'o e mokohunu 'I ha fokotu'utu'u fengāue'aki 'i he vaha'a 'o e ngāue 'a e Potungāue Toutai pea moe kautaha Vast Ocea. Hokohoko atu e fengāue'aki 'a e ngāue Potungāue Toutai moe Vast Ocean ki hono toutai'i mo ngaohi 'o e mokohunu. Neongo ia, 'oku kei hokohoko atu pe hono toutai'i 'e he Vast ocean 'a e lahi fakakatoa 'o e mokohunu 'e 3400 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni.

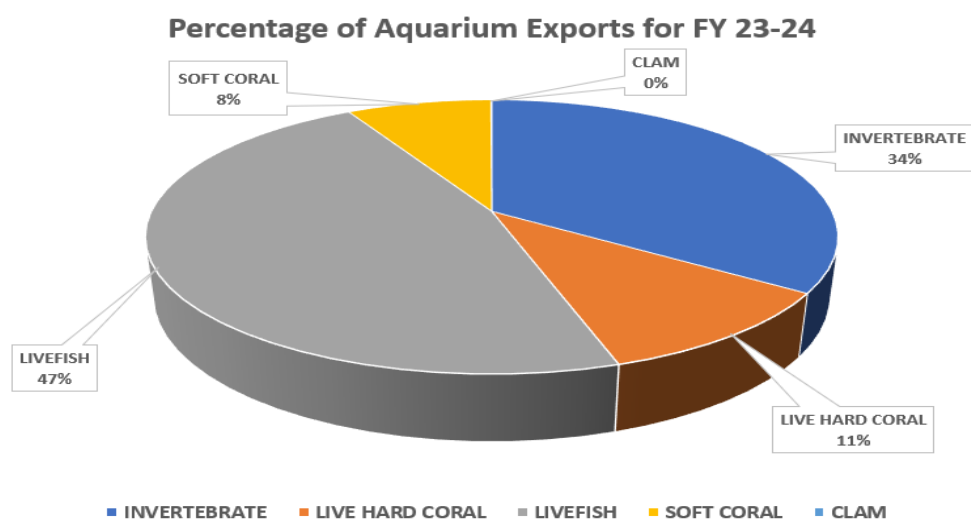
Mokohunu Momoa hū atu ki tu'apule'anga

Neongo ia, na'e kei hokohoko atu pe 'a e ngāue lelei 'a e VO ki he fo'i mokohunu ke teuteu ki he hū atu ki tu'apule'anga. Ko ia ai, na'e fe'unga moe kilo mokohunu mata 'e 1122.2 kg na'e hū atu 'i he kuata hono ua 'o e ta'u fakapa'anga ko 'eni 'a ia na'e maau ai 'a e kilo 'e 645.4kg.

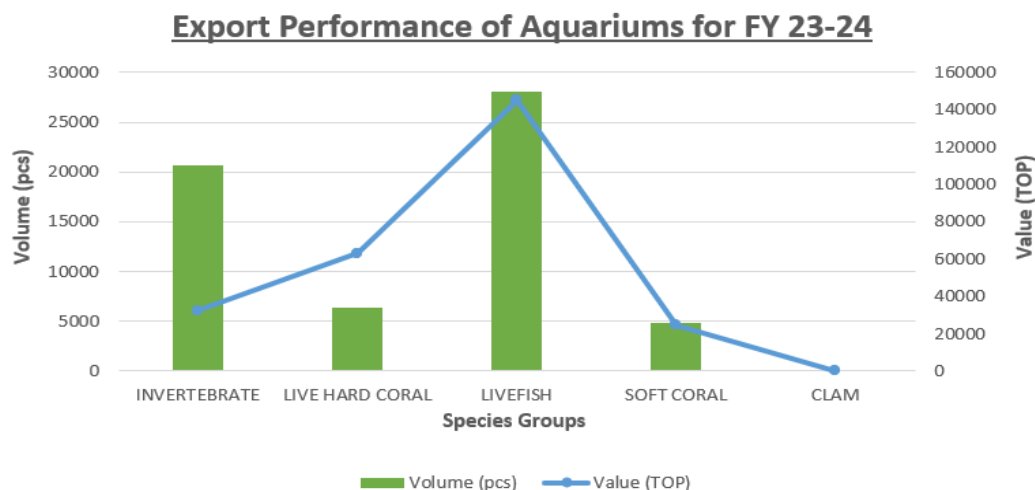
Toutai 'o e Ika Mo'ui

Ko e lahi 'o e ika mo'ui ne uta atu ki tu'apule'anga ki he Ta'u Fakapa'anga na'e fe'unga mo e me'amo'ui 'e 59999 mo e mahu'inga ko e pa'anga fakafuofua ki he pa'anga 'e TOP\$0.3 miliona. Ko e holo'aki ia 'a e peseti 'e 59.2 'i he lahi 'o e me'amo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga', mo e peseti 'e 63.3% 'I he mahu'inga fakapa'anga (FOB value) 'I he fakafehoanaki ki he taimi tatau pe 'o e Ta'u Fakapa'anga ki mu'a. Ko e me'amo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga' na'e lahi tha ai 'a e ika mo'ui mo e peseta 'e 47% pea hoko ki ai 'a e ngaahi fa'ahinga kehekehe 'o hangē ko ia 'oku ha 'I he fakatātā 2 'I lalo.

Fakatātā 4: Peseti 'o e me'amo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga Siulai 2023 – Sune 2024

Fakatātā 5: Lahi ‘o e me’amo’ui na’e hū atu ki tu’apule’anga fakafa’ahinga pea moe mahu’inga fakapa’anga(FOB value) mei Siulai 2023 – Sune 2024

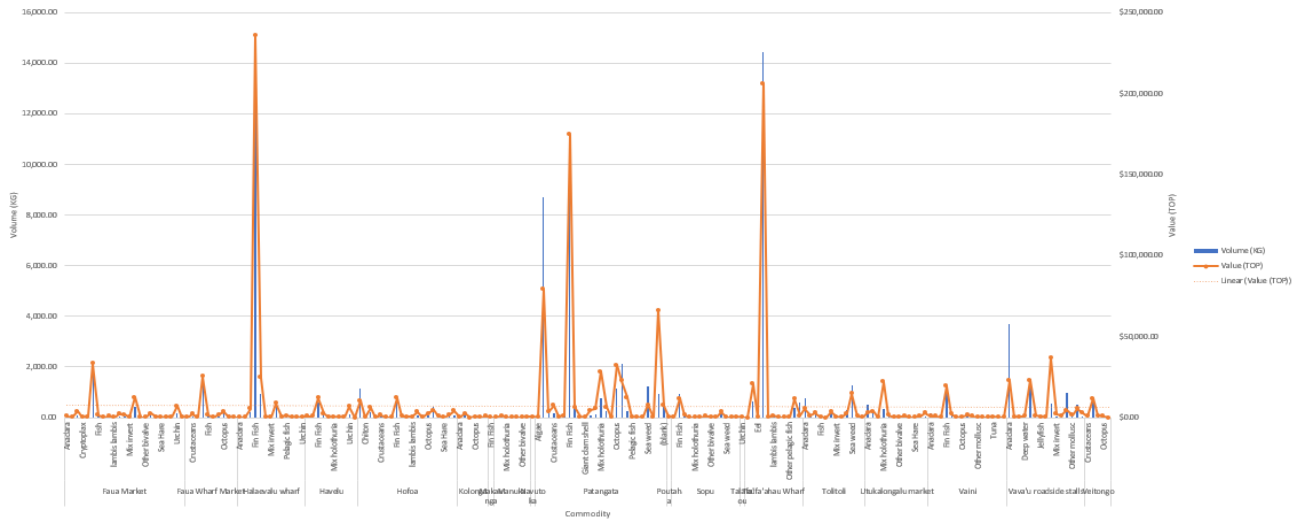
Savea Maketi Faka-lotofonua

‘Oku fakahoko ‘a hono savea’i ‘o e ngaahi maketi ika fakalotofonua, tu’o ua pea fa’a tu’o tolu pe ‘i he uike kotoa ‘I he maketi ika fakalotofonua, ‘o fakataumu’a ke tākaki e ngaahi fakamatala fekau’aki mo e mahu’inga fakapa’anga mo e lahi ‘o e koloa mei ‘oseni ‘oku fakatau atu he maketi fakalotofonua. Ko e savea ko eni ‘oku kau kiai ‘a Vava’u, Ha’apai pea moe ngaahi fakatau’anga ika ‘I Tongatapu. Na’e fe’unga moe metuliki toni ‘e 84.4 ‘a e me’a mo’ui mei ‘oseni na’e ma’u hono fakamatala mei he ta’u fakapa’anga ko eni pea ‘oku fakafuofua ia ki he mahu’inga ‘o e pa’anga Tonga \$1.4 million.

Ko e ‘avalisi ki he totongi e ika’ na’e \$14 ki he kilo pea ko hono totongi ‘oku fakatau atu ‘aki ‘oku meimei ke nofo ‘I he \$20 ki he \$70 ki he milemila. Ko kinautolu ‘oku nau fakatau atu ‘a e ika mei he kau toutai ‘o toe fakatau atu ‘a ia ‘oku ui ko e kau hali (middle buyers) ‘oku nau uesia ‘a e totongi ‘o e ngaahi me’a mei ‘oseni ‘o fakatautu pe k he lahi mo anga ‘ene tu’u he maketi, tautau tefito ki he ngaahi ika anga maheni he maketi Faua mo Vava’u. Fakatātā 4 ‘I lalo, ‘oku ne fakamahino mai ‘a

e fakafuofua ‘o e lahi mo hono mahu’inga fakapa’anga na’e tanaki mai ‘o fakatatau ki he me’atahi takitaha ‘I he ta’u fakapa’anga ko eni.

Fakatātā 6: ‘Avalisi ‘o e lahi moe mahu’inga fakapa’anga ki he ngaahi me’a mei ‘oseni takitaha ‘I he savea maketi fakalotofonua ki he Ta’u fakafonua FY 23-24.

Poloseki ki hono fakafepaki’i ‘o e Mahaki ‘ikai pipihi (NCD)

Ko e taumu’a ‘o e poloseki ko eni ki he NCD ke tukuatu ‘a e ika ‘I ha totongi ma’ama’a ki he kakai pea ke tokoni mo hoko ko ha tali ki he mahaki ‘ikai pipihi ‘I Tonga. Na’a fakahoko foki ‘a e poloseki ni ‘I he malumalu ‘o e aleapau (MOU) ‘a e Potungaue Toutai pea koe fakafofonga ki he kautaha toutai muli ‘oku nau toutai ‘I hotau EEZ “Ngatai Marine Enterprises”.

Ko e vaka toutai kuo laiseni ‘oku fiema’u ke fakahifo ‘a e tohi ‘e 2.5 – 5 ‘o e valu ‘I he ‘ene folau ‘o toutai kotoa pe ki he poloseki NCD. ‘Oku fakatau atu foki eni ki he kakai ‘o e fonua ‘I he totongi kuo femahino’aki ki ai ‘a ia ‘oku hā ‘I he tepile ‘I lalo. Ko e pa’anga ‘oku tanaki ‘oku fakafoki pe ia ki he kautaha Ngatai Marine Enterprises. ‘Oku tokoni ‘a e Potungaue ‘I he ngaue ki hono tu’utu’u, fa’o pea fakatau atu ‘a e ika ki he kakai.

Tepile 3: ‘Avalisi ‘o e lahi mo e totongi ‘o e valu fakafa’ahinga

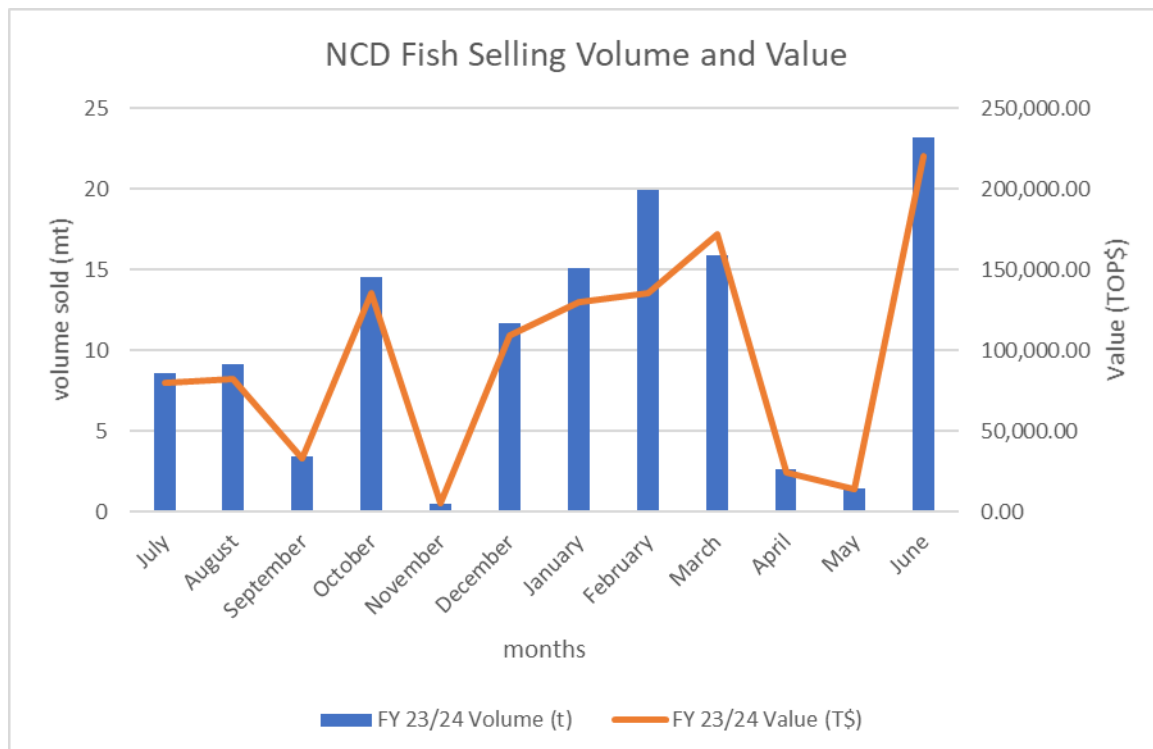
Fa’ahinga	Totongi (\$/kg)
All marlins	\$10.00
Swordfish	\$12.00
Wahoo	\$10.00
Mahimahi	\$10.00
Skipjack	\$3.50

Offcut	\$3.50
--------	--------

Tepile 4: Lahi mo hono mahu'inga fakapa'anga 'o e Poloseki NCD 'i he 2023/24

Month	FY 23/24	
	Volume (t)	Value (T\$)
July	8.6	79,872.00
August	9.1	82,635.00
September	3.4	33,206.00
October	14.5	135,122.6
November	0.5	4,893.6
December	11.7	109,110.8
January	15.1	130,122.80
February	19.9	135,630.80
March	15.9	172,286.10
April	2.6	23,937.6
May	1.4	13,821.8
June	23.2	220,559.4
Total	126.0	1,141,198.5

Fakatātā 7: Lahi mo hono mahu'inga 'o e fa'ahinga kehe 'o e valu 'i hono fakatau 'i he Poloseki NCD

2.2.5 Va'a Saienisi mo e Ngāue ki tu'a

Ngaahi Ola Fakafonua TSDF					
A: Longomo'ui e 'ilo mo e taukei faka'ekonomika. D: Tali ui ki he pule lelei mo akamalo'i 'a e pule 'o e lao. F: Leleiangē 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea fakasi'isi'i 'a e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.					
Me'afua ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue 'oku lava makatu'unga mei he taketi mo e me'afua ngāue.	Tafa'aki kaungatonu	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 16: Fakatupulekina 'a e tokanga ki hono hiki'i hake 'a e tu'unga fakatotolo mo e fekumi ki hono fāama'i 'o e me'amo'ui 'o 'oseni ke fenapasi mo e ngaahi fiema'u vivili 'a e ngaahi kautaha.					
Lahi 'o e ngaahi fakafanau na'e ola lelei	6	(2) 2 x fakafanau na'e ola lelei lolotonga 'a e taimi ko eni: - 1 x Tofe (P. teria penguin) – 24.11.24 moe fanga ki'i tofe iiki ~30miliona. - 1 x Nga'ito he VO – 05.03/2024 moe fanga ki'l mokohunu iiki 'e 80 miliona na'e	Kau Faama Tofe Ngaahi Kolo Feitu'u Pule'i Makehe Kau Faama Mokohunu Faama Paka tolitoli Ngaahi Kolo tu'u matatahi	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina, tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliliuaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei mo tu'uloa	Tokateu ki he ngaahi faha'i ta'u afā 'i he hoko mai. Ke fakalahi e fale ngāue ki he faama ika 'ahi'ahi mo fakalelei'i e naunau ki he fale fakatotolo Ke toe fakatokolahi mai 'a e kau ngāue ke tokoni ki he polokalama fakafanau pea mo toe lahiange 'a e ola 'o e fakafanau Ke hokohoko atu 'a hono muimui'i mo hono tokanga'i e ngaahi faama taautaha

					Ke hokohoko atu hono 'ahi'ahi'i ha ngaahi founa fo'ou hono faama'i e ngaahi me'amo'ui 'o tahi
Lahi e ngaahi faama fo'ou kuo fokotu'u	15	(4) 3 x faama vasuva (Sopu, Pangaimotu SMA & Fangatapu SMA 1 x faama mokohunu (Talihau)	Potungāue Toutai Ngaahi Kolo Feitu'u Pule'i Makehe Faama mokohunu Faama paka tolitoli Ngaahi Kolo tu'u matatahi	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina, tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliliuaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei mo tu'uloa	Ke tufa ki he ngaahi 'Elia Pule'i Makehe ha vasuva lalahi ke fakasi'isi'i e mate e fanga ki'i vasuva iiki 'i hono tufa Ke hokohoko atu e polokalama fakafanau pea fakalalakaka e founa hono faama'i e mokohunu 'o kamata pe mei hono fanau'i ki hono tuku ki he faama 'i tahi Fakalahi hono faama'i e mokohunu 'i he ngaahi Kolo Feitu'u Pule'i Makehe (SMA) Ke fakalalakaka'i e founa hono faama'i e ngaahi me'amo'ui 'o tahi pea fakahoko ki he ngaahi kolo tu'u matatahi 'a ia 'oku lelei hono 'ataki ki he faama.
Lahi e tokoni ki he kau faama mo e ngaahi ngāue ki he faama ika	40	(538) Tufaki 'a e ngaahi naunau moe pulopula tofe (2) - 1 x Vava'u - 1 x Ha'apai	Kau faama ika Ngaahi Kolo tu'u matatahi mo e ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e	Ke toe fakalahi e polokalama fakafanau ki he tofe, vasuva mo e mokohunu ke ne tokonia e ngaahi kole faama Toe fakahoko ha ngaahi ako ke lahi fekau'aki moe

		Ngaahi mata’l tofe mo hono teuteu’i (318) - 183 x kautaha faama tofe ‘a Vava’u - 135 x kautaha faama tofe ‘a Ha’apai Ngaahi mata’l tofe (215) - 51 x kautaha faama tofe ‘a Vava’u - 164 x kautaha faama tofe ‘a Ha’apai Tufaki ‘o e fo’l mokohunu (3) - Makave, Talihau & Talafo’ou		feliuliuaki ‘o e ‘ea. Ke ma’u ha pule lelei tu’uloa.	ngaahi ngāue ki he kau faama moe ngaahi kolo SMA
Lahi e fa’ahinga me’amo’ui foo’ou ke ‘ahi’ahi faama’i (mokohunu, paka tolitoli, uloula’avai)	3	(3) Ngaahi faama mokohunu ‘ahi’ahi (3) - Talihau, Talafo’ou & Makave	Kau faama ika Ngaahi kolo tu’umatatahi mo e ngaahi Feitu’u Pule’i Makehe	Ke ma’u ha tu’unga faka’ekonomika tu’uloa Ke ma’u ha ‘ataakai tokangaekina tu’uloa mo matu’uaki ‘a e feliuliuaki ‘o e ‘ea. Ke ma’u ha pule lelei tu’uloa.	Hokohoko atu e faama ‘i ‘o e mokohunu, uloula’avai, paka (tolitoli) mo e kanahe Ke kau atu ki ai mo e lapila pe toe hoko atu hono faama’i e ‘ava mo ha fa’ahinga kehe ‘o e mokohunu
Lahi ‘o e ngaahi ‘ahi’ahi ‘o e ngaahi me’a mo’ui iiki	3	(3) Muimui’l faka’aho ‘a e feitu’u fai’anga faama (fin fish farm)			Hokohoko atu ‘a hono ‘ahi’ahi ke faama’l ‘a e ngaahi fa’ahinga lolotonga ‘o e mokohunu, uloula’avai, paka, limu pea moe ika
Lahi ‘o e ngaahi kolo kuo fokotu’u ‘enau ngaahi faama ika iiki Fakalakalaka’i mo muimui’i ‘a e	8	(4) Muimui’l ‘o e ngāue ki he	Potungāue Toutai	Ke ma’u ha tu’unga faka’ekonomika	Ko e va’a fo’ou ki he tafa’aki Sainisi: Ko hono tokangaekina e malu mo

ngaahi kolo 'oku nau faama'i 'a e ngaahi me'amo'u ifo'ou pea mo fa'u e ngaahi lipooti ki he tu'unga 'oku 'i ai e ngaahi ngäue ki he faama ika (ngaahi ngäue he fale ngäue ki he faama ika 'ahi'ahi me ngaahi faama ika)		mokohunu (3) - Makave, Talihau & Talafo'ou 2) Lapila moe kanahe -muimui'I mo afaMonitoring and feeding of the fish farms	Kau faama ika Ngaahi kauataha ika mo'ui tuku puha sio'ata Ngaahi kolo tu'u matatahi moe ngaahi feitu'u pule'i makehe	tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa.	hao 'a e me'amo'ui mei 'oseni 'oku fakafatongiaa'aki 'a hono aofangatuku 'o e Tu'utu'uni, (SOP), tu'utu'uni ngäue mo hono fakahoko e ngäue
Lahi 'o e ngaahi lipooti ki he ngaahi faama ika 'oku lava	10	(12) Lipooti 'a e tafa'aki faama - 4 DWG lipooti fakata'u - 4 x HOD lipooti - 4 lipooti ongoongo 'a e tafa'aki faama	Potungäue Toutai	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa.	
Ola Ngäue 17: Fakalahi 'a e tu'unga hono fakahoko 'o e polokalama Feitu'u Pule'i Makehe' mo hono fokotu'u 'o e Ngaahi Poe Tauhele Ika ki he ngaahi kolo matatahi.					
Lahi 'o e Feitu'u Pule'i Makehe kuo fokotu'u fo'ou.	5	0 1) Na'e 'ikai ha kolo SMA fo'ou 'I Tongatapu na'e kasete'i. - <i>Palani ki Tongatapu na'e fakahangahanga ki he kolo SMA 'o 'Ahau ka ko e fakataha na'e 'amanaki ke fakahoko na'e toloi pea 'oku kei fakatatali aipe.</i>	Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe Potungäue Toutai	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule	Fiema'u ke toe fakatokolahi 'a e kaungäue ki he tafa'aki SMA pea moe ngaahi motu. Tataki ha taimi lahi ange ki he ngaahi polokalama 'oku vakai'i tautautefito ki hono tanaki 'o e fakamatala mo hono toe vakai'i 'o e ngaahi

		<i>-Ko e ngaahi founa ki hono fokotu'u na'e hoko ki kolo matafanga ko Ha'asini mo Lavengatonga pea ko e tu'unga 'oku 'iai 'e fakahoko atu ki he ongo koloni 'a e palani fakaangaanga 'uluaki.</i>		lelei tu'uloa.	palani mo e ngāue/ngaahi tu'utu'uni. Ko e me'a 'oku hoko ki he ngaahi kolo 'oku nau fie kau mai 'I Tongatapu 'oku fakatatali ke tali mai 'a hono liliu 'o e tu'utu'uni fakalao ki he ngaahi kolo SMA 'oku ki'I lahilahi.
Lahi 'o e ngaahi polokalama Feitu'u Pule'i Makehe ne fakahoko.	5	0 'Ikai ke 'iai ha SMA fo'ou na'e kasete'i, ko e ngāue ki he SMA fo'ou 'oku kei fa'u hono palani.	Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe Potungāue Toutai Ngaahi Va'a Fengāue'aki – VEPA, Poloseki Halafononga ki ha Ngatai tu'uloa – Poloseki Pangike 'a mamani)	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa.	Fiema'u ke toe fakatokolahi 'a e kaungāue ki he tafa'aki SMA pea moe ngaahi motu. Tataki ha taimi lahi ange ki he ngaahi polokalama 'oku vakai'i tautautefito ki hono tanaki 'o e fakamatala mo hono toe vakai'i 'o e ngaahi palani mo e ngāue/ngaahi tu'utu'uni. Ko e me'a 'oku hoko ki he ngaahi kolo 'oku nau fie kau mai 'I Tongatapu 'oku fakatatali ke tali mai 'a hono liliu 'o e tu'utu'uni fakalao ki he ngaahi kolo SMA 'oku ki'I lahilahi
Lahi 'o e ngaahi polokalma muimui'i e tu'unga 'o e ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe ne fakahoko.	98	34 Ko e polokalama 'e 34 na'e fakahoko 'I Tongatapu. Toe faka'ilonga'I fo'ou 'a e	Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe Potungāue	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai	Ke to e fakatokolahi mai ha kau ngāue ki he va'a Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi va'a ko ia he ngaahi 'otu motu'.

		ngatangata'anga ki he kolo SMA 'a Manuka mo Kolonga.	Toutai Ngaahi Va'a Fengāue'aki – VEPA, Poloseki Halafononga ki ha Ngatai tu'uloa – Poloseki Pangike 'a mamani)	tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa.	Ke toe leleiange 'a hono palani'i 'o e ngaahi ngāue ke fakahoko 'I he lolotona 'o e ta'u pea ke nofo taha kiai ke mahino 'oku kakato.
Lahi 'o e Poe Tauhele ika (FAD) na'e ngaohi pea laku ki tahi.	7	7 Na'e laku 'a e FAD 'e 7 'I he motu ko 'Eua.		Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa.	Ko e toe kamata eni 'o e ngāue ki he ngaahi ngāue ki he FAD na'e kamata ia mei he feitu'u 'o 'Eua pea 'e hokohoko atu ki he ngaahi feitu'u kehe.
Lahi 'o e FAD 'oku muimui'i	4	7 Vakai'I 'a e FAD fo'ou 'e 7 na'e laku 'I 'Eua. Na'e kamata hono fakaongo mo sio ki ha feitu'u 'I Tongatapu mo Vava'u ke laku ki ai 'a e FAD 'e 5.	Potungāue toutai Tangata mo fefine toutai.	Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea. Tu'uloa, Pule lelei pea moe tu'unga malu 'o e	Hokohoko atu hono fo'u 'o e FAD pea mo hono laku ki he ngaahi feitu'u fo'ou. Pea mo hokohoko lelei 'a hono muimui'I mo vakai'I 'a e ngaahi FAD fo'ou.

				me'atokoni.	
Ola Ngāue 18: Ke 'i ha tu'unga ma'olunga ange 'a e ngaahi ako ngāue, taukei ngāue mo e fua fatongia 'a e ngaahi va'a 'i he 'otu motu' ma'ae ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe, kau faama mo e kau toutai fakakomēsiale.					
Lahi 'o e ngaahi ako fakatekinikale na'e fakahoko (Ako fakatekinikale na'e fakahoko pea moe ako ki he fakalakalaka 'o e 'ilo moe poto'i ngāue na'e kau atu ki ai 'a e kau ngāue)	137	8 x Ako 'a e tafa'aki ngāue ki he faama ika 5 x Tofe - Ako ki hono toutai'i mo e fakangingila 'o e mata'i tofe na'e fakahoko ki he kau faama 'a Vava'u - Ako ki hono toutai'i mo e fakangingila 'o e mata'i tofe na'e fakahoko ki he kau faama 'a Ha'apai - Ako ki he fakamata tofe mo e tokokanga'i 'o e faama 'I Vava'u. - Ako ki he fakamata tofe mo e tokokanga'i 'o e faama 'I Ha'apai - Ako ki hono faama'I mo tanaki mai 'a e pulopula tofe ki he kau faama tofe - 1 x Ako ki hono ngaohi mo fa'u 'a e faama - 1 x Ako ki hono ngaahi 'o e tauhele - 1 x ako ki hono fakalele 'o e me'angāué mo e misini 4 x Ako ki he ngaahi kolo SMA	Potungāue Toutai Ngaahi kolo Feitu'u pule'I Makehe (SMA) Kau toutai iiki SPC moe ngaahi kautaha fakafeitu'u Kupu felave'i Ngaahi Potungāue felave'I Kakai fakalukufua	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa changeTokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e mateuteu ki he feliuliu aki 'o e 'ea Tu'uloa moe Pule lelei	Fakahū ha kaungāue ki he tafa'aki ngāue SMA pea moe 'otumotu Fakalakalaka'i 'a e ngāue fakataha moe ngaahi kolo

		- Talatalanoa ki he palani ki he kolo tu'umatafanga ko Ha'asini ke teuteu ke fokotu'u 'enau SMA - Talatalanoa ki he palani ki he kolo tu'umatafanga ko Lavengatonga ke teuteu ke fokotu'u 'enau SMA - Foaki 'a e me'a faifolau moe vaka toutai ki Ha'atafu mo Kolonga ko e ongo kolo SMA. - Ako na'e fakahoko ki he komiti toutai 'a 'Eua ki he anga hono ngaahi 'o e FAD 2 x Toutai Loloto - 1 x Ako ki he poe tauhele ika (dFADs) 'I Ha'apai pea moe toe fakamanatu pe 'a e tanaki fakamatala (TAILS) - 1 x ER ako ki he kau ngäue hū fo'ou ki he Saienisi 6x Toutai Mamaha -3 x ako ki he tanaki fakamatala mei he SMA -2x Ako ki he savea maketi moe tanaki fakamatala ki he kau ngäue 'a e Potungäue Toutai Vava'u & Ha'apai -1 x Ako ki he fakahaofi mo'ui mo e faka'uli vaka Vava'u -Ako ki he tofe mo hono teuteu'I mo e ngäue			Ke fakalakalaka 'a e tanaki 'o e ngaahi fakamatala 'o ngäue'aki 'a e poto moe 'ilo 'a e kaungäue. Pea mo fakalotolahi ke ngäue'I 'a e ngaahi lipooti faka'eletulonika ki hono fakahū 'o e ngaahi fakamatala kuo tanaki Ke hokohoko atu hono ako'I mo tauhi 'a e ngaahi fakamatala kuo tanaki mei he ngaahi motu. Pea mo ngäue'I 'a e savea TAILS 'i Tongatapu
--	--	--	--	--	---

		fakamea'a - Ako ki hono tanaki 'o e pulopula tofe mo hono laku - Ako ki hono faama'I 'o e mokohunu 'i Talihau Ha'apai - 3 x tohi fakaongoongo lelei ki he kau toutai - Ako ki hono tokanga'I 'o e fanga ki'I vala iiki <u>Ngaahi naunau toutai</u> - Tokoni ki he kolo ko Holopeka (anga hono pena 'o e kupenga) - Fokotu'u 'a e papa faka'ilonga 'I Fotua, Fangaleounga, Lotofoa			
Lahi ngaahi ako tokoni ki hono fakalalakaka'I 'o e tu'unga taukei moe 'ilo fakangäue na'e kau atu ki ai 'a e kaungäue	125	5 x Tafa'aki ngäue ki he faama - Ako ki hono ngäue'aki 'o e me'a faka'ata ki he ngaahi ngäue - Ako ke toe fakalahi 'a e 'ilo moe poto'I ngäue 'a e ngäue ngäue (Inidonesia) - Fakataha hono 6 'a e RTMCFA (Noumea) - Ako ki he polokalama ako 'a Siaina + taukei ki he kau kuvaka + founa fo'ou ki he fakafanau 'o e ngaahi me'a mo'ui mei 'oseni	Potungäue Toutai Ngaahi kolo Feitu'u pule'I Makehe (SMA) Kau toutai iiki SPC moe ngaahi kautaha fakafeitu'u Kupu felave'i	Malu 'o e me'a tokoni Fakalalakaka faka'ekonomika tu'uloa 'i he tu'unga 'o e kolo	Ke fakalelei'i 'a e ngaahi poto'i ngäue fakatekinikale mo e malava 'a e kau ngäue Fisheries kae tautautefito ki hono ta'aki totonu 'o e Mata'itofe, fakamaaka mo e ta tongitongi 'i ha ngaahi ako lahi ange mo e tokotaha fai fale'i ki he ngäue ACIAR kae lava ke tokoni ki he'ene kau faama Mata'itofe ke nau fakahoko lelei 'a e ngäue

		- Palani ki he fua ngaahi fakangatangata 'o 'oseni & fakalakalaka faka'ekonomika 5 x Community development advisory section: -Ako na'e fakahoko he SPC 'I Tongatapu fekau'aki moe ngaahi Poe Tauhele ika 'oku 'auhia mai (dFAD) Tongatapu. - Ako na'e fakahoko 'I USP Tongatapu fekau'aki moe tanaki fakamatala ki he pelesitiki -Ako na'e fakahoko he SPC 'I Tongatapu ki he tanaki fakamatala ki he ngaahi hisitolia 'o e ika (Biosampling) - Ako na'e fakahoko 'I Fisi fekau'aki mo hono pule'I 'o e ngaahi kolo tu'u matafanga (CBFM) 6 x Toutai Mamaha - 3 x Ako ke toe fakamanatu 'a e tanaki fakamata mei he ngaahi feitu'u pule'I makehe (SMA) - 2x Ako fakalotofale ki he savea maketi mo e ngaahi tau'anga vaka 'i Vava'u & Ha'apai - 1 x ako ki he fakahaofi mo'ui moe toe 'ilo lahi ange ki he uku	Ngaahi Potungāue felave'I Kakai fakalukufua	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa changeTokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e mateuteu ki he feliuliu aki 'o e 'ea Tu'uloa moe Pule lelei	'iate kinautolu pe. Ke fakalelei'i 'a e me'angāue mo e ngaahi naunau kae lava ke maau 'a e ngaahi ngāue mata'itofe. Fie ma'u ke fakalelei'i e ngaahi tokoni fakapa'anga mei he pule'anga kae lava ke tokoni ki he ngaahi ngāue ika 'i he 'otu motu 'i Tonga.
--	--	---	---	---	---

		1 x Tu'unga malu 'o e me'a tokoni mei 'oseni Ngaahi ngāue tefito 'i he CITES 'oku 'ikai fakatu'utamaki pea ngāue'aki 'a e polokalama fo'ou faka'ilekitulonika 'a e SPC ki he ngaahi me'angāue ki he ngaahi me'a 'oku 'ikai fakatu'utamaki ki he toutai he matāfanga pea moe faama Vava'u - Ako ki he ngaahi poe tauhele ika 'oku 'auhia mai - Fakataha ki he sio fakalukufua ki he poloseki SMA - Ngaahi me'a mo'ui mo honau fatongia takitaha 'I he 'elia SMA - Lesisita 'o e fanga ki'I vaka toutai iiki - Ako ki he tanaki fakamatala ki he ngaahi me'a mo'ui mei 'oseni 'oku ma'u he 'elia mo e fakamatala faka'ekonomika ki he ngaahi kolo SMA kotoa Ngaahi laini tofe na'e tufa ki he kau faama tofe fo'ou 'I Vava'u - Laku 'a e ngaahi laini tofe 'e 17 - Laku 'a e ngaahi laini tofe fo'ou 'e 50 ki ofu moe fanga ki'I tofe iiki			
--	--	--	--	--	--

Lahi 'o e ngaahi tokoni ki he kau toutai na'e fakahoko (Ngaahi ngāue kitu'a na'e fakahoko, kau ki ai ngaahi tokoni fakatekinikale ki he saikolone mo e mateuteu ke matu'uaki 'a e fakatamaki fakaenatula, pea pehe ki he fakaakeake)	879	(858) 20 Tafa'aki Faama - 2 x Fakalahi 'a e 'ā ki he mokohunu (Talafo'ou & Makave) - 5 x Tufaki atu 'a e fanga ki'i mokohunu iiki (1xMakave, 2xTalafo'ou & 1xTalihau) - 3 x muimui'I mo tokanga'I 'o e faama mokohunu (Talafo'ou) - 2 x fakamata e tofe mo teuteu'I na'e fakahoko ki he kau faama (Ha'apai mo Vava'u) - 2 x Fakafanau tofe ki he kau faama tofe (Ha'apai and Vava'u) - 2 x ngāue fakamea'a ki he kau faama tofe (Ha'apai mo Vava'u) - 2 x tufa pulopula tofe ki he kau faama (Ha'apai & Vava'u) - Ako ki hono tokanga'I mo fakahoko 'a e ngāue ki he faama tofe (Ha'apai mo Vava'u) 278 x Toutai Loloto - 278 ngaahi ngāue tokoni na'e fakahoko (ngaahi fokotu'utu'u ngāue ki he lolo ta'e tute, tohiloka moe fokotu'utu'u ngāue ki he ki he kau ma'u vaka, tokoni 'a e fakamatala ki hono poupou'i 'o e kau toutai mo e ika 'oku			
--	------------	---	--	--	--

		fakatau atu ki he kakai) - 6 polokalama fakatau ika 45 x Toutai Mamaha - 45 x Ngaahi tokoni 'oku 'oatu ki he kau toutai (kau toutai 'i he savea na'e fai mo etu'utu'uni toutai) 75 x Malu 'o e me'a tokoni mei 'oseni - 75 x ngaahi ngofua na'e tuku atu 2 x Ngaahi ngāue moe tokoni fakatekinikale na'e fakahoko 'i Vava'u - Teuteu ki he Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue moe Toutai - Faka'ilonga ki he fakangatangata 'o e SMA 'a Ofu, 'Olo'ua, Taunga - Fakaongo 'a e feitu'u ke laku ki ai 'a e FAD 'I Hunga 232 x Ngaahi ngāue ki hono muimui'i e lao; Vava'u: - 176*sivi mo vakai'I 'o e ngaahi maumau lao – 3 cases -29* vakai'I 'o e ngaahi vaka toutai 'oku tau ki 'uta -27* sivi 'o e ngaahi vaka toutai Ha'apai: - 177 x vakai'I mo sivi 'o e ngaahi			
--	--	---	--	--	--

		me'a mei 'oseni - 120 x 'a'ahi na'e fakahoko - 57 x sivi mo vakai'i 'o e ngaahi vaka toutai 29 x tafa'aki ngāue ki he faama - Ngaahi tokoni ki he kau faama ke fakahoko 'a e fakafanau mo e fakama'a 'o e Tofe - Laiseni faama 'e 7 na'e fakahoko - Toe laku 'a e laini fo'ou ki he tofe 'a e Potungāue - Toutai'i 'a e faama tofe 'a e kolo ko Felemea - Ngaahi 'a e taula ki he laini tofe 'a e kau faama 'e toko 7 - 12 x muimui'i 'a e ngāue ki he ngaahi faama tofe 'I he mahina kotoa			
Lahi 'o e tanaki fakamatala na'e fakahoko (tanaki fakamatala fakata'u)	550	(1,065) Vava'u - 146 x tanaki fakamatala ki hono muimui'i 'o e lao toutai			

		-70 x tanaki fakamatala ki he ngaahi vaka 'oku tau ki uafu ngāue'aki 'a e TAILS Ha'apai - 93 x savea ki he ngaahi vaka na'e tau mai mo hono fakahū 'o e fakamatala na'e tanaki - 96 x savea maketi ika he tokonaki mo hono fakahū 'o e fakamatala na'e tanaki - 44 x tanaki ngaahi fakamatala mei he SMA - 121 x fakamatala tanaki mei hono muimui'i 'o e lao toutai - 72 x fakamatala na'e tanaki ngāue'aki 'a TAILS 'Eua - 2 x fakamatala na'e tanaki mei hono muimui'i 'o e lao toutai - 376 x fakamatala na'e tanaki ngāue'aki 'a e TAILS Niuafo'ou - 2 x fakamatala na'e tanaki ngāue'aki 'a e TAILS			
--	--	---	--	--	--

		Niutoputapu – 43 x fakamatala na’e tanaki ngāue’aki ‘a e TAILS			
Lahi ‘o hono vakai’i mo e muimui’i na’e fakahoko ki he SMA (Vakai’i mo muimui’i ‘o e ngaahi SMA lolotonga)	185	(158) Vava’u - 84 x hono vakai’i mo muimui’i ‘a e SMA Ha’apai - 59 Monitoring of the Special Managemnet Area in Haapai. (Kotu, Haafeva, Matuku, Oua, Lofanga, Uiha, Felemea, Moungaone, Muihoa, Ha’ano, Pukotala, Fakakakai, Koulo, Holopeka, Faleloa, Lotofoa, Fotua, Fangale’ounga) - 3 x Ngāue na’e fakahoko ki he SMA fo’ou (Fotua, Lotofoa, Fangaleounga) ‘Eua -12 x muimui’i na’e fakahoko ki he SMA			
Ngaahi ngāue ki he faama na’e fakahoko (Fokotu’u ha faama ‘elia faama fo’ou ke fakahoko ai ‘a e faama’i ‘o e ika)	1	0			Kei fakasio ha pa’anga ke fakapa’anga

Ola Ngāue 19: Tokangaekina ‘a e fakahoko fatongia mei he ngaahi ‘otu motu ke toe leleiange mo fakalakalaka.

Lahi ‘o e ngaahi tokoni fakapulé (Tokanga’i & tokanga’i e ngaahi tokoni fakapule (lipooti fakata’u, CP mo e patiseti, tokanga’i ‘o e HR)	324	Vava’u -20 x Ngaahi tohi tokoni ki he kau toutai -Ngaahi lipooti fakapa’anga (fakauike, mahina, kuata) Ha’apai Fakapa’anga moe faka’ofisi - 12 x ngaahi lipooti fakamahina na’e fakahoko - 71 x Pa’anga tanaki & fakamole - 12 x fakafehoanaki ‘o e patiseti moe fakamole mo falepa’anga - 12 x fakamatala fakamuimui taha ki he tohi vouti - 11 x lesisita ‘o e ngaahi koloa ku fakatau mai ‘I mahu’inga ‘I lalo he 500 - Fakahū fakauike atu ‘a e kole ngofua ngāue tu’a taimi ‘a e kaungāue ki he ‘ulu’I ‘ofisi - 12 x palani patiseki fakamahina na’e fakahū atu - 174 x ngaahi fakatau na’e			
--	------------	---	--	--	--

		fakahoko - 36 x tohi fakaongoongo lelei tokoni ki he kau toutai Lahi 'o e ngaahi ngāue faka'ofisi na'e fakahoko x 265 - Ngaahi ngāue faka'ofisi mo hono toe vakai'i 'a e ngaahi fakamatala ngāue 'a e kau ngāue mei motu (JD) - Ngaahi ngāue ki he tohi lekooti taimi mo e fakamatala fakamuimui taha 'a e kau ngāue na'e kakato pea fakahū atu he mahina kotoa			
Lahi 'o e ngaahi fakataha fakapule'anga fakavahe na'e kau ki ai 'a e kau pule 'o e 'otumotu	22	Vava'u - 14 x ngaahi talatalanoa na'e fakahoko mo kau atu ki ai.			
Ola Ngāue 20: Fakatupulekina 'a e fakatotolo ki he toutai loloto mo e toutai mamaha, muimui'i mo vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai ke tokoni ki he faitu'utu'uni.					
Lahi 'o e fakamatala kuo tanaki (Tanaki 'o e fakamatala fakata'u 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni toutai)	96	104 - 48 x savea ki he ngaahi vaka 'oku tau mai - 48 x savea ki he maketi ika - 4 x ngaahi fakamatala tanaki mei he toutai he SMA - 4 x fakamatala tanaki mei he	Potungāue Toutai Ngaahi kolo SMA Ngaahi tokoni ki he SMA	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa Tokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e loto vilitaki ki he liliu 'o e 'ea	Ke toe fakalahi mai 'a e kaungāue Tokanga'l 'a e taimi

		ngaahi toutai he faama	VEPA (NGO's) Poloseki R2R Pule'anga Tonga	Pule'i tu'uloa mo lelei,	
Lahi 'o e ngaahi savea fakafuofua'i 'o e lahi e tu'unga 'o e koloa 'o 'oseni na'e fakahoko (Ko hono fakafuofua'i 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni mei 'oseni)	2	1 - 1 x savea ki he tu'unga lahi 'o e ngaahi me'a mo'ui mei 'oseni 'oku 'ikai hanau hui tu'a (savea mokohunu)	Kau faama mokohunu Kaungāue 'a e Potungāue Toutai Pule'anga Tonga Kau tanaki fakamatala SMA moe ngaahi kolo SMA	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa Tokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e loto vilitaki ki he liliu 'o e 'ea Pule'i tu'uloa mo lelei, Malu'i 'o e me'akai	Ke toe fakalahi mai 'a e kaungāue
Lahi 'o e savea fakata'u na'e fakahoko ki he fa'ahinga me'a mo'ui mei 'oseni 'oku ma'u 'l he toutai loloto (i.e Valu, Palu, Toutai iiki, Ngūfeke)	4	7 - 6 x fakamatala na'e tanaki mei he toutai valu, toutai palu, toutai tuna iiki, ngūfeke, poe tauhele ika 'oku 'auhia moe ngaahi fakamatala totonu ki he me'a mo'ui mei 'oseni - 1 x fakamatala fo'ou na'e takani mei he ngaahi ngāue na'e fakahoko (toe fakamanatu 'a e ngaahi konga kuo faka'ilonga ke tapuni)	Potungau Toutai Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kau faama Kupu felāve'i Kau fekumi	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa Tokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e loto vilitaki ki he liliu 'o e 'ea Pule'i tu'uloa mo lelei, Malu'i 'o e me'akai	Ke toe fakalahi mai 'a e kaungāue Poupou'i e fakamatala taimi totonu ngaahi lekoti mo e lipooti
Lahi 'o e ngaahi lipooti faka-saienisi	16	23	Potungau	Fakalakalaka	Ke toe fakalahi mai 'a e

na'e fakahū atu (fakafonua, fakafeitu'u pea mo tu'apule'anga)		16 x Toutai Mamaha - 4 x lipooti ki he savea maketi - 4 x lipooti ki he savea vaka 'oku tau mai - 4 x lipooti ki he lahi 'o e toutai'I mei he ngaahi faama - 4 x lipooti ki he lahi 'o e toutai he SMA 7 x Toutai Loloto - 3 x lipooti fakakuata - 1 x lipooti mahina 6 - 1 x lipooti konga 'uluaki ki he WCPFC - 1 x Lipooti fakafuofua ki he ola 'o e toutai (ACE) - 1 x Lipooti fakata'u	Toutai Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kau faama Kupu felāve'i Kau fekumi	faka'ekonomika tu'uloa Tokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e loto vilitaki ki he liliu 'o e 'ea Pule'i tu'uloa mo lelei Malu'i 'o e me'akai	kaungāue
Lahi e savea na'e fakahoko (ngaahi toutai 'oku uesia he fakatamaki fakaēnatula moe vakai'I 'a e tu'unga mateuteu)	1	0 Na'e 'ikai ha savea 'e fakahoko ('ikai ha fakatamaki na'e hoko)			
Lahi 'o e ngaahi ngāue faka'ofisi na'e fakahoko pea kakato (Pule'i 'a e tafa'aki toutai mamaha/ toutai loloto pea moe ngaahi ngāue faka'ofisi)	70	46 27 x Toutai Mamaha - 4 x vakai'i 'a e CP, AMP mo e IAMP - 5 x vakai'I 'a e JD mo e PMS - 14 x teuteu 'a e patiseti fakata'u mo e palani ki he patiseti fakamahina - 4 x Lipooti fakakuata 19 Toutai Loloto - 4 x vakai'i 'a e CP, AMP, IAMP, Lipooti fakata'u			

		- 2 x sivi'i 'a e fakahoko fatongia (PMS) - 1 x Patiseti Fakata'u mo e palani ki he patiseti - 12 x Palani fakamahina ki he patiseti			
Ola Ngāue 21: Ke toe leleiange 'a e tu'unga falala'anga, tonu mo maau ange 'a e tanaki fakamatala teita mo hono founa pule'i ke tokoni ki he kau fa'u palani, kau faitu'utu'uni mo ha founa pule'i fakapotopoto 'o e toutai					
Lahi 'o e ngaahi tauhi'anga fakamatala lolotonga, muimui'l, vakai'l pea moe tauhi'anga fakamatala fo'ou kuo fa'u. (sistemi fakafeitu'u moe fakaloto fonua)	23	26 - 26 x Teitapeisi - 9 x sisitemi fakalotofale 'oku tokanga'l mo pule'l - 16 x tauhi mo tokanga'l 'a e ngaahi konga lalahi 'o e sisitemi fakafeitu'u - 1 x teitapeisi fakalotofale na'e fa'u ki he polokalama fakatau ika - 1 x teitapeisi fo'ou ngāue'aki 'a e internet na'e fa'u – CITES Ngofua (SPC CFP portal) 1 x fetukutuku 'a e ngofua ki he hu atu 'o e ika mo'ui ke ngāue'aki 'a e initaneti (SPC CFP portal)	Potungau Toutai Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kau faama Kupu felāve'i Kau fekumi	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa Tokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e loto vilitaki ki he liliu 'o e 'ea Pule'i tu'uloa mo lelei	Hokohoko atu hono fakatupulaki ha ngaahi founa lahi ange ke feau 'aki e ngaahi ngāue ki he toutai Fakafekau'aki mo fakahoko e ngaahi founa fakavahelahi na'e fa'u 'e FFA mo SPC ki he ngaahi fatongia fakavahelahi mo e ngaahi fatongia fakafonuaMaintained all data systems. Hiki 'o e ngaahi polokalama fakalotofonua ki he ngaahi polokalama 'i he 'Initaneti Ko hono fakahoko 'o ha ngaahi me'angāue lahi ange 'Oku lahi ange 'a e fakamatala ke talatalanoa ki ai moe kupufekau'aki. Fakapapau'i 'oku toe ake, malohi mo ola lelei 'a e 'otu motu 'i tu'a ki he

					polokalama fakakomipiuta.
% 'Oku fakahoko ke vakai'i e tu'unga lelei 'o e fakamatala (Fakahoko e ngaahi sieke lelei 'o e fakamatala (DQC) ke fakapapau'i 'a e angatonu mo e tonu 'o e fakamatala fisheries tanaki kimu'a pea toki lipooti)	100%	100% fekau'aki mo e lelei 'o e fakamatala	Potungau Toutai Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kau faama Kupu felāve'i Kau fekumi		
Lahi 'o e ngaahi polokalama 'oku fakahoko pea mo e ngaahi 'ahi'ahi (SPC mo e FFA ki he lipooti faka'ilekitulonika ('a e) palani 'o e ngaahi polokalama)	6	6 6 x ngaahi founa tanaki fakamatala faka'ilekitulonika (ER) - Onshore - TAILS - OLLO - IkaSavea - BOJAK2	Potungau Toutai Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kau faama Kupu felāve'i Kau fekumi		
Lahi 'o e tohi loka (faka'ilekitulonika moe pepa) na'e fakahū mai mei he kautaha valu moe palu. (ngaahi tohi loka 'oku fakahū atu mei he kapiteni 'o e vaka)	668	1163 Toutai Valu 187 x tohi lekooti mei he vaka - 145 x fakamatala faka'ilekitulonika (ER) - 142 x pepa tohi fakamatala	Potungau Toutai Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kau faama Kupu felāve'i		

		Ngaahi ngāue tanaki mei he ngaahi vaka tau ki he uafu (Valu mo e Palu) 295 X tohi loka -273 x lekooti faka'ilekitulonika (ER) - 22 x Pepa tohi loka Tanaki fakamatala ngāue'aki e tekinolosia (TAILS) 350 x Tohi loka -246 x lekooti faka'ilekitulonika (ER) -104 x pepa tohi loka Fakahifo 331 x lekooti faka'ilekitulonika			
Lahi 'o e tohi loka (fakahinohino ki he ER) na'e fakahu 'e he kau toutai iiki	282	542 Ngāue'aki 'a e Faka'ilekitulonika (TAILS) - 505 x lekooti faka'ilekitulonika - 37 x na'e fakahu	Potungau Toutai Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kau faama Kupu felāve'i		Ko hono pou pou'i 'o e tukui kolo ke ngāue vaofi mo e kau ngāue 'i he motu 'oku nau pou pou'i 'a e fakamatala ko 'eni kuo tanaki.
Lahi 'o e fakataha 'a e kulupu tanaki fakamatala na'e fakahoko	4	3 3 x DWG na'e fakahoko	Potungāue Toutai		

Ola Ngāue 22: Ke toe leleiange ‘a e fakahoko fatongia mo hono muimui’i ‘o e me’a mo’ui mei ‘oseni, tu’unga malu ‘o e me’atokoni pea mo ha mahaki ‘e ala mafola (Biosecurity), Konivēsio fakavaha’a pule’anga ki he fefakata’aki ‘o e me’a mo’ui ‘oku faka’au ke ‘osi (CITES) pea sivi’i ‘a e tu’unga ‘o e vai.

Lahi ‘o e ngaahi ‘ekitiviti biosecurity na’e fakahoko mo fakahoko (Toe vakai’i mo fakahoko ‘a e ngaahi ‘ekitiviti aquatic biosecurity ‘i he palani pule)	30	7	Potungāue Toutai Ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga Kau faama Kupu felāve’i	Fakalakalaka faka’ekonomika tu’uloa Tokanga’i ‘o e ‘ataakai tu’uloa mo e loto vilitaki ki he liliu ‘o e ‘ea Malu’i ‘o e me’akai tu’uloa	Ke toe vakai’i ‘a e palani ‘o e tu’unga malu ‘o e me’a mei ‘oseni fakafonua mo fakahoko ha ako ki he mo’ui lelei ‘a e fanga monumanu ki he kau ngāue mo e kau faama Fakahoko ha ako ‘i he sipinga hono ‘analaiso pea mo ngāue fakataha moe hoa ngaué ‘a ia te nau lava ke tokoni ki he fekumi. Ngāue vaofi mo e ngaahi potungāue felave’i ke ta’ofi ha ma’u ha mahaki mo ‘ene mafola
Lahi ‘o e ‘ataakai moe fekumi na’e fakahoko moe ako ki he ngaahi mahako ‘e ala ma’u (Fakahoko ‘a e ngāue ki he lahi ‘o e kona he ika, ako faka’atamai ki ngaahi mahaki foou fo’ou)	65	74 - 5 x SOP(s) – muimui’i ‘a e ‘ataakai ‘oku hā mai mei ai ‘a e kakai ‘oku konā he me’a tokoni mei ‘oseni (to’o ha ngaahi semipolo moe teuteu’i ‘o e ngaahi semipolo) - 45 x ngaahi me’a na’e hoko; - 8 x ngaahi me’a na’e ‘ikai ha fakamatala pau kiai;	Potungāue Toutai Ngaahi hoa ngāue Ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga Kupu felāve’i Ngaahi kolo	Fakalakalaka faka’ekonomika tu’uloa Tokanga’i ‘o e ‘ataakai tu’uloa mo e loto vilitaki ki he liliu ‘o e ‘ea Tu’uloa, pule’i lelei mo e malu’i ‘o e me’akai	

		- 10 x ngaahi me'a na'e hoko pea 'oku fakatolonga 'I he ke fai hano sivi mo 'analaiso; - 27 x ngaahi me'a na'e ma'u kei fakatolonga pea 'oku tali ke 'ave ki Tahili ke sivi mo analaiso hono kalasi; - 24x tu'unga 'o e vai (s); DO, mafana, pH and konokona 'o e fo'I semipolo kotoa pe 'oku to'o mei he feitu'u takitaha na'e lekooti			
Lahi 'o e ngaahi ngāue faka-CITES na'e fakahoko pea ngāue. (Fakahoko ngāue ki he CITES 'I he sekitoa toutai kae nofo taha ki he ngaahi me'a fakasaienisi)	30	75 - 49 x Ngaahi ngofua CITES hū atu ki tu'apule'anga fakakomēsiale; - 26 x ngaahi ngofua CITES ki he me'a'ofa. Notes: Na'e fa'ufa'u 'a e NDF ki he corals, clams mo e pe (tahi hinehina mo Silky shark) pea 'oku kovi kotoa 'a e ngaahi ola. Ko ia ai 'oku 'ikai ngofua ke fai	Potungāue Toutai Ngahi hoa ngāue fakafeitu'u Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kupu Felāve'i Ngaahi kolo	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa Tokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e mateuteu ki he feliuliaki 'o e 'ea Pule'i lelei mo tu'uloa	

		ha FEFAKATAU'AKI pe Hū atu ki tu'apule'anga kae 'oua kuo kakato 'a e ngaahi ngāue ki hono tokanga'i.			
Lahi 'o e lipooti na'e fakahū (Fakamatala:Fakahoko 'o e ngāue ki he CITES he sekitoa touai 'oku tō pe 'a e tokanga ki he ngaahi me'a fakasaienisi)	14	8 - 1x Lipooti ki hono analaiso 'o e konā he me'a tokoni mei 'oseni: 4 th March 2024. - 2x Lipooti mahina 'e ono OIE na'e fakahū atu ki he sisitemi WAHIS ; 'uluaki konga ki mu'a 'o e 2023 moe konga kimui 'o e 2023 - 1x Lipooti fakata'u ki he CITES 2021-2022 'I he fefakatau'aki 'o e me'a mo'ui mei 'oseni. - 4x Lipooti ki he kuata 3 moe 4 ki he DWG 2023 pea pehe ki he kuata 1 mo e 2 'o e 2024.	Potungāue Toutai Ngahi hoa ngāue fakafeitu'u Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga Kupu Felāve'i	Fakalakalaka faka'ekonomika tu'uloa Tokanga'i 'o e 'ataakai tu'uloa mo e mateuteu ki he feliuliaki 'o e 'ea Pule'i lelei mo tu'uloa	

Ola ‘o e Toutai Faka-Fa’ahinga

Toutai Valu

Tepile 2: Ola ‘o e toutai (mt) fakafuofua mei he ngaahi vaka toutai fakalotofonua (Ngaahi vaka toutai ‘oku nau fusi ‘a e fuka Tonga), mei Siulai 2023 ki Sune 2024

FLAG	YY	MM	ALB	BET	BLM	BUM	BSH	DOL	GBA	SFA	MAK	OIL	LAG	SSP	SKJ	MLS	SWO	WAH	YFT	OTH	Grand Total
TO	2023	Jul	6.7	3.4		4.9		3.0	0.0	0.7	0.7		0.3	0.6	0.1	1.9	0.8	0.1	18.2	0.4	41.6
		Aug	2.5	1.5	0.5	5.5		2.5	0.0	1.1	0.7		0.0	0.8		1.7	0.9	0.3	7.5	0.3	25.8
		Sep	0.7	0.6		2.9		2.9		0.5	0.3			0.7		1.2	0.3	0.4	3.3	0.0	13.6
		Oct	0.5	0.4		2.9		2.1		0.4	0.1			0.6		3.9	0.6	0.2	4.7	0.0	16.3
		Nov	0.9	0.4		3.8		4.9		0.8	0.3			0.5	0.2	7.1	0.8	0.4	7.8	0.1	27.9
		Dec	1.5	0.6		2.0		3.9		0.4	0.1			0.1	0.1	4.1	2.5	1.2	13.4	0.1	29.9
	2024	Jan	1.3	0.4		3.3		1.5	0.0	0.2	0.2			0.1	0.1	1.6	0.7	1.3	16.8	0.1	27.4
		Feb	0.7	0.1		1.4		1.3	0.0	0.5	0.1			0.1		0.3	0.3	0.4	16.0	0.0	21.2
		Mar	1.8	3.0		3.9		2.6	0.0	0.8	0.1			0.1		0.7	1.1	0.4	11.7	0.1	26.3
		Apr	1.7	1.8		5.6		3.5	0.0	1.4	0.1			0.2	0.0	0.3	1.0	0.2	15.4	0.0	31.1
		May	2.4	2.0		1.2		1.6	0.0	0.4	0.2			0.6	0.2	1.1	2.3	0.0	3.8	0.0	15.7
		Jun	1.2	0.8		2.5		1.7	0.0	1.0	0.3			0.5	0.0	1.6	0.4	0.1	5.1	0.0	15.2
		Jul	0.8	0.3		1.1		1.3	0.0	0.2	0.5			0.6	0.0	1.7	0.4	0.0	4.9	0.4	12.1
	TOTAL		22.6	15.2	0.5	40.8	0.0	32.8	0.1	8.4	3.7	0.0	0.3	5.4	0.6	27.1	12.0	5.1	128.6	1.5	304.0

Tepile 3: Ola ‘o e toutai (mt) fakafuofua mei he ngaahi vaka toutai muli, mei Siulai 2023 ki Sune 2024.

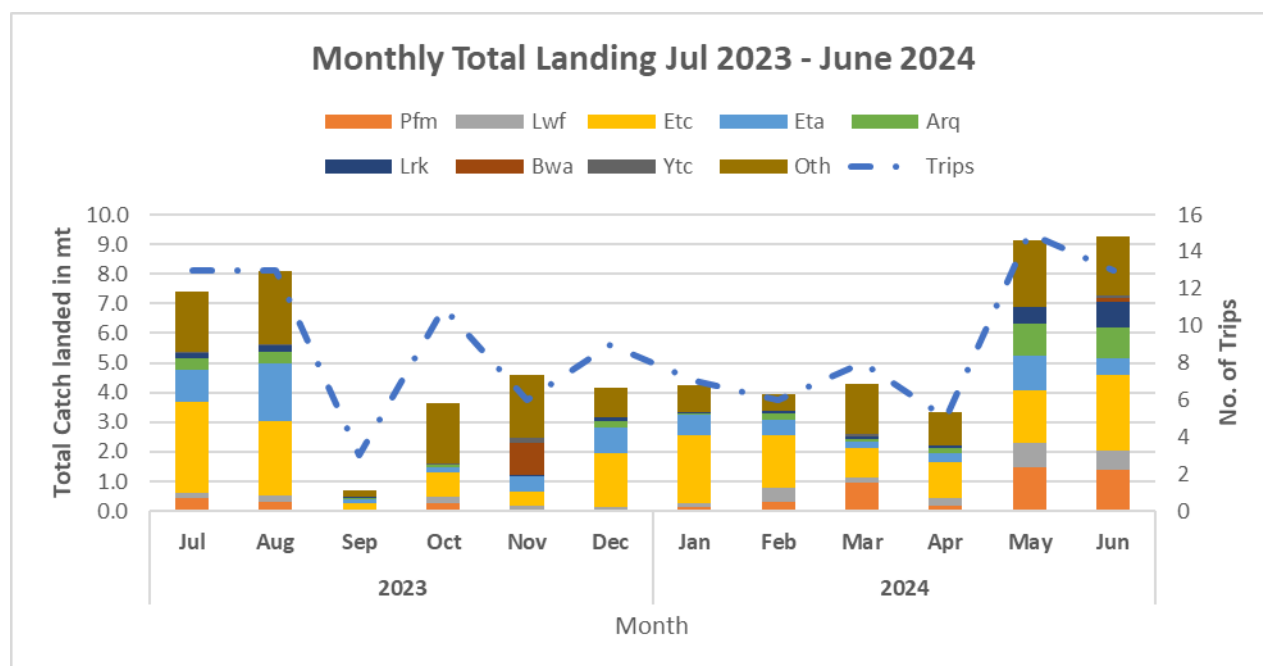
FLAG	YY	MM	ALB	BET	BLM	BUM	BSH	DOL	GBA	SFA	MAK	OIL	LAG	SSP	SKJ	MLS	SWO	WAH	YFT	OTH	Grand Total
FFV	2023	Jul	126.4	10.8		3.3	3.4	0.5		0.1	0.7	1.2		2.8	2.2	4.2	1.2	0.8	14.9	0.1	172.4
		Aug	74.8	6.3	0.3	2.4	2.0	0.5		0.1	0.5	0.6	0.2	1.9	1.8	4.2	1.3	0.2	6.4	0.6	103.9
		Sep	103.2	7.8		3.3	3.5	0.5		0.6	0.5	2.1	0.2	3.0	4.6	8.4	1.7	1.6	11.4	2.1	153.5
		Oct	119.8	8.2	1.3	6.1	3.1	0.8	0.1	0.2	0.7	1.7	0.3	1.7	4.3	15.6	2.7	1.8	14.4	1.1	183.4
		Nov	236.9	6.5	0.7	7.5	3.0	0.5		0.5	0.7	3.6	0.1	1.0	7.0	12.7	1.4	7.0	69.2	0.4	358.5
		Dec	172.3	5.0	0.3	3.9	1.8	0.3	0.0	0.2	0.2	1.3	0.2	0.2	1.5	3.0	1.1	7.8	52.5	0.5	252.0
	2024	Jan	197.0	6.3	0.6	7.3	4.1	0.1	0.6	0.2	0.4	1.1	0.0	0.2	1.2	1.6	1.4	15.2	74.5	0.0	311.5
		Feb	141.3	3.5	0.3	6.2	1.9	0.3	0.4	0.3	0.6	0.6		0.3	1.6	1.2	0.1	8.5	73.5	0.0	240.3
		Mar	53.3	8.4		2.2	1.9	0.3	0.0	0.2	0.1	0.2		0.3	0.5	1.2	0.1	1.8	58.0	0.0	128.5
		Apr	21.5	1.1		1.0	1.1	0.1	0.2	0.1	0.2	0.0		0.2	1.0	0.2	0.1	0.5	16.5	0.0	43.6
		May	52.3	2.4	1.2	1.1	1.1	0.3	0.0	0.1	0.1	0.2		1.2	0.6	0.3	0.2	0.7	20.9	0.0	82.8
		Jun	101.2	3.5	1.5	3.2	0.9	0.1	0.0	0.3	0.0	0.1		1.3	4.5	0.9	0.2	0.2	35.1	0.0	153.0
		Jul	61.5	2.9	0.5	1.1	0.5	0.4	0.0	0.6	0.0	0.2		1.8	4.2	2.2	0.4	0.6	24.3	0.0	101.2
	Total		1461.6	72.6	6.6	48.7	28.3	4.7	1.2	3.6	4.6	12.9	1.0	15.8	34.9	55.7	12.0	46.5	471.7	4.9	2284.6

Toutai Loloto (Palu)

Tepile 4: Ko e lahi 'o e toutai 'I he mahina kotoa mei he toutai loloto 'I he fa'ahinga 'o e Palu pea moe ika 'ikai taketi ke toutai'i, mei Siulai 2023 – Sune 2024.

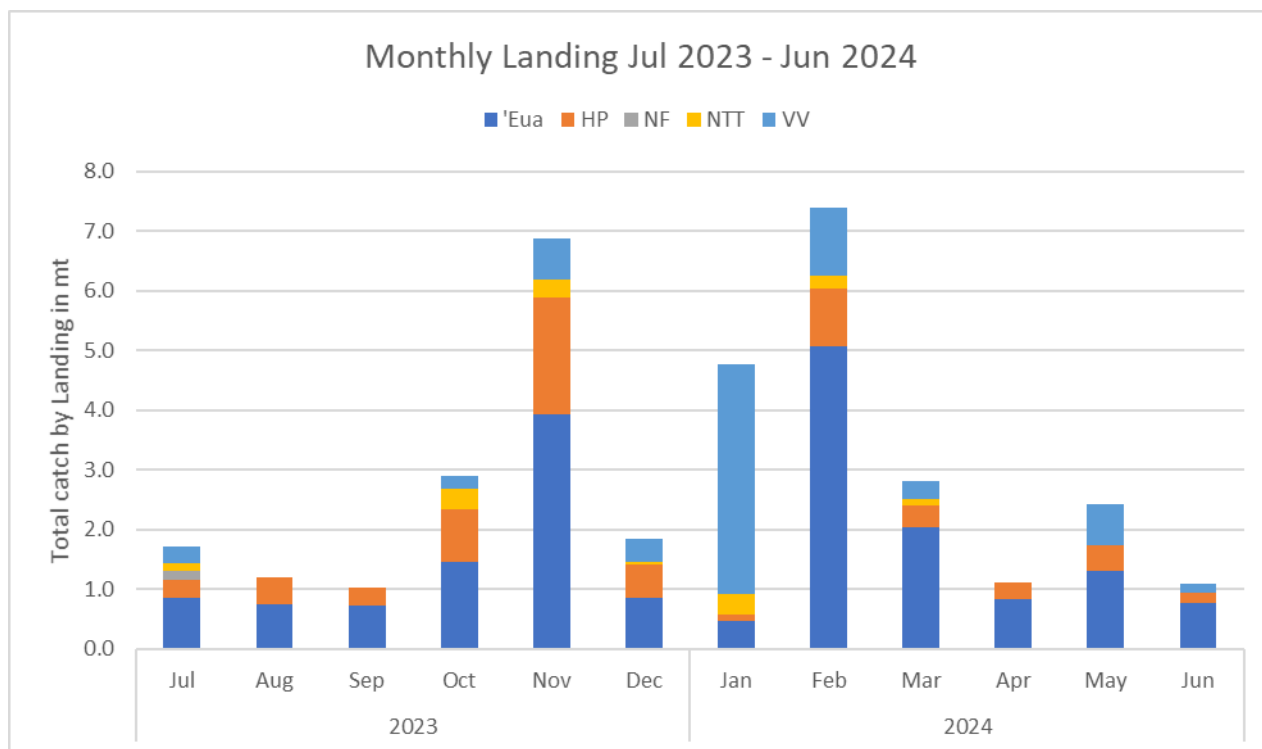
YY	MM	Trips	Pfm	Lwf	Etc	Eta	Arq	Lrk	Bwa	Ytc	Oth	Grand Total
2023	Jul	13	0.4	0.2	3.1	1.1	0.4	0.2	0.0	0.1	2.0	7.4
	Aug	13	0.3	0.2	2.5	2.0	0.4	0.2	0.0	0.0	2.4	8.1
	Sep	3	0.0	0.0	0.2	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.7
	Oct	11	0.3	0.2	0.8	0.2	0.1	0.0	0.0	0.0	2.1	3.7
	Nov	6	0.0	0.1	0.5	0.5	0.0	0.0	1.1	0.2	2.1	4.6
	Dec	9	0.0	0.1	1.8	0.9	0.2	0.1	0.0	0.0	1.0	4.2
2024	Jan	7	0.2	0.1	2.3	0.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	4.2
	Feb	6	0.3	0.5	1.8	0.5	0.2	0.1	0.0	0.0	0.5	3.9
	Mar	8	1.0	0.2	1.0	0.2	0.1	0.1	0.0	0.1	1.7	4.3
	Apr	5	0.2	0.3	1.2	0.3	0.2	0.1	0.0	0.0	1.1	3.3
	May	15	1.5	0.8	1.8	1.2	1.1	0.6	0.0	0.0	2.2	9.1
	Jun	13	1.4	0.7	2.6	0.6	1.0	0.8	0.2	0.1	2.0	9.3
Total		109	5.5	3.4	19.5	8.2	3.7	2.3	1.3	0.5	18.4	62.8

Fakatātā 5: Ola 'o e toutai fakamahina (mt) ki he toutai palu pea moe lahi 'o e toutai 'I he mahina takitaha mei Siulai 2023 ki Sune 2024

Toutai vaka iiki

Fakatātā 6: Ola ‘o e toutai iiki ‘I he ngaahi feitu’u takitaha ‘oku tau mai ki ai ‘a e vaka mei Siulai 2023 – Sune 2024.

Tanaki fakamatala meí he ngaahi Poe Tauhele Ika (FADs) ‘oku laku ‘I loto tahi

Fakatata 7: Ngaahi Poe tauhele ika na’e ‘auhia mai ki Vava’u (dFADs)

Tafa'aki ki hono faama'i 'o e me'a mo'ui mei 'oseni

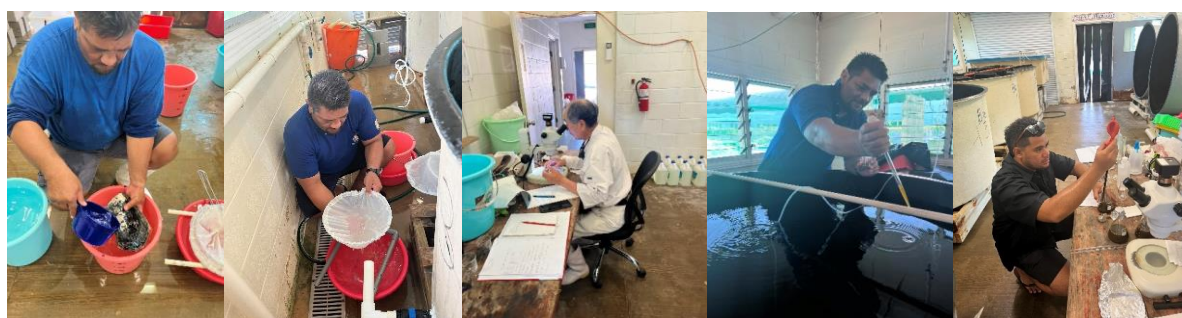
Faama Tofe

Tepile 5: Lahi 'o e kau Faama Tofe

Ngaahi Faama Tofe Laiseni					
	Tt	Vava'u	Ha'apai	NTT	Katoa
ADL tali	4	34	14	-	52
Ngaahi laini na'e laku moe tofe	3	31	8	-	42
Laini tofe na'e laku ka na'e 'ikai ha tofe ai	0	0	0	-	0
Ngaahi laini tofe tekiai ke laku	1	3	6	-	10
Ngaahi laini tofe na'e laku pea tanaki	-	25	-	-	25

Fakafanau 'o e Tofe

Fakatata 8: Fakafanau tofe na'e ola lelei hono fakahoko he kaungāue ki he faama

Ngaahi Ngāue ki he Vasuva

Tepile 6: Ngaahi fakamatala ki he fanga ki'l vasuva iiki na'e tufa mo muimui'l ki he ngaahi SMA

Ngaahi feitu'u 'I tahi	Lahi	Fakafuofua ki he lahi 'o e vasuva
Fangatapu SMA	56	~5600
'elia 'o Sopa	61	~6100
Tangikē	45	4500
Katoa	117	~16200

Hokohoko atu pe hono muimui'l 'e he kaungāue 'a e Faama pea mo lekooti 'a 'enau tupulaki 'I he ngaahi faama.

Fakatata 9: Vakai'i mo fufulu 'a e fanga ki'l vasuva iiki 'l he ngaahi tangikē takitaha

Fakatata 10: Ko hono tō 'o e fanga ki'i vasuva iiki ki he ngaahi tanaki'anga sima kuo ngaohi pea toki 'ave ki he faama'anga 'l tahi lahi

Hokohoko atu hono tokanga'i 'o e fanga ki'l vasuca iiki 'l he feitu'u faama na'e fakahoko eni 'e he kaungāue 'o e Faama

Mokohunu

Ola lelei hono faama'l 'o e mokohunu, hā eni 'l hono fakalahi 'o e ngaahi 'ā ke toe lahi ange ke malava ke tupu lelei mo tokolahi ange 'a e mokohunu.

Tepile 7: Ngaahi mokohunu iiki na'e laku ki he ngaahi 'elia tapui (SMA)

'Aho	Kolo SMA	Lahi 'o e fanga ki'l mokohunu iiki
23-May	Talafoóu	1704
14-Jul	Makave (Vavaú)	2000
17-Nov	Talafoóu	600
29-Nov	Talafo'ou	1100
30-Nov	Talihau (Vavaú)	2000

Fakatata 11: Ko e kau ngāue 'a e potungāue 'l he'enau tokoni mo ngāue fakataha moe VO ki hono toutai'l mo ngaohi 'a e mokohunu kuo faama'i: Nga'ito (*Holothuria lessoni*) 'l he feitu'u fai'anga faama 'a e VO

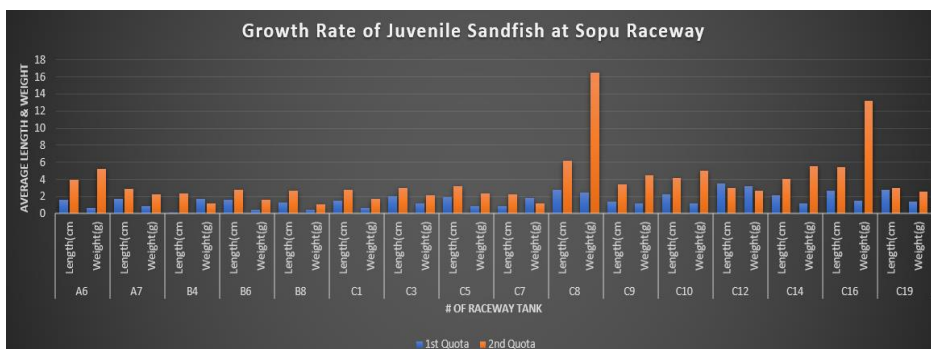
okohunu mei he faama mokohunu

Feitu'u	Ta'u	Lahi na'e laku (psc)	Toutai'I & Ngaohi (psc)	Hū atu ki tu'apule'anga	
				kg	ki
Sopu	2023	1526193	10954	181	'Aositelelia

Fakatata 12: Muimui'I 'a e ngaahi ngāue 'I he kolo SMA 'a ia 'oku nau fakahoko hono faama'I 'o e mokohunu, fakahoko 'e he kaungāue

Fakatata 13: Kalafi 'oku ne tala 'a e tupu 'a e mokohunu iiki 'I he 'elia faama 'o Sopu mo talitali ke tufa ki he ngaahi kolo

Kanahe mo e Lapila

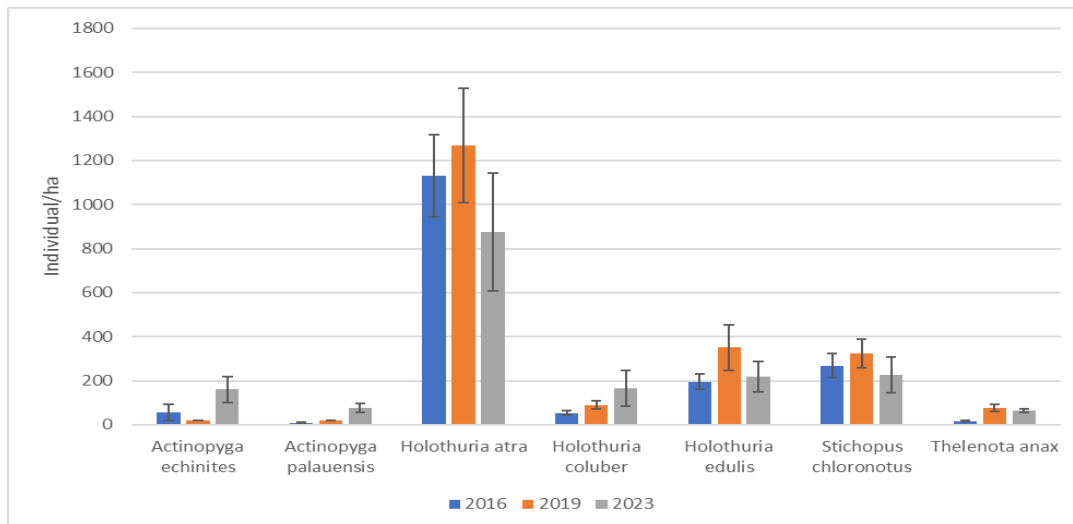
Fakatata 14: Ko hono muimui'I 'o e fafanga 'o e faama ika kau ki ai mo hono fua 'o e lahi mo e tukunga 'o e vai 'I he anovai lolotonga fakahoko he kaungāue Faama

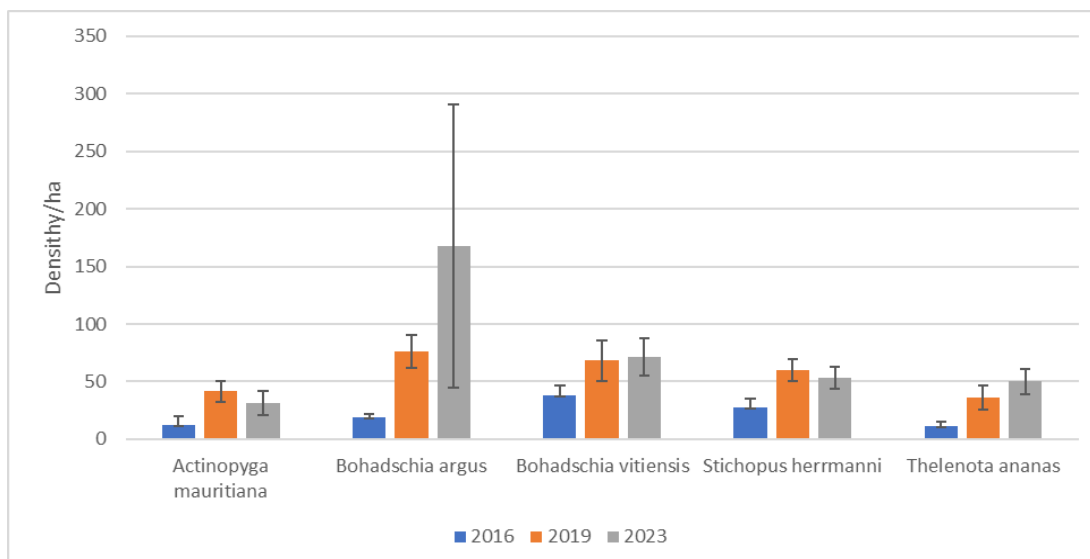
Savea ki he ngaahi me'a mo'ui mei 'oseni 'oku 'ikai ke hui tu'a

‘Oku ‘oatu ‘i lalo ha ngaahi fakatata ‘oku nau fakahaa‘i ‘a e ‘avalisi ‘o e density ‘i ha vaha‘ataimi. Ko e fo‘i kiukamipaa ‘o e tahi ko ha fa‘ahinga tokanga ia pea ‘oku fakahaa‘i ‘e he me‘a ni ‘a e ‘avalisi ‘o e density ‘e he fakafa‘ahinga mo e tu‘unga ‘ulungaanga mahu‘inga ‘o e ‘Oku ma‘ulalo ‘a e ngaahi tu‘unga ‘ulungaanga mahu‘inga ko ‘eni ‘o e maketi, Lotoloto mo ma‘olunga ‘i he‘enau fakamatala ki he ututa‘u fakahisitolia.

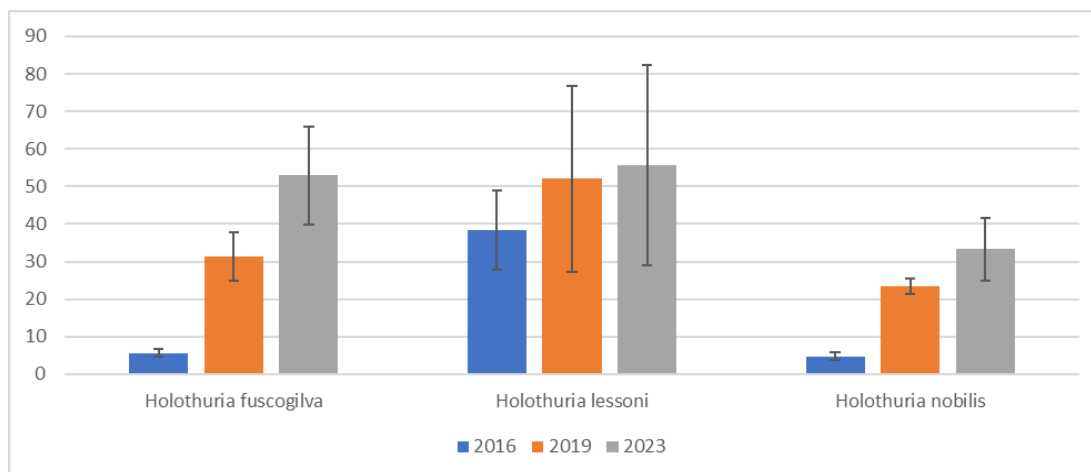
Fakatata 15: Fakatata ‘I lalo ‘oku hā ai ‘a e ‘avalisi ki he lahi ‘o e fa‘ahinga ‘oku ma‘ulalo taha hono mahu‘inga. ‘A ia na‘e lahi taha ai ‘a e Lollyfish (*Holothuria atra*), Greenfish (*Stichopus chloronotus*) pea moe pink lollyfish (*Holothuria edulis*). Hange ko ia ‘oku hā atu, na‘e ‘I ai ‘a e kehekehe ‘i he lahi ‘o e fa‘ahinga ka ‘oku ‘ikai fu‘u mahu‘inga.

Fakatata 16: Fakatata ‘I lalo ‘oku hā atu ‘a e ‘avalisi ‘o e lahi ki he vaeua ‘o e mahu‘inga ‘o e fa‘ahinga na‘e lekooti. Ko e fa‘ahinga na‘e lahi taha ko e matamata (*Boharschia argus*) hoko atu kiai ‘a e mula (*Bohadschia vitiensis*) pea hoko lomu (*Stichopus hermanni*). ‘A ia ‘oku hā heni ‘oku ‘I ai ‘a e kehekehe ‘I he lahi moe fa‘ahinga takitaha ka ‘oku ‘ikai fu‘u mahu‘inga ia.

Fakatata 17: Fakatata ‘I lalo ‘oku hā ai ‘a e fakafuofua ‘o e lahi ‘o e fa‘ahinga ‘oku ‘I ‘olunga hono mahu‘inga ‘I he lau ‘a e kau savea. Pea na‘e lahi ki he huhuvalu hinehina (*Holothuria fuscogilva*), nga‘ito (*Holothuria lessoni*) pea huhuvalu ‘uli‘uli (*Holothuria nobilis*)

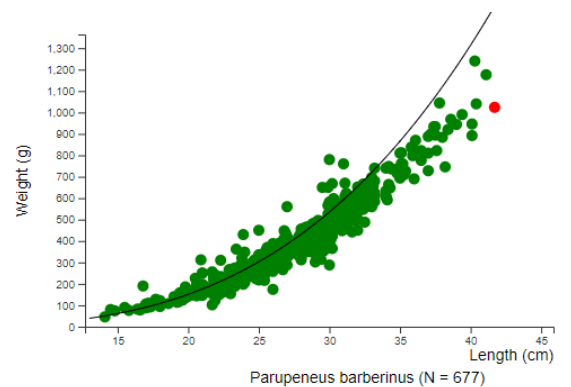
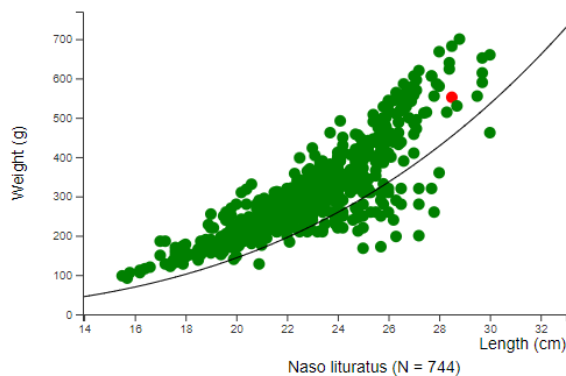
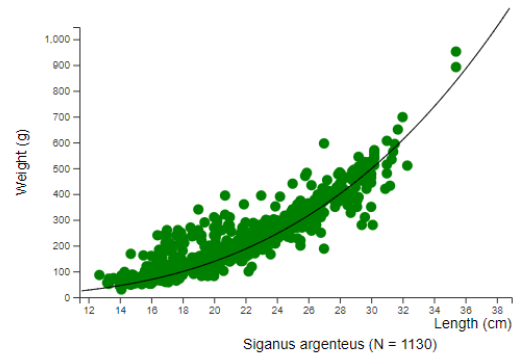
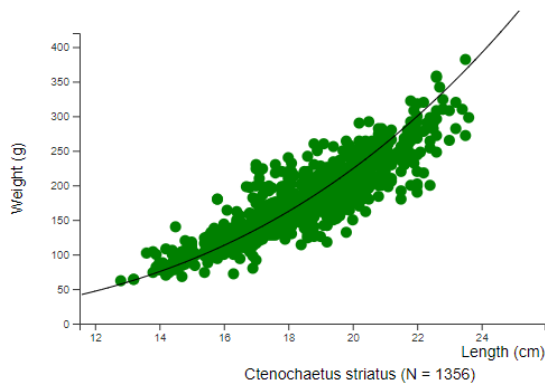
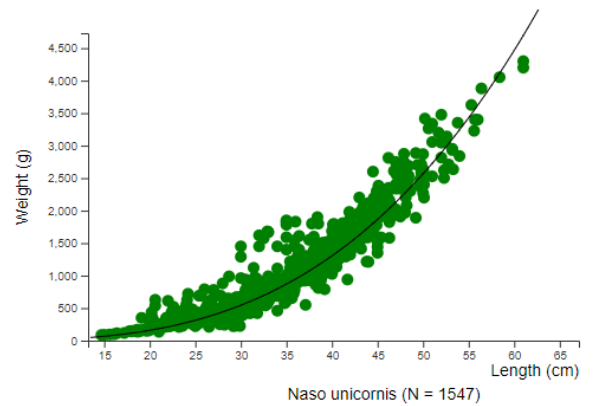
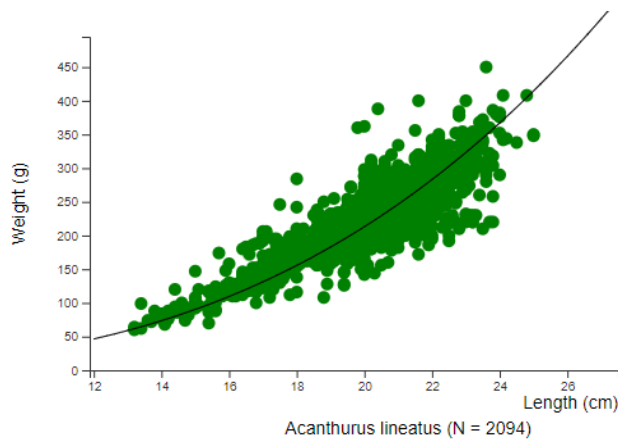

Savea Vaka

Tepile 9: Tepile 'I lalo 'oku ne fakahā mai 'a e ngaahi fa'ahinga 'o e ika na'e lahi taha hono toutai' 'I he ngaahi fakatau'anga ika 'I Tongatapu. Ko e lahi 'o e ngaahi samipolo ki he fa'ahinga takitaha 'oku tala ai 'a e lahi 'o e la'ita na'e tanaki. Ko e lahi 'o e fa'ahinga takitaha na'e ma'u ia mei he tanaki'anga fakamatala 'a e SPC, lolotonga ia 'oku 'asi moe fakangatangata 'I he lahi 'a ia 'oku fokotu'u atu mei he Potunaue 'a ia 'oku hā 'I he tu'utu'uni fakalao.

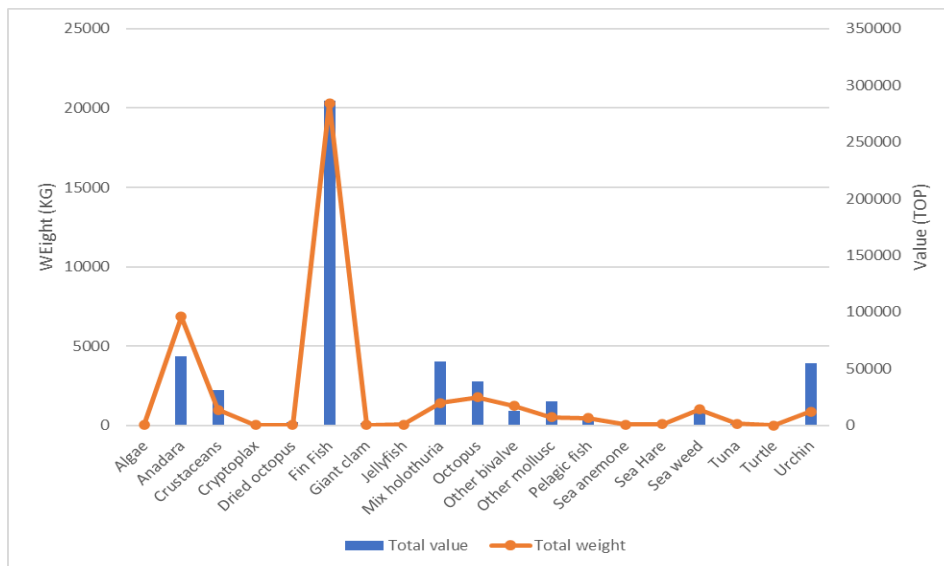
Hingoa angamaheni	Hingoa fa'ahinga	Hingoa faka-Tonga	Lahi 'o e ngaahi semipolo	Fakafuofua hono lalahi (cm)	Lahi fakatatau ki hono matu'otu'a (cm)
Lined surgeonfish	<i>Acanthurus lineatus</i>	Ponetuhi	2094	20.0	18
Bluespine unicornfish	<i>Naso unicornis</i>	'Ume kaki	1547	31.6	40.8
Striated surgeonfish	<i>Ctenochaetus striatus</i>	Pone'uli	1356	18.4	13.8
Streamline spinefoot	<i>Siganus argenteus</i>	Ma'ava	1130	20.6	20
Orangespine unicornfish	<i>Naso lituratus</i>	'Umelei	744	22.7	18
Dash and dot goatfish	<i>Parupeneus barberinus</i>	Tukuleia	677	27.2	32.5
Pacific yellowtail emperor	<i>Lethrinus atkinsoni</i>	Hoputu	609	29.2	25.3
Bridled parrotfish	<i>Scarus frenatus</i>	Hohomo	538	30.1	20.5
Sabre squirelfish	<i>Sargocentron spiniferum</i>	Ta'a	532	21.6	22.2
Steephead parrotfish	<i>Chlorurus microrhinos</i>	Sikatoki	393	36.8	37.5

Fakatata 18: Fakatata ‘I lalo ‘oku hā ai ‘a e kainga ‘I he lahi ki hono mamafa ‘I he fa’ahinga tu’ukimu’a ‘e 6. Ngaahi toti lanu mata ‘oku ha ai ‘a e lahi ‘o e ngaahi samipolo takitaha.

Savea Maketi

Fakatata 19: Ko e fakatata ‘I lalo ‘oku hā ai ‘a e mamafa mo e mahu’inga ‘o e fa’ahinga me’a mo’ui takitaha ‘a ia na’e fakatau ‘I he maketi ika moe ngaahi fakatau’anga ika kehe he ve’ehala ‘I Tongatapu. ‘Oku ‘ikai faka’asi heni ‘a e hu’unga ‘o e ngaahi me’a mo’ui. Ko e ika ‘iate ia pe na’e lahi taha ‘I he fa’ahinga he maketi pea pehe ki he ngaahi motu takitaha.

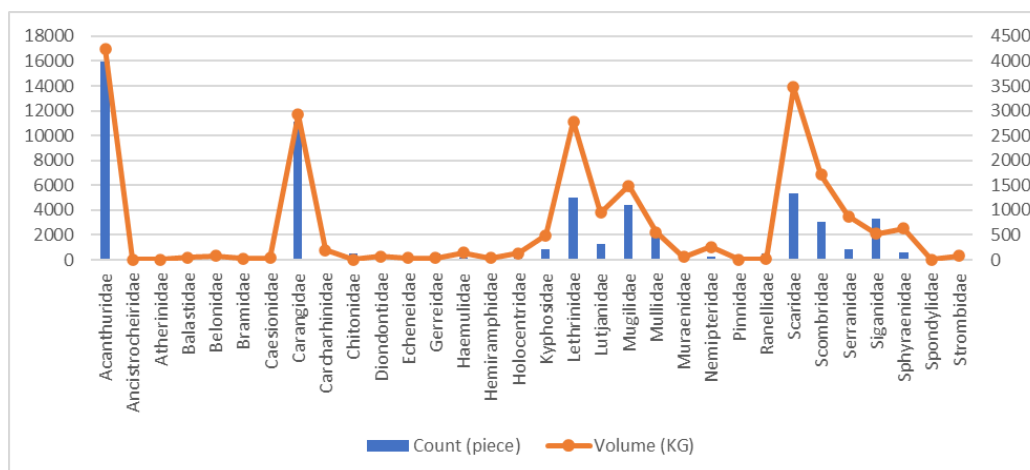
Ngaahi Fakamatala tanaki mei he toutai mei he SMA

Tepile 10: Ko e ngaahi kolo SMA eni na'e fakahū mai 'enau fakamatala toutai 'o fakatatau ki he lekooti 'a e Potungāue. Ko e SMA 'e 31 na'e fakahū mai 'a e ola 'enau toutai mei he SMA katoa 'e 59.

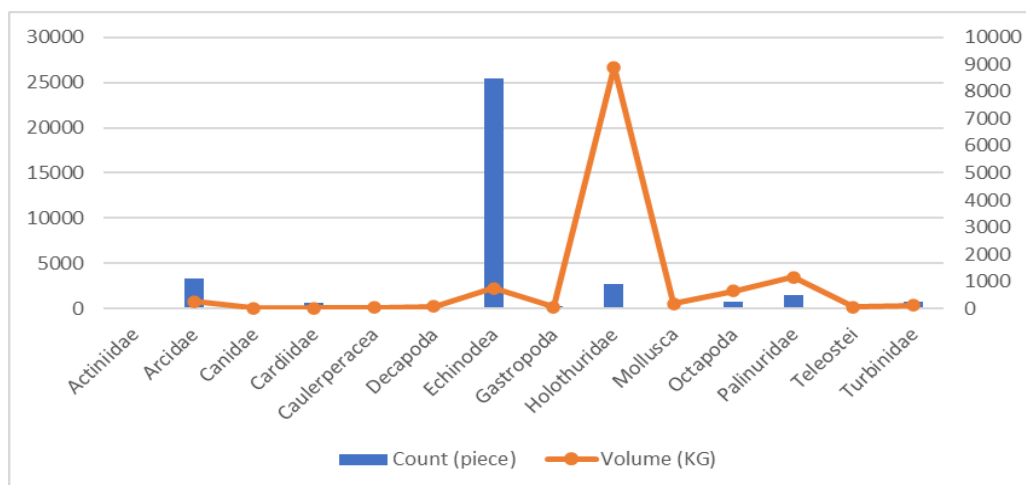
		2023							2024					
Ngaahi motu	Hingoa e kolo	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun
Eua	Futu					x	x	x						
	Houma					x	x	x	x	x	x			
Haapai	'Uiha								x					
	Felemea	x	x	x	x		x		x	x	x	X		
	Ha'ano										x		x	
	Ha'afeva			x	x	x	x							
	Holeva				x									
	Koulo				x	x	x	x	x	x	x	X		
	Lofanga			x		x			x					
	Matuku													
	Mo'unga'one					x	x			x	x			
	Muitoa					x		x	x		x			x
	Nomuka						x		x	x				
	'O'ua	x	x	x	x	x	x		x	x	x	X	x	

Tongatapu	'Eueiki	x												
	Ha'atafu				x	x	x	x		x	x	X	x	
	Kolonga			x	x					x	x	X		
	Manuka		x	x	x									
Vava'u	'Utulei												x	
	'Otea	x	x											
	'Utungake		x	x		x			x	x	x			
	Falevai						x			x	x	X	x	x
	Hunga	x	x	x	x				x	x	x		x	
	Kapa	x		x	x	x				x	x			
	Koloa		x	x			x			x	x	X	x	
	Lape		x	x		x								
	Makave			x		x	x	x		x	x			
	Matamaka	x					x				x		x	
	Nuapapu	x	x	x	x									
	Ofu	x	x	x	x	x	x				x			
	Okoa			x	x	x		x	x		x		x	

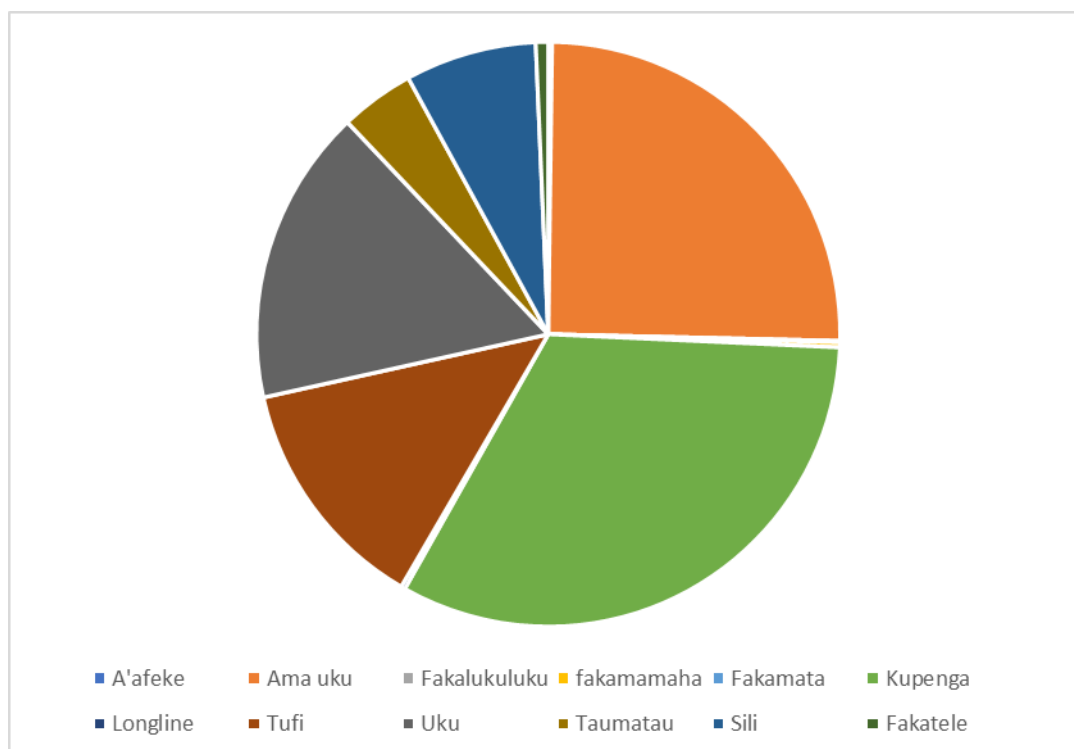
Fakatata 20: Ko e fa'unga 'o e famili 'o e ika fakafa'ahinga mei he kolo SMA takitaha. Na'e lahi taha ki he fa'ahinga 'o e pone/ume (acanthuridae) pea toki hoko ki ai 'a e matu (carangidae)

Fakatata 21: Fa'ahinga ika 'ikai hanau hui tu'a 'oku na'e ma'u mei he ngaahi kolo SMA 'o fakafa'ahinga 'aki pe honau hingo

Fakatata 22: Ko e fakatata ‘I lalo ‘oku ne ‘omai ai ‘a e fa’ahinga founa toutai. Na’e fakakalakalasi ‘a e fa’ahinga ‘o e naunau toutai fakatatau ki he angamaheni ‘o e ngaahi founa toutai. Ko e lahi ange ‘ange ngaahi konga ko e lahi ange ia ‘a e fa’ahinga me’a mo’ui ‘e ma’u hono ngāue’aki ‘a e ngaahi naunau. Ko e fa’ahinga kehekehe eni ‘o e naunau toutai na’e fakahoko hono ‘ahi’ahi he ‘u kolo SMA pea ke tokoni ki he ngaahi kolo SMA ke tu’uloa hono pule’i ‘o e ngaahi naunau.

Tafa’aki Ngāue ki he ngaahi kolo

Fakatata 23: Faka’ilonga’I ‘a e kolo SMA fo’ou ‘e 13 (Lotofoa, Fangale’ounga, Fotua) ‘I he tokoni ‘a e poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu’uloa ‘I Ha’apai .

Fakatata 24: Toe faka’ilonga’I ‘a e ngaahi SMA lolotonga

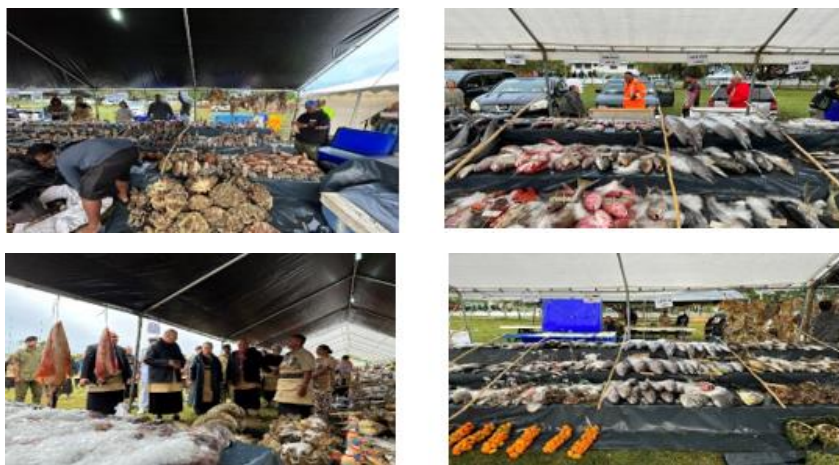
Tepile 11: Lahi ‘a hono muimui’i ‘o e ngaahi SMA 2023/2024.

Feitu’u	Lahi ‘o e kolo SMA	Lahi ‘o e ngaahi ngāue na’e muimui’i
Tongatapu	17	30
Ha’apai	24	43
Vava’u	21	57
‘Eua	3	0
Total	65	130

Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue moe Toutai, Takimamata mo Fefakatau'aki (RaFTT) Ta'u 2023/24

Ko e fuofua faka'ali'ali ngoue fakata'u eni hili ha malolo he ta'u hokohoko 'e 3 koe'uhi ko e fokoutua COVID – 19 pea moe mapuna ko ia 'o e mo'unga afi Hunga-Tonga Hunga Ha'apai (HTHH) moe peaukula 'I he 2022. Na'e lava lelei 'o fakahoko 'I he ngaahi vahe-fonua takitaha 'o Tonga ni. Ko e Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue, Toutai, Takimamata mo e Fefakatau'aki (RAFTT) na'e fakahoko 'I he 'aho 10 Sune 2023 pea 'Eua 'I he 'aho 17 Sune 2023. Ko e kaveinga na'e fakataumu'a ki ai 'a e RAFTT ko e "Fakaakeake mei he Hunga Tonga Hunga Ha'apai pea mo e COVID-19". Ko e polokalama ni na'e ma'u ai he kau toutai ha faingamalie ke faka'ali'ali 'a e tu'unga mateuteu lolotonga ko ia 'a e mafola mai 'a e COVID-19 pea pehee ki he fakatamaki fakaenatula na'e hoko.

Fakatata 25: Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue, Toutai, Takimamata mo e Fefakatau'aki 'I Tongatapu 2023

Fakatata 26: Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue, Toutai, Takimamata mo e Fefakatau'aki 'I 'Eua 2023

2.2.6 Va'a Muimui Lao 'a e Toutai

Ngaahi Ola Fakafonua TSDF

A: Longomo'ui e 'ilo mo e taukei faka'ekonomika.

D: Tali ui ki he pule lelei mo akamalo'i 'a e pule 'o e lao.

F: Leleiang'e 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea fakasi'isi'i 'a e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.

Me'afua ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue 'oku lava makatu'unga mei he taketi mo e me'afua ngāue.	Tafa'aki kaungatonu	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 23: Ke toe lelei ange mo ola lelei 'a e faipau moe fakamalo'i 'a e ngaahi ngāue ki he polokalama tanaki fakamatala malava ke ta'ofi 'aki 'a e toutai ta'efakalao, 'ikai ke lipooti pea mo 'ikai ke 'ilo'i (IUU)					
Lahi 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e va'a ngāue ki hono muimui'i 'o e Lao mo e tu'utu'uni 'o e Toutai 'oku fa'u pe vakai'i fakata'u	6	11 Ngaahi tuútuúni ngāue ki hono muimui'i mo tokanga'i e maumaulao, Ngaahi Palani ki hono fakahoko e ngaahi polokalama muimui'i Lao, ne lava ó faú mo toe vakai'i 1. Ko hono fa'u e palani Faka-fonua ki he ngāue ki hono muimui'i 'o e Lao moe tu'utu'uni, makatuunga he tokoni ae FFA. 2. Tokoni ki hono fa'u	Potungāue Toutai, Potungāue Polisi, Kautau á é Afio, Potungāue Kasitomu. Vaá ngāue 'a e Malini, Potungāue pule'i e taulannga. Kau toutai Ngaahi ófisi faka feituú he Pasifiki mo tuápuleánga óku memipa kiai a Tonga ki hono tau'i e toutai taé fakalao(FFA, WCPFC, SPC, FAO, etc.	Malava ó pule'i, fakalalakaka mo fakatolonga e ngaahi koloa ó ósenio fakatatau ki he ngaahi Lao Toutai 'aTonga. (FFA, CPFC, SPC, FAO, etc.) Tokoni ki he ngaahi 'ofisi fakafeituú oku kau kiai a Tonga ki hono pule'i e ngaahi toutai moe óseni mei he Toutai taé fakalao. Tokoni ke fakalalakaka e ngāue á e kau 'Ofisa toutai i hono fakahoko e muimui'i e Lao	Fakakau e kau ófisa Toutai ki hono fáu moe toe vakai'i ó e Ngaahi tuútuúni ngāue ki hono muimui'i mo tokanga'i e maumaulao, Ngaahi Palani ki hono fakahoko e ngaahi polokalama muimui'i Lao. Fakahoko mo hokohoko atu hono ako'i e kaungāue ki he tuútuúni ngāue ki hono muimui'i mo tokanga'i e maumaulao. Fakapaánga hano ómai ha kau taukei ke tokoni ki hono fakahoko e teuteúi e kau ngāue ki hono fakahoko e ngāue muimui'i Lao.

		e Palani fakavaha'a fonua ki hengaahi fonua e Pasifiki ki hono muimui'I 'o e Lao moe tu'utu'uni ae ngaahi fonua memipa FFA. 3. Fa'u e palani fakaangaanga ki he hokohoko 'o e founa ngāue ki hono pule'I aki e taulanga, I he tokoni ae MPI 4. Vakai'I pea fakahu atu ki he FFA 'a e Foomu C1 & C2 'a Tonga ki he Talite NTSA. 5. Vakai'I e hokohoko e founa ngāue ki he talite NTSA 6. Fa'u e founa ngāue ki hono sivi 'o e toutai Palu. 7. Fa'u 'o e founa ngāue ki hono vakai'I e toutai Ika mo'ui			
--	--	---	--	--	--

		8. Fakahoko e ngaahi fakataha moe kakai ki hono fa'u e palani moe founa ngāue ki he Toutai lka mo'ui. 9. Vakai'I e foomu ki hono lipooti mai e ngaahi vaka houa e 72 kimu'a pea tau mai ki taulanga. 10. Kei hoko atu pe hono tanaki mai e fakamatala ki hono fa'u e founa ke ma'u pe maumau lao pea totongi pe he taimi koi a. 11. Tanaki e ngaahi fakamatala ke fau aki e founa ngāue ki he CDS			
Ngaahi ngāue naé fakahoko ó fakatatau ki he ngaahi aleapau fakafeituú ki he tauí e toutai taé fakaLao óku	5	13 Fakahoko e ngaahi Aleapau fakamamani lahi mo fakafeituú ki hono tauí e toutai	Potungāue Toutai, Potungāue Polisi, Kautau á é Afio, Potungāue Kasitomu. Vaá ngāue 'a e Malini, Potungāue puleí e taulannga. Kau toutai Ngaahi ófisi faka feituú	Malava ó puleí, fakalakalaka mo fakatolonga e ngaahi koloa ó óseni o fakatatau ki he ngaahi Lao Toutai 'aTonga. (FFA, WCPFC, SPC, FAO, etc.) Tokoni ki he ngaahi 'ofisi fakafeituú oku kau	Toe vakaií ange e tuúnga moe levolo óku iai e ngaahi maumau lao ke tokoni ki he fai tuútu'uni ki he ngaahi maumaulao kotoa pe oku hoko. Toe ngāue vaofi ange moe ngaahi Potungāue felavei í

kau kiai a Tonga ni. a. FAO – Aleapau Fakamamani Lahi ki hono tauí e toutai taé fakalao áki hono maluí a ngaahi taulanga. b. WCPFC – Komisoni fakafeituú ki hono puleí e toutai valu c. NTSA– Talite á e ngaahi fonua e FFA ki he founa fakahoko ngāue ó ka hoko maumaulao í ha taha e ngaahi konga konga tahi e ngaahi Fonua FFA. d. FFA – Palani fakafeituú áe Ngaahi Fonua FFA ki he ngaahi polokalama ki hono Muimuií, Pule’i mo hono fakahoko e muimui lao e. FFA – Palani á e ngaahi fonua FFA ki hono muimui e valu mei hhono toutaií o áu ki he maketi.		taé faka Lao. 1. Fakakakato pehe ki hono fakahu atu ki he Komisoni Toutai valu WCPFC ‘a e lipooti Part 2 ‘a Tonga. 2. Fakakato mo fakahu atu e lipooti a Tonga ki he Toutai/Pei kai Toutai ki he Komisoni pe WCPFC 3. Aahi mae FFA o fakahoko e fakataha moe Potungāue pehe ki he kautaha toutai, ki hono ngāueaki e polokalama fakakomipiuta ko e e-CDS moe e-PMS. 4. Fakataha moe FFA ki hono	he Pasifiki mo tuápuleánga óku memipa kiai a Tonga ki hono tauí e toutai taé fakalao(FFA, WCPFC, SPC, FAO, etc.)	kiai a Tonga ki hono puleí e ngaahi toutai moe óseni mei he Toutai taéfakalao. Tokoni ke fakalakalaka e ngāue á e kau ‘Ofisa toutai í hono fakahoko e muimuií e Lao	hono fakahoko e ngaahi ngāue ki hono vakaií e potutahi o Tonga ni óku fakahoko éhe HMAF pea pehe ki he ngaahi ‘ofisi fakafeituú. Kole ke fakalahi e patiseti á e Vaá Ngāue muimuií Lao ke toki ki he ngaahi ngāue ki hono muimuií e Lao I he potutahi o Tonga.
---	--	--	---	--	---

f. FFA - Pala n i ki hono puleí fakafeituú e toutai valu. g. Palani fakafonu a Tonga ki hono muimui e Lao he toutai loloto.		siofi e ngaahi matavaivai'ang a 'o e palani ke pule'l e kau kauvaka oku heka he ngaahi vaka toutai 5. Kau atu a Tonga ki he fakataha ki hono vakai'l e ngaahi me'a 'oku mahu'inga ange ki he ngaahi fonua e pasifiki FFA ke talanoa'l he fakataha TCC 6. Kau ki hono vakai'l e Palani ki he toutai Tuna I Tonga 7. Kau ki he fakataha ki hono fakalakalaka'l hono uta atu e ika ki he maketi I Amelika. 8. Fakahu atu ki he U.S MMPA 'a e			
--	--	--	--	--	--

		tali 'a Tonga ki he ngaahi fehu'l ki he tuunga fakalao kihono humai 'a e ika 9. Kau ki he fakataha hono fa'u e palani fakafonua ki hono pule'l aki e ngaahi kolo pule'l makehe (SMA) 10. Kau atu ki he akoki hono ngāueaki e polokalama fakakomipiuta ki hono muimui aki e ika mei tahi o au ki he maketi, oku fakalao pee ne fehu'aki. 11. Kau atu ki hono vakai'l e polokalama fakakomipiuta oku tanaki ai e faka-matala ngāue ae Compliance 12. Fakahoko e fakataha ke sio'l aki e matavaivai l			
--	--	---	--	--	--

		hono lesisita oe ngaahi vaka toutai. 13. Kau atu ki hono vakaii fakata'u e polokalama tanaki fakamatala ae SPC ki hono fakahoko e ngāue faka-compliance.			
Lahi óe ngaahi ngāue ne fakahoko ki hono muimuií e Lao Toutai.	360	574 Ngaahi ngāue muimuií Lao ne fakahoko	Potungāue Toutai, Potungāue Polisi, Kautau á é Afio, Potungāue Kasitomu. Vaá ngāue 'a e Malini, Potungāue puleí e taulanga. Kau maú laiseni katoa. Ngaahi ófisi faka feituú he Pasifiki mo tuápuleánga óku memipa kiai a Tonga ki hono tauí e toutai taé fakalao(FFA, WCPFC, SPC, FAO, etc.)	Malava ó puleí, fakalakalaka mo fakatolonga e ngaahi koloa ó óseni o fakatatau ki he ngaahi Lao Toutai 'aTonga. Tokoni ki he ngaahi 'ofisi fakafeituú oku kau kiai a Tonga ki hono puleí e ngaahi toutai moe óseni mei he Toutai taéfakalao. Tokoni ke fakalakalaka e ngāue á e kau 'Ofisa toutai í hono fakahoko e muimuií e Lao.	Hokohoko atu pe hono muimui e ngaahi laiseni toutai mo fakamanatu ki he kau maú laiseni á e ngaahi tuútuúni ó énau laiseni. Toe fakalakalaka he fengāueáki moe kakai kenau lavei e ngaahi tuútuúni ngāue ki he muimuií e Lao Akoi mo toe fakamanatu e ngaahi tuútuúni ngāue ki he muimui e Lao Toutai moe ngaahi founa ngāue. Fau e founa ngāue fakalotofonua ki hono muimuií e ngaahi ngāue áe PSMA.
Lahi óe ngaahi fakataha moe fishing operation ne fakahoko,	4	11 Fengāue'aki moe ngaahi Potungāue	Potungāue Toutai, Potungāue Polisi, Kautau á é Afio, Potungāue	Malava ó puleí, fakalakalaka mo fakatolonga e ngaahi koloa ó óseni o fakatatau ki he ngaahi Lao	Hokohoko atu hono faú e ngaahi Tuútuúni fakahoko ngāue ke tokoni ki he muimuií e Lao Toutai moe

(Fakamalohii e va fengāue’aki moe ngaahi potungāue felave’i ‘a e Pule’anga, komiti ngāue ki he MCS, kau toutai moe kautaha toutai).		felalave’i ae Pule’anga moe kautaha Toutai 1. Ngāue fakatahataha ki hono fakatotolo’i e toutai ta’efakalao e mokohunu. 2. Puna ‘a e vakapuna ‘a e FFA ‘o siofi ‘a e potu tahi o Tonga mei he aho 22 – 26 Akosi 2022. Ne heka heni e ofisa toutai pehe ki hono tokoni’i e ngāue ki hono fakangofua e vakapuna ke to mai ki Tonga ni mo ene kau ngāue. 3. Fakataha (Virtual) fekau’aki mo hono ngāueaki e NTSA o teuteu ai ki he Kurukuru Operation	Kasitomu. Vaá ngāue ‘a e Malini, Potungāue puleí e taulanga. Kau maú laiseni katoa. Ngaahi ófisi faka feituú he Pasifiki mo tuápuleánga óku memipa kiai a Tonga ki hono tauí e toutai taéfakalao (FFA, WCPFC, SPC, FAO, etc.)	Toutai ‘aTonga. Tokoni ki he ngaahi ‘ofisi fakafeituú oku kau kiai a Tonga ki hono puleí e ngaahi toutai moe óseni mei he Toutai taéfakalao. Tokoni ke fakalakalaka e ngāue á e kau ‘Ofisa toutai í hono fakahoko e muimuí e Lao.	tu’utu’uni e ngaahi laiseni.
--	--	---	--	--	-------------------------------------

		4. Ngāue fakatahataha o tataki e he Sotia (Maritime Surveillance) o siofi takai e tahi ‘o Tonga mei he (8 – 22 Feb, 2023) 5. Toe puna mai e vakapuna FFA ke siofi mei he vavā ki he EEZ ‘o Tonga (7 Sanuali – 13 Fepueli, 23) 6. Kau ki he fakataha Ocean 7 fekau’aki mo hono fau e palani fakafonua ki he Oseni. 7. Kau ki he fakataha ‘a e kau ‘Ofisa mauolunga ‘a e Pule’anga ki hono teuteu oe Forum Meeting 8. Kau atu k he fakataha Human and Gender Equality 9. Kau ki he fakataha ‘a e FFA ki hono			
--	--	--	--	--	--

		muimui'l 'o e lao (MCSWG), pehe ki he fakataha Fakafeitu'u ki hono tokanga'l 'o e ngaahi sistemi faka'ilekitulonika (RIMF) 10. Kau ki he ngāue fakatahataha fakavaha'a fonua ae Pasifiki Tu'imoana operation 23, oku tataki e he FFA. 11. Kau atu ki he fakataha fekau'aki mo hono ta'ota'ofi 'o e fehu'aki ta'efakalao hoo e kakai l he ngaahi vaka toutai , ki hono fau e palani fakafonua			
Lahi oe ngaahi fakataha moe ako ae MCS ne fakahoko, pehe ki he ongoongo fakakuata mo hono tufaki . (Fakaivia mo faka'ai'ai e	15	15 Ngaahi ako moe fakataha fekauaki moe MCS, ne kau atu ki ai e kau 'Ofisa toutai mei he FCD.	Potungāue Toutai, Potungāue Polisi, Kautau á é Afio, Potungāue Kasitomu. Vaá ngāue 'a e Malini, Potungāue puleí e taulanga. Kau maú laiseni katoa. Ngaahi ófisi	Malava ó puleí, fakalakalaka mo fakatolonga e ngaahi koloa ó óseni o fakatatau ki he ngaahi Lao Toutai 'aTonga. Tokoni ki he ngaahi 'ofisi fakafeituú oku kau kiai a Tonga ki	Ke fa'u ha founa ngāue ki he ngaahi toutai kotoa pe oku malava ke laiseni kae lava ke mapule'l pea mau ha founa ngāue oku tu'uma'u pea tataki ki he kau ma'u laiseni hono kotoa. Ke fakahoko e ngāue ki hono muimui'i e lao 'o e tu'utu'uni

voluntary compliance akihono fakahoko e ngāue MCS ‘i he ngaahi kolo tu’u matafanga , aki ‘eua kau ki he polokalama SMA ae ngaahi kolo, akoanga, mo faka’ai’ai ken au ilo ko e koloa o oseni ko enau koloa pea oku nau totonu ki ai.)		1. Kau atu ki he fakataha hono 3 fekau’aki moe ngaahi polokalama fakakomipiuta oku ngāuekai ki he tanaki fakamatala ae MCS 2. Fakataha ae Komisoni fekauaki moe kau kauvaka oku nau heka he ngaahi vaka toutai, ke fakapapau’l oku nau ngaahi lele’l e kau kauvaka. 3. Ako fekau’aki mo hono ngāueaki e polokalama ePMS moe e-CDS 4. Ako ae ngaahi kolo SMA fekau’aki mo ‘enau tauhi mo faipau ki he tu’utu’uni ‘a e lao ki he ngaahi kolo SMA ‘i Tongatapu,	faka feituú he Pasifiki mo tuápuleánga óku memipa kiai a Tonga ki hono tauí e toutai taé fakalao(FFA, WCPFC, SPC, FAO, etc.)	hono puleí e ngaahi toutai moe óseni mei he Toutai taéfakalao. Tokoni ke fakalakalaka e ngāue á e kau ‘Ofisa toutai í hono fakahoko e muimuí e Lao.	ke tatau ki he taha kotoa .
---	--	--	---	---	-----------------------------

		Vavaú and Haapai 5. Ako fekauaki moe aleapau ki hono pule'I 'o e taulanga I Vava'u mo enau timi ngāue faka-fonua. 6. Ako ki hono toe fakamanatu pe ae founa ki hono fakahoko hono sivi 'o e ngaahi vaka I taulanga 7. Ako fakalotofale ki hono vakai e matavaivai ki hono lesisita e ngaahi vaka 8. Kau atu k ihe fakataha 'a e kau Minisita oe Toutai 9. Kau ki he fakataha kimu'a he PSMA ae ngaahi fonua memipa oe FFA o teuteu ki he fakataha lahi I Indonesia			
--	--	--	--	--	--

		10. Kau ki he fakataha PSMA (UN) ne fakahoko I Indonesia 11. Kau ki he fakataha TCC ae Komisoni 12. Kau k ihe fakataha lahi ae Komisoni I he ta'u kotoa . 13. Kau ki he fakataha fakatekinikale 'a e PSMA I he malumu oe UN 14. Kau ki he fakataha MCS mo 'ene ngaahi fakataha iiki 15. Kau ki he fakataha hono malu'I e laku e veve lalahi ki tahi			
Ola Ngāue 24: Fakahoko ha founa pau mo falala'anga kī he laiseni ke hoko koha founa ke tauhi ai 'a hono tau'i mo ta'ofi 'a e ngaahi ngāue fakatoutai ki he toutai ta'efakalao pea'ikai ke lipooti (IUU)					
Lahi 'o e ngaahi tauhi'anga fakamatala/SOPs fakatupulaki (Fakatupulaki, toe vakai'i, fakahoko mo fakatonutonu 'a e tu'unga mo'ui fakafonua mo e	3	2 Tu'utu'uni ki he laiseni, ngaahi tu'unga mo'ui fakafonua mo e ngaahi tauhi'anga fakamatala 1. fakakakato e	Potungāue Toutai Kau ma'u laiseni	A'usia kakato 'a e taumu'a ngāue 'a e Potungāue 'oku fiema'u ke fakahoko fakatatau ki he lao 'Oku poupu'i 'e Tonga 'a hono fakahoko 'o e ngaahi ngāue kuo fokotu'utu'u fakafeitu'u ke fakafepaki'i 'a e toutai ta'efakalao 'ikai ke lipooti pea mo 'ilo (IUU)	Fa'u ha tu'utu'uni ngāue (SOP) ke ne tataki 'a e ngaahi ngāue 'a e tafa'aki laiseni Kei hokohoko atu 'a e ngāue ki he tauhi'anga fakamatala

SOPs ke lea ki he ngaahi ngāue 'a e polokalama laiseni ki he ngaahi toutai (laiseni 'ilekitulonika, ngaahi tauhi'anga fakamatala, HACCP palani))		fakamatala fakamuimitaha mo hono faka'aonga'i 'o e faile fakakomipiuta 'i 'api 2. fakakakato mo faka'aonga'i 'a e SOP 'o e fakamatala ki he lesisita ki he ipu taumata'u. 3. RIMF 2 database ki he lesisita ki he vaka taumata'u. Tokoni kehe mei he kongā 'o e laiseni 4. SOP ki he snapper/Aquarium fisheries-tokoni 'a e kau polisi 'i hono fakatupulaki 'o e SOP ki he snapper mo e puha ika sio'ata 5. SOP lesisita mo e sivi kimu'a 'o e kongā ki he kau polisi 'i he tafa'aki ki hono fakatupulaki 'o e SOP ki he lesisita ki he me'afua fisheries 'Ekitiviti hokohoko 6. fakatonutonu 'o e RIMF2 database (ngaahi laiseni 'o e		Ke toe lelei ange 'a hono muimui'l 'a e ngaahi ngāue ki he ngaahi toutai ta'efakalao	
---	--	--	--	---	--

		vaka taumata'u (muli/fakaloto fonua/t aumata'u) 7. fakakakato e polokalama database 'o e puha ika sio'ata pea faka'aonga'i			
Number of T&C reviewed and implemented Lahi 'o e T&C ku vakai'I pea mo ngāue'i (Vakai'I 'a e ngaahi makatu'unga aleapau (T&C) 'o e ngaahi laiseni toutai ki he ngaahi toutai fakakomesiale pea moe ngaahi aleapau ki he toutai valu)	4	3 Ngaahi tu'utu'uni ki he laiseni Toe vakai'I e tu'utu'uni felave'I moe laiseni faama me'atahi. To e vakai'I e ngaahi tu'utu'uni ki he laiseni vaka tuna ke fakahu ki ai e e fa'ahinga 'e taha 'o e fai ke malu'i. Toe vakai'I e tu'utu'uni laiseni ki he toutai akualiume.	Potungāue toutai, Pule'anga Tonga mei he pa'anga hu mai mei he totongi laiseni, kau ma'u vaka moe kau fakalele vakatoutai.	'Oku poupu'I 'e Tonga ke ngāue'aki e ngaahi alea pau fakatu'apule'anga ke fakailifia'I aki 'a e toutai ta'e fakalao. Pea 'ikai ngata ai ke muimui'I e toutai ta'e fakalao	Fakalotolahi'I e vakatoutai muli ke nau laiseni ko e vakatoutai fakaloto fonua kae lava ke kau 'enau toutai he lau ki he pa'anga hu mai 'a e pule'anga 'I he ta'u fakapa'anga ko 'eni.
Lahi 'o e ngaahi laiseni na'e foaki Fakafo'ou, foaki mo hono vakai'I e ngaahi laiseni kotoa pe.	80	52 Fakakatoa 'o e ngaahi laiseni na'e foaki 'I he ta'u fakapa'anga Kuata 1: 17 laiseni fakafo'ou (akualiume,	Potungāue toutai moe pa'anga hu mai a e puleanga mei he laiseni e ngaahi vaka, kau ma'u vaka moe kautaha faka lele vaka	Na'e'ikai a'usia 'a e taumu'a	Faka'ai'ai e ngaahi toutai kehekehe kau ki ai e taumata'u loloto, toutai tuna, polokalama faama'I e me'a mo'ui ke tokoni ke fakalakalaka e tu'unga faka'ekonomika 'o e ngaahi famili. Ikai ngata ai na'e 'ikai a'usia 'a e taketi makatu'unga he holo e ngaahi laiseni taumata'u loloto na'e fakafo'ou pea tatau pe moe ngaahi

		vakatoutai tuna fakaloto fonua, vaka taumata'u loloto, pa ika, vakatoutai muli, moe faama limu. 'i he kuata 2: 17 laiseni fakafo'ou (4 fakafo'ou laiseni akualiume, 2 fakafo'ou laiseni vaka toutai tuna fakaloto fonua, 3 fakafo'ou laiseni taumata'u loloto, 2 pa ika fakafo'ou, 4 laiseni fakafo'ou vakatoutai muli, 2 fakafo'ou laiseni vakatoutai sipoti. Kuata 3; 4 laiseni fakafo'ou (1 laiseni taumata'u loloto, 1 vakatoutai muli, 1 toutai akualiume, 1 laiseni faama limu. -Kuata 4: 14 laiseni fakafo'ou (3 ko e laiseni taumata'u loloto, 2 laiseni toutai tuna fakaloto fonua, 2 laiseni toutai tuna a e vaka muli (laiseni pa ika fakafo'ou: 8) Ko e makatu'unga e			vaka tuna fakaloto fonua 'e ni'ihina'e 'ikai fakafo'ou 'enau laiseni he ta'u fakapa'anga ko 'eni. Ke a'usia e taumu'a ni oku totonu ke faka'ai'ai e ngaahi vaka muli ke nau kau mo nautolu he laiseni taumata'u loloto.
--	--	---	--	--	--

		si'isi'I 'a e fakafo'ou laiseni makatu'unga he kei ngāue pe ngaahi laiseni.			
Lahi 'o e ngaahi setifikeiti/ ngofua na'e foaki (Fakapapau'i mo 'oatu 'a e ngaahi tohi fakamo'oni kotoa pe mo fakangofua ke hū atu ki tu'apule'anga fakakomesiale, mo e ngaahi fatongia tukuhau)	270	482 Ngaahi fakangofua 'I he tute moe ngaahi ngofua uta atu 'o e me'atahi ki tu'apule'anga Kuata 1: 125 (53 ko e ngofua hu atu ki tu'apule'anga , 72 ko e fakangofua to'o tute Kuata 2: 110 (18 ko e fakangofua to'o tute ,92 ko e ngofua uta me'atahi ki tu'apule'anga Kuata 3: 151 (56 fakangofua to'o tute, 95 ngofua uta me'atahi ki tu'apule'anga Kuata 4: 96 (58 fakangofua to'o tute, 38 ngofua uta me'atahi ki tu'apule'anga	Potungāue toutai moe pa'anga hu mai a e puleanga mei he laiseni e ngaahi vaka, kau ma'u vaka moe kautaha faka lele vaka	Na'e mahulu atu he taketi.	Ta'ofi hono toe uta atu e me'atahi 'I he koniteina 'aisi.
Lahi 'o e ngaahi ngofua na'e tukuatu	4,000	15300 Fakakatoa 'o e ngofua ki he ave	Potungāue toutai , Pule'anga Tonga 'o ngāue'aki e seniti tanaki	A'usia 'a e taumu'a na'e fokotu'u mai.	Kotoa 'o e ngaahi ngāue felave'I moe fe'aveaki 'o e ngaahi me'a mo'ui 'oku pule'I makehe 'I he

(Fakapapau'l na'e foaki 'a e ngaahi setifikeiti moe ngofua ki he ngaahi uta fakataumu'a ki he kai, pea moe TPFES, fakahoko 'l mala'e vakapuna pea moe 'ofisi)		me'atahi ki muli na'e foaki 15300x ngofua na'e foaki ki he 'ave me'atahi ki he ngaahi fonua muli 'l he 'alu moe folau.	mei he hu atu 'o e ngaahi me'a mo'ui hahamolofia.		koe'uhi ko e tu'unga hahamolofia 'oku 'iai kuo 'osi 'ave kotoa ia ki he tafa'aki Saienisi kenau ngäue ki ai
Ola Ngäue 25: Ke to e hiki'i hake 'a e ngaahi polokalama ki hono muimui'i mo le'ohi 'o e ngaahi vaka toutai fakavaha'a pule'anga' pea mo e ngaahi toutai fakalotofonua ke tau'i toutai ta'e fakalao					
Lahi 'o e ngaahi folau toutai na'e fakaheka ai 'a e Talama Fakamafai 'a e Potungäue Toutai	60	62 - Fakakatoa 'o hono fakaheka 'o e kau Taulama Fakamafai he ngaahi vaka toutai, 39 he ngaahi vaka toutai muli ,22 he faka toutai faka lotofonua, 1 he vaka mei he 'Out motu kuki	Potungäue Toutai (Pule'anga Tonga), 'Ofisa Taulama Fakamafai, Kautaha Vakautoutai/Fakafofong a 'o e Kautaha Toutai, 'Ofisa Fakatonutonu	Ausia e taumu'a ngäue, ki hono fakaheka 'o e kau Taulama Fakamafai 'i he ngaahi vaka toutai Muli moe vaka toutai Fakalotofonua , tanaki atu ki ai moe toe mavahe atu e kau taulama fakamafai o 'alu he ngaahi polokalama toli fo'iakau 'a Nuusila mo 'Aositelelia	Fakatokolahi e kau Taulama Fakamafai, kae malava ke fakakakato e fiema'u ke peseti e 100 hono fakaheka 'o e kau Taulama Fakamafai he vaka toutai muli, pea peseti e 20 he vaka toutai Fakalotofonua, kae pehe foki ki he ngaahi vaka laiseni 'i he motu Kuki 'i ha taimi 'oku nau fiemau ai 'Okapau e fakalele ha ako moha fakataha 'e fakahifo mai e kau Taulama Fakamafai ke nau kau ki ai. Fokotu'u ha ngaahi fakakaukau foo'u ki hano fakapapau'i ke kei pukepuke'aki pe e kau Taulama Fakamafai kuo 'osi ako'i mo teu'i
Lahi 'o e ngaahi tu'utu'uni ngäue na'e	4	1	Potungäue Toutai	'Ausia e taumu'a ngäue. Ko e	Fakahoko e ngäue ki he tohi

fa’u fekau’áki moe Polokalama Taulama Fakamafai Fa’u ha tohi fakahinohino ngāue ke ne tataki ofi e ngaahi ngāue ‘a e Polokama Taulama Fakamafai		Polokalama fakafonua a Tonga maáe Kau Taulama Fakamafai – Fakakato e tohi fakahinohinoi ngāue ki he Taulama Fakamafai pea tali ‘ehe Pule Ngāue	(Pule’anga Tonga), Kautaha Vakautoutai/Fakafofong a ‘o e Kautaha Toutai,	palani ke toe fai hano siofi e ngaahi tohi fakahinohino kehekehe e 4 ‘i he malumalu ‘o e polokalama taulama fakamafai. Kaekahe na’e fai e felotoi lolotonga hono toe siofi ‘o e tohi ni ke hoko koha fakahinohino ke muimui ki ai e polokalama taulama fakamafai a Tonga	fakahinohino ngāue ke ne tataki ofi e ngaahi ngāue ‘a e Polokalama Taulama Fakamafai
Tokolahi e kau Taulama Fakamafai, tokolahi e kau fakatonutonu moe kau faiako na’e ako’i mo fakamafai’i. Lahi ‘o e ngaahi ako na’e kau atu ki ai e kau Taulama Fakamafai moe kau faiako na’e ‘osi fakamafa’i kimu’a.	15	10 Ako ki hono faka tokolahi mai e kau taulama fakamafai moe lahi ‘o e ngaahi ako na’e nau kau atu ki ai Ako e 3 na’e kau atu ki ai e kau Taulama Fakamafai (ko hono ngāueaki e tablet ki he tanaki fakamatala ‘a e Taulama Fakamafai lolotonga ‘ene I tahi Workshop e 3 na’e kau atu ki ai e kau faiako kiho ako’l e Taulama Fakamafai Ako e 4 na’e kau atu ki ai e kau “Ofisa	Potungāue Toutai (Pule’anga Tonga) Komuniti ‘o e Pasifiki Tonag, Kautaha Toutai ‘a e Pasifiki, Taulama Fakafai, “Ofisa Fakatonutonu moe Faiako kī he taulama fakamafai	‘Ikai ke a’usia e taumu’a ngāue ,na’e ‘ikai ke fai ha ako ki hono fakatokolahi ‘o e Taulama Fakamafai	Kumi kiha tokoni fakapa’anga ke fakalele ha ako ki hono fakatokolahi ‘o e Taulama Fakamafai

		Fakatonutonu			
Lahi 'o e ngaahi folau toutai na'e ngāue'aki e OLLO ki he tanaki fakamatala á e kau Taulama Fakamafai	40	43 Ngaahi folau toutai ngāue'aki e OLLO ki he tanaki fakamatala á e kau Taulama Fakamafai 1.Folau toutai e 43 na'e ngāueaki e OLLO ki he tanaki fakamatala,pea 18 na'e ngāue'aki e foomu 2.Folau toutai kotoa 'e 61 na'e tanaki mai 'e he Taulama Fakamafai 'o,fakatonutonu pea fakahū ki he tanaki'anga fakamatala ko e TUFFMAN	Potungāue Toutai (Pule'anga Tonga) Taulama Fakamafai	A'usia e taumu'a pea 'oku ha heni e lahi hono ngāue;aki e polokalama ko e OLLO ki he fakahū fakamatala 'a e kau taulama fakamafai mei tahi lolotonga e toutai	Fakahoko ha ngaahi ako ki he kau Taulama Fakamafai ki he anga hono ngāue'aki e Polokalama ko e OLLO ki he fakahū fakamatala lolotonga 'enau kei I tahi Ako'i moe kau faiako ki hono fakatonutonu e ngaahi fakamatala oku tanaki mai 'e he taulama fakamafai ke ngāue'aki pe e founga faka elekitulonika
Lahi 'o e ngaahi 'ata mei he me'a ngāue ki hono muimu'i 'o e ngaahi vaka toutai 'oku fakahū atu ki he Taki Ngāue	230	168 Lahi e ngaahi ngaahi áta mei he VMS na'e óatu ki he Taki Ngāue 1.55 x Ata mei he	Potungāue Toutai (Pule'anga Tonga) Kautaha Vakatoutai/Fakafofonga 'o e Kautaha Toutai	'ikai a'usia e taumu'a ngāue, tokosi'i e kau ngāue 'i he tafa'aki ni ke fakahoko 'a hono analaiso e fakamatala 'i he taimi oku 'oku mama'o ai e 'ofisa mei he ngāue	Ako'i e kau ngāue kehe 'i he tafa'aki Fai Lao ke tokoni ki he 'ofisa 'oku na'e analaiso e fakamatala ki hono muimu'i 'o e ngaahi vaka toutai

		VMS na'e fakahū atu ki he pule 'o e va'a ni 2.113 x ngaahi 'ata mei he VMS 'oku tauhi ma'u pe ki he misini tanaki 'anga fakamatala 'a e potungāue			
Lahi 'o e ngaahi me'a ngāue ki hono muimui'i 'o e ngaahi vaka toutai na'e fokotu'u 'i he vaka toutai Fokotu'u mo sivi e me'a ngāue ki hono muimui'i e vaka toutai Tuna mo Palu 'oku toutai 'I hotau potu tahi	200	204 Lahi 'o e ngaahi me'a ngāue ki hono muimui'i 'o e ngaahi vaka toutai na'e fokotu'u 'i he ngaahi vaka laiseni -8 he Vaka toutai Palu	Potungāue Toutai (Pule'anga Tonga) Kautaha Vakautoutai/Fakafofonga 'o e Kautaha Toutai	Ausia e taumu'a ngāue, pea oku 'asi heni e fakalakalaka 'i hono ngāueaki e me'a ngāue ki hono muimui'i e ngaahi vaka toutai 'i he vaka toutai tuna moe vaka toutai Palu	Kumi ha tokoni ke ne 'omai ha ngaahi me'a ngāue muimui'i vaka ke fokotu'u 'i he ngaahi vaka Palu oku kei toe Fakalotolahi ki he kau ma'u vaka kenau faipau ki he ngaahi makatu'unga 'o e Laiseni ke fokotu'u ai e me'a ngāue ki hono muimui'i 'o e ngaahi vaka toutai
Lahi 'o e ngaahi ngāue na'e fakahoko faka fonua Fakahoko 'e he 'ofisi faka feituu 'o e Toutai 'i he Pasifiki a e tu'utu'uni ki hono muimui'i e ngaahi vaka toutai'o ngāue'aki e ngaahi tekinolosia	1	0 Te'eki ke lava ke fakahoko ha ngāue fakfonua	Potungāue Toutai Pule'anga Tonga Kautaha Vaka Toutai Fakafofonga e Kautaka Vaka Toutai	Ikai ke a'usia taumu'a ngāue Hokohoko atu e talatalanoa moe kau fale'I ki ha founga e lava ke fakahoko ai e Polokalama faka tekinolosia ki hono muimu'i e ngaahi vaka toutai	Kumi ha tokoni fakapa'anga ki hano fakalele mo fakahoko e Polokalama faka tekinolosia ki hono muimui'i e ngaahi vaka toutai
Lahi 'o e ngaahi	40	4 Ngaahi Fakamatala	Potungāue Toutai (Pule'anga Tonga)	'ikai a'usia e taumua ngāue ni. Ko e toko si'i pe, na'e nau kumi	Ako'i ha kau ngāue 'i he tafaaki ki hono muimui'i ofi e LAO ke

fakamatala mei he me'a ngāue 'oku na'e muimu'i e ngaahi vaka toutai 'oku tuku kitu'a 'oka fiema'u		mei he mea ngāue oku na'e muimu'i e ngaahi vaka toutai ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka toutai moe muimuif e maumau Lao 1. Operation Kurukuru 2. Opration Tuimoana Le'ohi e potutahi o Tonga í he sea patrol moe aerial surveillance - Tukuatu e ngaahi fakamatala fekauaki moe feitu'u 'oku ia I e ngaahi vaka toutai Palu kí he kau ma'u vaka 'i he taimi oku nau fiema'u ai	Kautaha Vakautoutai/Fakafofong a 'o e Kautaha Toutai Kau Tau Malu'I a 'Ene 'Afio	tokoni mai ki he Potungāue fekau'ai moe ngaahi fakamatala ki hono muimu'i ofi 'o e ngaahi vaka	nau tokoni ki hono analaiso e ngaahi fakamatala mei he me'angāue ki hono muimui'i 'o e ngaahi vaka
---	--	--	--	---	---

2.2.7 ‘Iuniti ki hono Pule’i mo tokangaekina ‘a e Poloseki Halafononga ki ha Ngātai Tu’ulua (PMU)

Ngaahi Ola fakafonua- TSDF

A: Longomo'ui e ‘ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule ‘a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.

Me'afua Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 26: Hokohoko atu ‘a hono fakahoko ‘o e ngaahi ngāue ‘i he Palani ki he Sekitoa Toutai (TFSP), kau ki ai hono pule’i lelei ó e pa’anga me’i he Pangikē ‘a Mamani (WB) ke tokoni ki he poloseki “Halafononga ki ha Ngātai Tu’ulua”.					
Lipooti he mahina kotoa ki he Pule Ngāue (CEO)	12	Y	Potungāue Toutai, Ngaahi Potungāue Felave'i pea mo e	Hokohoko atu pe ‘a hono lipooti ‘o e ngāue	Lipooti he mahina kotoa ki he CEO/HODs fakahū atu he uike ua ‘o e mahina kotoa. Fakapa’anga fakakuata ‘a e fakatau koloa pea mo hono muimui'i mo vakai'i ‘a e lipooti hili ha ‘aho ‘e 45 mei he ‘osi ‘o e kuata kotoa.
Lipooti Fakata'u ki he Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu’ulua (fiema'u ‘a e WB)	1	Fakahū atu ‘i ‘Okatopa 2022	PMU, Potungāue Toutai pea mo e Pangikē ‘a Mamani	Fakalele'i 'a e ngaahi founa lipooti ke ngāue'aki 'e he ngaahi poloseki 'a e Pangikee 'a Mamani (IDA 18)	Fakakakato pea fakahū atu ‘a e lipooti fakata'u ki he Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu’ulua

*Y/N (yes/no)

2.3 Pule'i 'o e Me'a Fakapa'anga

2.3.1 Patiseti

Ko e fakakātoa 'o e Patiseti ngāue 'a e Potungāue na'e holo ia mei he \$5,160,000 ki he \$4,600,000 'I he ta'u fakapa'anga 2023/2024. Ko e lahi 'o e pa'anga ke tanaki mei he ngaahi ma'u'anga pa'anga na'e hiki ia 'aki ia 'a e \$130,000 mei he \$3,300,000 'I he 2022/2023 ki he \$3,681,400 'I he 2023/24.

Ko e lahi 'o e pa'anga na'e vahe'i ki he vahenga 'I he Ta'u Fakapa'anga 2023/2024 ko e lahi taha ia 'o e patiseti 'oku vahe'I ki ai 'oku fe'unga ia moe peseta 'e 47.6% pea ko e kaungāue lau'aho na'e fe'unga ia moe peseta 'e 2.9% 'o e patiseti na'e tali; ko e toenga leva 'o e patiseti ki he toenga 'o e ngaahi ngāue 'a ia na'e fe'unga moe peseta 'e 49.50%. Ko e fakaikiiki mo hono vahevahe 'o e patiseti 'oku ha atu 'i he tepile 'i lalo.

Tepile 12: Fakafehoanaki 'o e Patiseti 'o e Ta'u Fakapa'anga 2022/23 ki he Ta'u fakapa'anga 2023/2024 mo hono ngaahi vahevahe

Patiseti mo hono vahevahe	2022/23	2023/24	Variance
Kau Ngāue Tu'uma'u (10)	2,454,100	2,079,300	-374,800
Kau Ngāue Lau 'aho (11)	149,200	114,400	-34,800
Fefononga'aki moe Fetu'utaki (12)	436,100	430,300	-5,800
Tokanga'i mo hono tauhi me'angāue (13)	359,100	329,500	-29,600
Totongi Koloa moe fakahoko ngāue (14)	1,112,300	1,103,700	-8,600
Me'a'ofa fakangāue mo e 'inasi (15)	125,600	130,600	5,000
Ngaahi Koloa (20)	523,600	401,000	-122,600
Fakakātoa	5,160,000	4,588,800	-571,200

2.3.2 Tanaki Pa'anga Hū mai

Ko e fakakatoa 'o e pa'anga hu mai na'e lipooti ko e \$3,454,847 'a ia ko e \$2,487,527.25 (67.6%) na'e ma'u ia mei he talite toutai mo 'Amelika 'a ia na'e fe'unga mo e (USD \$1072,132); \$232,542.57 (6.3%) na'e ma'u mei he ngaahi laiseni toutai, \$718,644.81 (19.5%) na'e ma'u mei he totongi ki hono ngāue'aki ngaahi naunau toutai 6.6% (\$16,132.13) mei hono fakatau atu 'o e ngaahi koloa toutai.

Tepile 13: Tanaki Pa'anga mei he ngaahi ma'u'anga pa'anga tu'upau

Ma'u'anga Pa'anga	aketi FY2023/24	FY2023/24 Palanisi	Fakaiekehekehe
Fakatau atu 'o e ngaahi koloa toutai	168,100	16,132	-29,922
Pa'anga Talite mo Amelika	2,424,400	2,487,527	-139,931
Totongi ki hono ngāue'aki 'o e ngaahi naunau 'a e Potungāue	679,000	718,645	-97,420
Laiseni	409,900	232,543	487,879
Fakakatoa	3,681,400	3,454,847	220,606
Tukuhau Fakatau		114,848	
Ponite Paika		200	
Poloseki fakalakalaka		3,201,549.98	
Fakakatoa		3,316,598	
G/Katoa		6,771,445	

Tepile 14: Ngaahi fakaikiiki 'o e taketi mo hono ma'u'anga – ngaahi taketi pau

Ma'u'anga Pa'anga	Patiseti 2023/24	Tanaki 'I he'ene a'u mai ki Sune 2024	Palanisi Ma'u/mole	Peseti (%)
Pa'anga Talite mo Amelika	2,424,400.00	2,487,527	-63,127.25	102.6
Fakatau ke ma'u ai ha pa'anga	168,100.00	16,132.13	151,967.87	9.6
Tukuatu 'o e ngaahi koloa	679,000.00	718,644.81	-39,644.81	105.8
Laiseni	409,900.00	232,542.57	177,357.43	56.7
Fakakatoa	3,681,400.00	3,454,846.76	226,553.24	93.8

Tepile 15: Pa'anga hu mai mei he ngaahi taketi 'ikai tu'upau pea moe ngaahi pa'anga tokoni poloseki

Ma'u'anga	Feitu'u na'e tanaki mei ai 2023/2024	Pa'anga Fo'ou 2023/2024	Patiseti na'e vakai'i	Lahi e fakamole	Tanaki 2023/24	Palanisi he'ene a'u ki he 'aho 30 th Sune 2024	Peseti (%)
Tukuhau Fakatau	114,847.77				114,847.77	-	
Ponite Paika	200.00				200	-	
Pa'anga poloseki	3,214,068.64	\$3,201,549.98	6,415,618.62	4154632.31		\$2,260,986.31	35.2
Fakakatoa	3,329,116.41	3,201,549.98	6,415,618.62	4,154,632.31	115,047.77	2,260,986.31	35.2

Tepile 16: Fakahoa 'o e Patiseti moe Fakamole lolotonga na'e tanaki FY2022/23 mo e FY2023/24

Ma'u'anga Pa'anga	FY2022/23	FY2023/24	Faikehekehe
Taketi Tu'upau	3,300,000	3,681,400	381,400
Fakatau atu 'o e ngaahi koloa toutai	17,431	168,100	150,669
Talite Toutai mo 'Amelika	2,287,898	2,487,527	199,629
Totongi ngāue'aki 'o e ngaahi naunau toutai	266,390	718,645	452,255
Ngaahi Laiseni	684,087	232,543	-451,544
Katoa	3,255,806	3,606,815	351,009
Tukuhau Fakatau	108,635	114,848	6,213
Ponite pa ika	300	200	-100
Ngaahi poloseki fakalakalaka	2,952,698.77	3,201,549.98	248,851
Katoa	3,061,634	3,316,598	254,964
Fakakatoa	6,317,440	6,923,412	605,973

2.4 Fakatau Koloa 'a e Pule'anga

Ta'u Faka'a'anga	Lahi 'o e kole na'e fakahū	Lahi 'o e kole na'e tali	Lahi 'o e kole na'e fenapasi moe lao	Lahi 'o e kole na'e 'ikai fenapasi moe lao	% na'e fenapasi moe lao	% na'e 'ikai fenapasi moe lao
2021/2022	10	7	7	0	100%	0%
2022/2023	11	6	6	0	100%	0%

Founga fefakatau'aki fakapule'anga	FY 2021/2022	FY 2022/2023
Fiema'u talamahu'inga (RFQ)	1	2
Talamahu'inga fakaloto fonua	7	4
Talamahu'inga mei tu'apule'anga	0	0
Talamahu'inga Fakangatangata	1	0
Kautaha pe 'e taha	1	0
Talamahu'inga filifili pe	0	0

2.5 Pule'i 'o e Ngaahi Koloa 'a e Pule'anga

Tepile 17: Lesisita 'a e naunau 'o e Potungāue Toutai 'i he 30 Sune 2024

Ngaahi naunau lesisita	FY2022/2023	FY2023/2024	Fakamatala
Langa	\$23,444,012.33	\$23,444,012.33	Tu'uma'u pe
Ngaahi langa lalahi	-		'I he taimi ni 'ikai ke 'I ai ha langa lalahi 'a e Potungāue
Me'alele	\$998,487.19	\$1,038,973.19	Hiki hake tupu mei he fa'u fo'ou 'o e ongo vaka toutai fo'ou 'e 2 ma'a 'Eua mo hono ongo misini.
Polokalama fakakomipiuta	-	-	'ikai ke 'I ai ha polokalama fo'ou ki he komipiuta na'e fakatau
Naunau fakakomipiuta	\$247,672.23	\$361,678.45	Fakamole na'e hiki hake tupu mei he kaungāue fo'ou na'e toe hū ki he potungāue pea na'e fiema'u 'enau naunau fo'ou.
Me'angāue faka'ofisi	\$105,053.65	\$119,608.15	Hiki hake tupu mei he tokolahi 'a e kau ngāue fo'ou
Ngaahi naunau faka'ofisi (hange sea, tesi, me'a hili'anga tohi)	\$35,240.00	\$35,240.00	Tu'uma'u pe
Ngaahi me'a ngāue kehe (hange ko e misini pulusi, misini hiki tatau, ngaahi naunau faka'ofisi kehe pe)	\$448,254.24	\$459,014.24	Hiki hake tupu mei he fokotu'u 'o e misini 'aisi fo'ou ki he 'ofisi 'I Ha'apai
Mahu'inga fakakatoa	\$25,318,015.64	\$25,458,526.36	Hiki hake 'aki 'a e peseta 'e 0.6 %

3.Fakahoko Me’a Mahu’inga/ Pole Fakangāue

3.1 Palopalema/ Pole Fakangāue

Va’a Ngāue	Ngaahi Pole	Founga tokoni
Ngaahi pole fakalukufua	Hokohoko atu ‘a hono vakai’i fakata’u ‘o e fakahoko fatongia ‘a e kau ngāue (PMS)	Fakahoko ha ako tu’o ua he Ta’u Fakapa’anga ke toe fakamanatu ‘a hono fakafonu mo fakamaaka ‘o e form PMS
	Tokosiif kau ngāue	Ko e lakanga fo’ou kotoa pe pau ke fakafou ia ‘i hano fakahū atu ha kole Toloi ‘a e ngāue ki he fiema’u kaungāue.
	Fakangatangata ‘a e pa’anga Patiseti	Fakalahi ‘a e vahevahe ‘i he Patiseti pea fakamatala’i ‘a e ‘uhinga ke malohi
	Siisii me’angāue fakatekinikale (vaka mo e me’alele)	Kumi ha pa’anga ke kumi aki á e naunau fakatekinikale.
	‘ikai maú ‘a e taukei ngāue fe’unga ki hono puleí mo fakalakalaka ó e ngaahi poloseki	Fakahoko ha ako ki he fe’unga ki hono puleí mo fakalakalaka ó e ngaahi poloseki
	Siisii á e faingamalie ako (nounou pe loloa)	Fakahoko ha savea fakatau ki he fiema’u ako ‘a e potungāue pea muimui’i hono fakahoko
	Siisii á e ‘ofisi tautau tefito ki he ‘otumotu	Kole ha pa’anga ki he ngaahi kautaha muli pea mo hiki’i hange ‘a e Patiseti tukupau ‘a e Potungāue pea mo fakamatala’i ke ‘uhinga malohi
‘Ofisi ‘o e ‘Ofisa Pule Ngāue	Siisii á e me’angāue fakatekinikale ki he ata mo e lea	Kole ha pa’anga ki he ngaahi kautaha muli pea mo hiki’i hange ‘a e Patiseti tukupau ‘a e Potungāue pea mo fakamatala’i ke ‘uhinga malohi
	‘ikai ha founga ako fe’unga ki he komiuniti	Teuteu ha ako felave’i mo e ngaahi founga
Fisheries Science Division (FSD)	Tuútuúni fe’unga ki he Feituu Puleí Makehe mo e toutai fakakomesiale.	To e vakai’i ‘a e Fakahinohino lao ki he Feitu’u Pule’i Makehe
	Fakalahi á e fale fakafanau ke kau ai ‘a Vavaú ke malava ‘o fakafanau á e kalasi ‘e 2 ‘i he taimi ‘e taha.	Fiema’u ha pa’anga mo ha kongā kelekele

Fakalakalaka hono fakatupu 'o e limu ki he fafanga ka e lava ke tupu lelei 'a e me'amo'ui 'oku fakafanau.	Fakalahi 'a e loki ngāue fakasaienisi ke lava ke faama'i lelei 'a e limu fafanga pea mo e ngaahi me'a ngāue totonu ke ngāue'aki. Fakalakalaka'i a e tu'unga 'ilo mo e ako ki hono faama'i 'o e limu fafanga
Fakalahi 'a hono fakatupu 'o e vasuva, tofe ke feau 'a e ngaahi fiema'u mei he maketi ika mo'ui pea fakafo'ituitui	Fiema'u ke toe fakalahi 'a e kaungaeue 'i he tafa'aki ki hono faama'i 'o e me'a mo'ui pea mo hiki hake tu'unga 'o e fai'anga faama. Fakahoko 'a e ngāue ki he fakafanau lolotonga 'a e taimi fakafanau. Lī ha ngaahi tauhele tauhele tofe ki he 'elia 'o Vava'u ke tokoni ki he kau faama.
Faama'i ha ngaahi me'a mo'ui fo'ou ke tokoni ki he malu 'a e me'a tokoni mo e ma'u'anga mo'ui (eg:- fa'ahinga 'o e ika, mokohunu, uloula'avai)	Fiema'u ke hiki'i hake 'a e tu'unga 'ilo (ako) ki he faama mo e pule. Fakahū mai ha kau ngāue fo'ou
Ngaahi ha faama'anga mo ha founa pea mo fa'u ha founa fakafanau kehe mei he fakanatula ki ha fa'ahinga me'a mo'ui kehe	Fiema'u ha ako mo ha ako ngāue ki he kau ngāue ki hono faama'i 'o e me'a mo'ui.
Muimuif á e tupulekina á e Feitu'u Puleí Makehe 'aki 'a hono fakahoko ó e ngaahi fakataha.	Fiema'u ke fakatokolahi á e kau ngāue ki he Feitu'u Puleí Makehe mo e vaá ngāue ki tuá mo e ngaahi motu.
Hokohoko atu 'a e ngāue ki hono fokotu'u 'o e ngaahi feitu'u pule'i makehe fo'ou. (SMAs)	Fiema'u ke toe tokolahi ange 'a e kau ngāue ki he SMA ke fakahoko 'a e ngaahi tokoni fakatekinikale fakafou 'i he ngaahi polokalama ngāue ki tu'a.
Fakapapau'i 'a e tu'unga 'o e ngaahi fakamatala fakatoutai 'oku tanaki	Fakalakalaka 'a e 'ilo mo fakahoko ha ako ki he tafa'aki fakasaienisi ki he ngaahi tanaki fakamatala fakatoutai 'oku tanaki
Fakalahi á e me'a tauhele ika (FAD).	Fakalakalaka 'a e tu'unga 'ilo 'a e Potungāue pea fakapa'anga ke laku 'aki 'a e ngaahi fetongi ki he ngaahi poe tauhele ika 'oku maumau.
Fakalakalaka á e tokoni ki he faama tofe mo hono fakamaketif.	Fiema'u ke fai ha ako ki hono ngaohi mo fakafuo 'o e tofe

		Fakahoko ha ako faka'ekonomika pea kau ki ai 'a e maketi.
	Fakahoko ha faama 'ahi'ahi ki hono faama'i 'o e fa'ahinga 'o e ika 'i he Lapila pea pehe ki he fa'ahinga kehekehe fakafa'ahinga	Talanoa vaofi pea mo e SPC ki ha tokoni fakatekinikale ki hono fakapa'anga ha ngaahi naunau ki he faama
	Fiema'u ke toe siofi 'a e ngaahi ako mo hiki'i hake 'a e tu'unga 'ilo ki he ngaahi kupu fekau'aki 'i hono kaunga pule'i, naunau toutai, founa pule'i 'o e toutai and pule fakapisinisi.	Fiema'u ke toe vakai'i 'a e tu'unga 'o e fiema'u ako pea mo e ngaahi sekitoa toutai pea pehe ki he Potungāue toutai.
	Ma'ulalo 'a e peseta 'oku ma'u 'i he tanaki fakamatala fakasaienisi ki he toutai valu mo e palu	Fakahū ha kau ngāue tanaki fakamatala ke toe tokolahi ange
	Ma'ulalo 'a e tu'unga 'o e fakamatala ki he fanga ki'i toutai iiki pea mo e ngaahi toutai 'i he matāfanga	Fakahū ha kau ngāue tanaki fakamatala
	Si'isi'i 'a e ngaahi fakamatala faka saienisi (gonads and otoliths) fekau'aki mo e palu ke malava ke fakafuofua'i ai 'a e toenga 'o e lahi 'o e palu.	Ke toe fakalakalakange 'a e ngāue fakataha 'a e Potungāue Toutai pea mo e kau ma'u vaka palu. Fiema'u ha pa'anga ke fakatau 'aki 'a e ngaahi mata'iika ke fakahoko 'aki 'a e sivi mo e tanaki fakamatala
	Fa'ufa'u ha fakakaukau mo ha 'ilo fekau'aki mo e ngūfeke (Diamondback & Neon Flying squid) natula, anga pea mo e lahi 'o e palu.	Ngāue vāofi mo e SPC pea mo e NIWA ke fakalakalaka'i 'a e 'ilo 'a e kau ngāue pea mo e ako.
Me'angāue ki hono muimui'i e ngaahi vaka Toutai	'Oku hoko 'a e naunau ki he fefononga'aki ko e taha ia 'i he ngaahi pole 'oku ne fakafe'atungia'i 'a e ngāue ki hono pule'i, tokanga'i pea mo le'ohi e potu tahi (i.e vaka ke ngāue'aki ki hono muimui'i 'o e lao), tautefito 'oka hoko ha toutai ta'efakalao (fana ika, ngāue'aki e naunau uku kasa).	Ke fakahoko 'e he tafa'aki muimui'i 'o e lao ki he kakai 'o e fonua, ha polokalama ke fakamamafa'i 'a e mahu'inga ke fakahoko lelei 'e he 'ofisa toutai 'a honau ngaahi fatongia ki hono muimui'i 'o e lao ki he toutai', neongo 'a e ngaahi pole 'oku nau fehangahangai mo ia, tautefito 'o kapau 'e hoko ha toutai ta'efakalao pe ko hano maumai'i ha kongā 'o e Lao Toutai.
	Fiema'u ke 'i ai ha 'ofisa fakamafai ki hono sivi 'o e ngaahi vaka toutai 'i he ngaahi potu tahi 'ata.	Ke fakahoko ha ako ki he kau 'ofisa 'i he va'a ki hono muimui'i 'o e Lao Toutai
	Fiema'u ke fa'u ha founa ngāue ke muimui ki ai e kau 'ofisa toutai 'i hono muimui'i e lao ki he ngaahi matafanga.	Fiema'u ha tokoni fakatekinikale ke tokoni ki hono vakai'i mo hano to e fa'u ha founa ngāue fo'ou ke muimui ki ai e fakahoko fatongia 'a e kau ofisa 'i he

	tafa'aki ni.
Ke faka'ai'ai e kakai 'o e fonua ke nau tokoni ki hono lipooti mai e ngaahi toutai ta'efakalao 'oku fakahoko 'e he kakai.	Ke to e lahiange e talatalanoa mo e ngaahi kolo, fakahoko ha ngaahi polokalama letio mo televisone ki he kakai 'o e fonua fekau'aki mo e toutai ta'e fakalao, ke fai ha ngāue fakataha mo e va'a silapa ako, pea ke ilo'i 'e he kakai ko e ngaahi fakamatala 'oku tuku mai ki he Potungāue 'oku tauhi malu 'aupito ia 'o 'ikai malava ke mama atu ki tu'a.
Ko hono fakalakalaka'i 'a e 'ilo mo e taukei 'a e Komiti fakahoko fatongia 'a e PSMA o kau ki ai mo e 'u tukui motu kenau mahino'i 'a e founa mo e ngāue oku fiema'u ki he PSMA	Ke fakahoko ma'u pe ha ako o hange hano fakalakalaka'i 'a e 'ilo mo e taukei 'a e kaungāue ki he ngaahi elia kehekehe 'o e MCS oku fiemau ia ke fakahoko 'e he PSMA. Mei he ngaahi potungāue felalave'i, oku hoko e tokolahi ange e kaungāue fo'ou ki he ngaahi Potungāue ko e palopalema tautfeito ki he 'ikai kenau ma'u ha taukei fe'unga, Ka ki he lelei fakalukufua oku fiemau ke a'u atu e ngaahi ako ki he tukui motu ke taha enau ma'u pea ke a'usia e taumu'a 'a e PSMA.
Ke fakamalohi'i e ngaahi tu'utu'uni ki he laiseni 'o e ngaahi vaka toutai, pa ika, ngaahi kautaha uta Tuna ki tu'apule'anga, toutai palu mo e ika mo'ui.	'Oku fiema'u ke fakahoko 'e he Potungāue, ha polokalama ke 'ilo 'e he kakai e fonua 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he kole laiseni toutai kotoa pe. Ko e founa 'eni e malava ke fakapapau'i ai 'oku muimui e tokotaha ngāue ki he tu'utu'uni 'a e ngāue'anga mo e Lao Toutai. pea ke fakasi'isi'i hono maumau'i 'a e lao 'e he kakai.
'ikai ke fu'u mahino ki he kakai 'a e fakamatala fekau'aki mo e ngaahi koloa 'oku hū atu ki tu'a pule'anga	Fakakakato ha fengāue'aki malohi ki hono tokanga'i 'a e malu 'a e kakai 'o e fonua pea mo hono ngaahi kupu fekau'aki mei muli ki ha founa 'e to e lelei ange ai 'a e fakahoko fatongia ki he kakai 'o tautau tefito ke fakakau ki he ngaahi fiema'u fakalaiseni, launga mo e fakafe'atungia' pea 'e kei hokohoko atu 'a fakahoko fatongia 'i ha tu'unga fakapolofesinale.
Fiema'u ke fengāue'aki vaofi mo e ngaahi Potungāue fekau'aki ki ha tefito'i ngāue ki hono muimui'i 'o e	Fiema'u ha mataotao fakatekinikale ke ngāue fakataha mo e timi ngāue ke malava ke to e hiki hake 'a e tu'unga 'o

	lao ki ha founa 'oku to e lelei ange.	e fakahoko fatongia 'i he taimi 'oku fengāue'aki fakataha ai mo e ngaahi kupu fekau'aki 'o hange ko e kau tau 'a 'ene 'Afio (HMAF) 'i he taimi 'oku nau takai ai 'o 'a'ahi 'a e potu tahi pea mo e 'atā'i he fengāue'aki fakataha mo Nu'usila mo 'Aositelelia, va'a fakahaofi mo'ui ki tahi 'a e kau Polisi 'i he taimi 'oku fakahoko ai 'a e polokalama muimui'i 'o e Lao mo e tu'utu'uni ki he Toutai.
	Ke fa'u ha polokalama faka elekitulonika faka-fonua ma'a e PSMA ke malava ke fevahevahe'aki ai e ngaahi fakamatala I hono sivi e ngaahi vaka, ko e hū atu mo e tau mai 'a e ngaahi vaka.	Fakahoko ha fakataha mo e timi ngāue ki ha fakalaka 'i he tu'unga fakahoko ngāue 'i he va'a muimui lao. Fema'u ke ako'i 'a e timi ngāue ki he ngaahi muimui mo vakai'i 'a e ngaahi me'a fakalao ki he vaka toutai laiseni muli pea mo e vaka laiseni fakalotofonua.
Va'a laiseni 'a e Potungāue Toutai	To e siofi ofi ange e founa ki hono muimui'i ofi e ngaahi kupu mo e makatu'unga 'o e ngaahi laiseni toutai kotoa pe.	Fa'ufa'u ha ngaahi tu'utu'uni ki he founa laiseni ke malava 'o muimui'i'aki e founa angamaheni 'o e laiseni toutai. Fokotu'u ha ngaahi fakakaukau kehekehe mo faingofua ke malava fakamatala'aki ki he kakai e fonua e ngaahi Ngāue 'oku fakahoko 'e he va'a laiseni mo hono mahu'inga ki he muimui'i ofi e toutai ta'efakalao. Ko hono to e siofi e totongi ki he ngaahi laiseni toutai ke malava 'o ngāue'aki ki ha ngaahi Ngāue fo'ou 'a e laiseni hange ko e uta fakataumu'a ke kumi maketi 'i tu'apule'anga pe fekumi fakasaienisi pea malava ke ngāue'aki ki ai ha ngaahi totongi makehe mei he laiseni angamaheni.
	Ngaahi fakamatala ki he me'amo'ui kotoa 'oku ngofua ke hū atu mo hū mai mei tu'apule'anga ki Tonga 'oku 'ikai ke fu'u fakapapau'i ki he kakai 'o e fonua.	Fokotu'u ke fakamalohi e ngaahi vaa fengāue'aki mo tu'apule'anga felave'i mo e ngaahi fakamatala pau ki hono hū mai 'o e uta 'o e me'amo'ui 'o 'oseni mei Tonga ke malava fakalakalaka e 'ilo 'a e va'a ni ke tokoni'i e kakai 'o e fonua 'oku nau ma'u mo'ui mei he Ngāue ko 'eni pea ke to e fakalakalaka ange e Ngāue mo

		hono solova e ngaahi fakafe'atungia mo e kau ma'u laiseni 'i he kaha'u.
Polokalama Taulama Fakamafai 'a Tonga	Fiema'u ke fakangāue'i e Taulama Fakamafai 'i ha ngaahi ngāue hange ko e fakahifo 'o e ngaahi vaka ,pe koha ngaahi ngāue felalave'i ke kei pukepuke ki nautolu 'i he ngāue, ke fakasi'isi'i 'enau tafoki kiha to e ngāue kehe.	Hokohoko atu e kole tokoni fakapa'anga ki he WCPFC(JTF) ke tokoni ki hono fakalele 'o e ngaahi ngāue lolotonga mo e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fo'ou 'a e Polokalama Taulama Fakamafai 'a e Potungāue Toutai.
Me'angāue ki hono muimui'i e ngaahi vaka Toutai	Fiema'u ha me'a ngāue ki hono muimu'i 'o e ngaahi vaka touta,i ke ngāue'aki 'ehe ngaahi vaka toutai fakaloto fonua	Kumi ha tokoni fakapa'anga ke fakatau mai 'a e naunau ki hono muimui'i 'o e ngaahi vaka toutai 'i ha mahu'inga oku ma'ama'ange ki he kau ma'u vaka toutai fakaloto fonua. Fokotu'u ha founa e lava ke tanaki ha pa'anga ke fakapa'anga'aki hano fakatau mai mo ngaahi e ngaahi me'angāue ki hono muimui'i 'o e ngaahi vaka toutai 'oka maumau.
	'ikai ke lelei e 'initaneti ke ngāue'aki ki he me'angāue VMS ki hono muimui'i 'o e ngaahi vakatoutai	Fiema'u ha 'initaneti mavahe ma'a e tafa'aki VMS

3.2 Ngaahi Fakatu'utāmaki mo hono Pule'i

Potungāue Toutai Ola Ngāue Mahu'inga	Fakatu'utāmaki	Founa Pule'i
Vaá kotoa	Fakatomaki fakaēnatula hange ko e afāa, peaukula mo e tāfea	Fakapapau'i óku ilo'i é he kau ngāue á e palani ki hono pule'i ó e fakatomaki kuo ósi fa'u mo hono ngāueáki.
Vaá kotoa	Fakatu'utamaki pe lavea í he fefolauáki fakangāue.	Fakapapau'i 'oku 'ilo'i 'e he kau ngāue á e ngaahi fakatu'utamaki pea 'ikai ke nau feinga ke kau ai mo e fakahaofi mo'ui fakavavevave pea pehe ki he malu'i mo'ui.
Vaá kotoa	Fefonongaáki me'alele	Fakapapau'i óku malu á e me'alele pea lele 'o fakatatau ki he vave fakalao.
Vaá kotoa	Puke mo e ngaahi mahaki kehekehe pe	Huhu malu'i, kinautolu 'oku puke fi'ema'u ke 'oua te nau haú 'o ngāue kau ki ai mo e mo'ui haisini mo ma'a

Vaá kotoa	Fohia mo e velahia 'i he laá.	Tui á e vala malu'i, matasio'ata pea 'ave á e vai inu.
Vaá tekunikale (saianisi, muimuií 'o e lao toutai, ngāue ki tuá)	Ngāueaki á e vaka, uku, monomono mo fakalelei.	- Ákoi lelei 'a e kau ngāue pea 'i ai mo e me'angāue malu'i - Lao ki he founa uku.
Saienisi	Ngāueaki á e kemikale	Ako'i lelei á e kau ngāue pea ngāue'aki á e meá malu'i
Saienisi (tanaki fakamatala 'i uafu)	Hekea, tō	Tui á e sū maluí pea ngāue tokanga
Muimui'i á e Lao Toutai	'Ohofi pe fakalavea	Akoi malu'i, palani lelei á e ngāue, 'oua 'e ngāue tokotaha.
Polokalama Taulama Fakamafai 'a Tonga Ko hono fakaheka 'o e kau taulama fakamafai 'i he ngaahi vaka toutai muli mo fakaloto fonua	'Ohofi 'o ha Taulama Fakafai 'eha kauvaka 'i tahi - Lavea lolotonga e ngāue	Fakapapau'i 'oku to'o 'ehe Taulama Fakamafai 'e ako ki he malu'i mo'ui mo e fuofua tokoni 'oka hoko ha fakatamaki.

4. Fakahā mo e Muimui'i ki he Ngaahi Tu'utu'uni Fakalao

4.1 Fakamatala 'Aotita

Na'e fakahoko 'a hono 'atita'i 'a e fakahoko fatongia 'a e Potungāue toutai 'I he vaha'a taimi;
- Sanuali 2023 – Sune 2024 - Tongatapu

4.2 Ngaahi Tu'utu'uni Faka-Minisitā mo e Kapineti

'Aho	Fika Kapineti	Taumu'a
12 'o Siulai, 2023	629	Fakatokolahi mo tanaki mai ha kau ngāue ki he polokalama Tokoni fakapa'anga ki he Feliuliu aki 'o e 'ea (GCF) ke tokoni kī he Poloseki Mateuteu ki he Fakaakeake (TON-RS007)
4 'o 'Aokosi, 2023	706	Minisita Le'ole'o 'oku ne tokanga'i 'a e Potungāue Toutai ke kau atu kī he fakataha makehe fakaminisita moe kau fakafofonga faka'ofisiale 'o e ngaahi fonua 'aia 'oku tokanga'I ia 'ehe Va'a tokoni 'a e Pule'anga 'Amelika, ke fakakau atu 'a e Ngaahi tokoni makehe 'aia 'oku nau 'I he malumalu 'o e Ngaahi tokoni fakamamani lahi faka'ekonomika moe Feliuliu'aki 'o e 'Ea 'a e Toutai (Tokoni fakapa'anga kī he Toutai kī he ngaahi 'Otumotu 'o e Pasifiki moe Pule'anga 'Amelika)
4 'o 'Aokosi, 2023	709	Poupou kī he sekitoa ki hono tokangaekina 'o Tookanga mo Falehanga.
25 'o 'Aokosi, 2023	765	Fakataha fakaminisita 'o e alealea makehe 'a e kau Minisitā 'o e Pasifiki, Papua Niukini moe Konifelenisi fakatu'apule'anga 'o e Ngaahi feitu'u 'oku nau fakahoko 'a e toutai 2023, Lipapilika 'o Kolea
22 'o Sepitema, 2023	810	Vakai'i 'o e Patiseti fakapa'anga fakata'u kī he ta'u 2024/2025.
22 'o Sepitema, 2023	817	Fakatokanga La'a Lahi kī he 'Otu motu kotoa
22 'o Sepitema, 2023	872	Folau atu 'a e 'Eiki Palemia Le'ole'o Hon. Samiu Kuita Vaipulu kī he fakataha hono 5 'a e Kau Minisita moe fakataha lahi hono 'uluaki ma'a e 'o e Feitu'u 'o e fanga kī'i 'otumotu 'I Bali Initonesia 'i he 'aho 10 – 11 'Okatopa 2023.
6 'o 'Okatopa, 2023	884	Ko e lipooti 'o e ngaahi ola meihe fakataha tu'apule'anga hono 1 'o e Ngaahi feitu'u 'oku nau

		fakahoko ‘a e Toutai (ICFC 2023) ko e fuofua konifelenisi fakamamani lahi eni ‘oku ne poupou’l ‘a e visione moe taumu’a ngāue kī he ngaahi fonua moe ngaahi kolo ‘oku nau ma’u mo’ui meihe Toutai, pea toe fakalahi atu pea moe ngaahi fiema’u makehe ‘o hange ko ‘enau fua mo fakahoko fatongia, tenau toe ma’u moe ngaahi monu’ia kehekehe, Langa ha ngaahi Fale ke fakahaha ai ‘enau ngaahi ngāue moe lava me’a, na’e fakahoko ‘a e konifelenisi ni ‘i he ‘aho 19 – 21 Sepitema 2023.
6 ‘o ‘Okatopa, 2023	889	Ko e lipooti fakata’u ‘a e Potungāue Toutai ‘o e ta’u 2022 – 2023.
19 ‘o ‘Okatopa, 2023	907	Lipooti kī he Ola ‘a e ngaahi fakataha makehe ‘a e kau Minisita ‘o e Toutai moe ni’ihi kau ‘ofisiale ‘o e ngaahi fonua ‘aia na’e ‘i he malumalu ‘a e va’a tokoni ‘a e Pule’anga ‘Amelika na’e fakahoko ‘i he ‘aho 9 – 11 ‘Aokosi 2023 ‘I ‘Okalani, Nu’usila moe fakataha makehe ‘a e kau Minisita moe kau memipa faka’ofisiale ‘o e Kautaha Toutai ‘o e Pasifiki (FFA) ke nau kau atu ki hono tufotufaki atu ‘a e ngaahi tokoni meihe polokalama fo’ou ‘o e Feliuliu’aki ‘o e ‘Ea moe tokoni faka’ekonomika ‘aho 14- 16 ‘Aokosi 2023, Suva Fisi(Tokoni ‘a e Toutai felave’i pea moe ngaahi ‘Otu motu Pasifiki pea moe Pule’anga ‘o ‘Amelika).
27 ‘o ‘Okatopa, 2023	996	Fakahu atu ‘a e tohi fekau’aki moe lakanga kī he Pule ‘o e Potungāue Toutai ‘a Tonga.
19 ‘o Sanuali, 2024	28	Ko hono tatala ‘a e Loko fo’ou ‘o e Va’a ‘o e Oseni (TONGA) moe Aquaculture Company moe Sea cucumber Products. Ref CD No.1214 ‘i he ‘aho 20 Tisema 2023.
2 ‘o Fepueli, 2024	53	Kau atu ‘a e kau fakafofonga fakapule’anga kī he Polokalama ‘a e Mokohunu Nga’ito Koula ‘i ‘Aositelelia ‘aho 8 – 13 ‘o Fepueii 2024
2 ‘o Fepueli, 2024	61	Ko e ngaahi feliuliu’aki felave’i pea moe ngaahi tu’unga faka’ekonomika moe fakapa’anga ‘a e fonua.
16 ‘o Fepueli, 2024	95	Tali e fokotu’u ‘o e ngaahi Lao fakatonutonu ki he malu moe fokotu’utu’u ‘o e Potungāue Toutai.
1 ‘o Ma’asi, 2024	149	Lipooti Folau: Lipooti folau ‘a e kau fakafofonga Pule’anga kī he polokalama Ta’u fo’ou ‘a e kau Siaina 2024 ‘i Aositelelia.
15 ‘o Ma’asi, 2024	237	Kau atu ‘a e kau fakafofonga Pule’anga kī he Polokalama ki hono pule’i mo leva’i lelei ‘a e tu’unga faka’ekonomika kī he ngaahi ‘Otu motu ‘o e Pasifiki.

11 'o 'Epeleli, 2024	315	Lipooti 'o e ngaahi Ola meihe fakataha fakatu'apule'anga ki hono pule'i mo leva'i lelei 'a e tu'unga faka'ekonomika ki he ngaahi 'Otu Motu Pasifiki na'e fakahoko 'i he 'aho 20 – 22 Ma'asi 2024 'i Kuamu
28 'o Sune, 2024	580	Ko e fakataha hono 10 'a e kau taki 'o e Pasifiki (PALM-10) Siapani 16 -18 Siulai 2024

Tu'utu'uni Faka-Minisita

Ko e folau fakatu'apule'anga 'e hivanogofulu ma valu na'e tali pea mo lipooti lolotonga e ta'u fakapa'anga FY2023/24.

Ko e aleapau ae kau ngaue lauaho e uongofulu ma nima (25) nae tali.

Ko e pepa kapineti e nima (5) nae fakahuu pea tali mei he kapineti

Ko e Palani ki hono Pulei mo Fakalakalaka ae Toutai e ua (2) nae tali

4.3 Founga Pule

Aleapau mo e Talite Fakavaha'a Pule'anga

'Oku kau atu foki 'a Tonga ki he ngaahi fatongia 'i he aleapau mo e talite fakavaha'a pule'anga 'oku nau tokoni ki hono toutai'i fakapotopoto 'o e me'amo'ui mei 'oseni.

KAUTAHA TOUTAI 'A E PASIFIKI: Ko Tonga 'oku kau 'i he memipa ki he Kautaha Toutai 'a e Pasifiki (FFA) 'a ia 'oku nau 'ofisi 'i Honiala, 'Otumotu Solomone', na'e fakamo'oni 'a Tonga ki he Konivēsio 'i he 1979. 'Oku tokoni'i 'e he Kautaha Toutai 'a e Pasifiki' (FFA) 'a e fonua memipa 'e 17 ke pule'i, fakatolonga pea mo ngaue'aki 'a e toutai valu 'i ha founga fakalakalaka fakafonua pea mo fakapau'i 'a e ngaue fakataha fakafeitu'u.

KOMIUNITI 'A E PASIFIKI TONGA: 'Oku memipa 'a Tonga 'i he 'ofisi 'o e Sekelitali ki he Komuniti 'a e Pasifiki pea 'oku tu'u honau 'ofisi 'i Noumea, Niukaletonia. Ko 'enau taumu'a ke tokoni fakatekinikale, fakapolofesinale, fakasaienisi, fekumi, palani mo pule'i 'a e taukei 'a e kakai 'o e 'otu motu Pasifiki pea teuteu 'a e ngaahi fakamatala fakapatonu mo e fale'i, ke fakafaingamalie'i 'a e faitu'utu'uni totonu ke fakalakalaka 'a e tu'unga 'o e toutai 'i he kaha'u.

KOMISONI TOUTAI KI HE UESITE MO E PASIFIKI: Konivesio Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki 'o fakataumu'a ke fakapapau'i, malava 'o pule'i, toutai fakapotopoto mo tu'uloa 'o e valu 'i he Uesite mo e Pasifiki.

UNCLOS: Konivesio ki he Lao Toutai ‘a e ngaahi pule’anga fakatahataha ‘i he 1982 (UNCLOS), ‘a ia ko e aleapau fakavaha’apuleanga ‘oku ne ‘oange ‘a e mafai, totonu mo e fatongia ‘o e fonua ke nau ngāue fakapotopoto’aki ‘a e ‘oseni, ‘ataakai ke pule’i lelei ‘a e me’amo’ui ‘o ‘oseni.

UNFSA: Alepau ‘o e ngaahi fonua fakatahataha ki he lahi ‘o e ika ‘i oseni ‘a ia ‘oku fakataumu’a pe ki he valu mo e kalasi pe ko ia. ‘Oku ‘i ai mo e ngaahi tu’utu’uni fekau’aki mo hono toutai fakapotopoto ‘o makatu’unga ‘i he ngaahi fakamatala fakasaianisi pe fakafofiofi pe. Ko e ngaahi fonua kuo nau fakamo’oni ki he aleapau ko eni ke nau ngāue fakataha ke fakapapau’i e malu’i mo fakatolonga ‘a e toutai ‘i loto ‘i honau konga tahi toutai’anga faka’ekonomika.

LAO KI HONO FAKAHOKO ‘O E TOUTAI: Ko e Lao ki hono fakahoko ‘o e Toutai ‘oku ‘ikai ko ha aleapau fakalao ia ka ‘oku tau’atina pe ‘a e ngaahi fonua pe te nau fai ki ai. ‘Oku taumu’a pe mo ia ki hono fakatolonga mo e toutai fakapotopoto ‘o makatu’unga ‘i he tu’unga ‘e lahi fe’unga ‘o e ika ‘oku toe.

CITES: Konivesio fakavaha’apule’anga ki hono fakafetau’aki ‘o e me’amo’ui ‘oku faka’au ke ‘osi ‘o tatau pe ki he ‘akau mo e monumanu. ‘Oku fakataumu’a ke fakapapau’i ‘e “ikai hoko ‘a e fefakatau’aki ke faka’auha ‘a e ‘akau mo e monumanu ‘oku faka’au ke ‘osi ka ke fakatolonga mo fakangatangata pe ‘a ia ‘oku laka hake ‘i he kalasi ‘e 35,000 ‘o e monumanu mo e ‘akau ‘oku malu’i.

TALITE TOUTAI MO ‘AMELIKA: Ko e talite toutai ‘a e ngaahi fonua ‘o e Pasifiki ‘oku memipa ‘i he FFA ‘o fakangofua ‘a e ‘u vaka toutai kupenga ‘a Amelika ke nau toutai ‘i hotau potutahi. Na’e kamata ‘a e talite toutai ko ‘eni i he 1987.

TALITE NIUE: Ko e Talite Aleapu Niue na’e fakamo’oni ki ai ‘a Tonga ni ‘i he 2015 ‘i he fengāue’aki fakataha ‘a e ngaahi fonua ‘o e Pasifiki ke tau’i ‘a e toutai ta’e fakalao he ‘oku hoko ko e palopalema fakamamani lahi.

OIE : Kautaha Fakavaha’a Pule’anga ki he mo’ui lelei ‘a e fangamonumanu. ‘Oku tokanga ‘a e kautaha ko ‘eni ki he ngaahi mahaki ‘o e fangamonumanu pea na’e fokotu’u ‘i Sanuali 25, 1924. ‘i Me 2003 na’e hoko ai honau ‘ofisi ko e “ofisi Fakamamani ki he mo’ui ‘a e fangamonumanu. ‘Oku te’eki ke fakamo’oni ‘a Tonga ki he aleapau ko ‘eni ka ‘oku tau ngāue pe ‘o fou ‘i he Komuniti ‘a e Pasifiki

ALEAPAU KI HE NGAHI TAULANGA FAKAVAHA’A PULE’ANGA (PSMA): Aleapau ki hono ngāue’aki ‘o e uafu ke fakafepaki’i ‘a e toutai ta’efakalao mo “ikai ke lipooti, pea na’e fakamo’oni ki ai ‘a e Pule’anga ‘o Tonga ‘i Tisema 2019.

4.4 Ngaahi Fiema'u 'a e Tu'utu'uni Ngāue 'a e Pule'anga

'Oku poupou kakato mo tokoni á e Potungāue' ki he ngaahi tuútuuni ngāue ki he kau ngāue fakapuleánga' á ia 'oku 'i he malumalu 'o e Lao ki he Ngāue Faka-Pule'anga 2002.

'Oku 'i ai á e fatongia 'o e Potungāue ki he Komisoni Toutai ki he Uesite' mo e Pasifiki' (WCPFC) (á ia 'oku ha 'i he Konivesio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha (UNCLOS)), ko hono fakahū atu 'a e ngaahi lipooti ki he Komisoni ki he valu. Ko e lipooti ni 'oku malava ke fakahoko kakato 'o fenapasi mo e taimi totonu 'o e lipooti.

Na'e to e hiki'i hake 'a hono vakai'i 'e he Potungāue 'a 'ene ngaahi tuútuúni' mo e founa fakahoko ngāue 'o talu meí he 'ene mavahe 'o hoko ko e Potungāue tu'u tokotaha hili ko ia 'a e mavahe mai meí he Potungāue Ngoue, Me'atokoni, Vao'akau mo e Toutai.

Ko e ngāue mahu'inga na'e fakahoko ke faipau ki he tu'utu'uni ngāue fo'ou 'a e Pule'anga' ki he Palani Ta'u Tolu (CP) pea mo hono fakahoko 'o e Me'afua Fakahoko Ngāue (PMS).

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e ngaahi ako 'oku fakahoko 'o kau atu ki ai 'a e kau ngāue' ('o hangē 'oku hā atu 'i 'olunga') 'o fakataumu'a ke to e fakalakalaka, ngāue pea mo ola lelei ange 'a e fakahoko fatongia'.

Naé 'i ai mo e ngaahi ako na'e fakahoko (hange ko ia óku ha í 'olunga) 'o makatu'unga ke to e lelei ange mo fakafiemalie á e fakahoko fatongia.

'Oku poupou á e Potungāue Toutai ki he Kautaha Toutai ó e Pasifiki' (FFA) 'i he polokalama ngāue 2016, ki hono tufotufa tatau á e faingamalie ki he tangata/fefine 'a ia na'e tali pea fakapaasi 'e he Komiti Alealea ki he Toutai 'a e kau Minisitā (FFCMin) ke faka'ai'ai 'a e tufotufa tatau 'o e faingamālie 'i he ngāue'anga pea ke tokoni ke ta'ofi 'a e 'a vahevahe ki he kau 'a e kakai fefine' ki he ngaahi fakahoko fatongia 'i he sekitoa toutai.

4.5 Poate mo e Komiti 'oku Totongi Pa'anga

'I he Lao ki hono Puleí ó e Toutai 2002, konga 8, Kuo pau ke fokotuú é he 'Eiki Minisitā ha Komiti Pule Faleí ki he Toutai', á ia kuo pau ke 'oatu 'a e ngaahi faleí ki he 'Eiki Minisitā, í ha ngaahi fakakaukau fekauáki ki hono fakatolonga, puleí, mo ha founa 'e tu'uloa mo fakalakalaka ai 'a e toutai í hotau Puleánga'.

Ko e komiti kuopau ke fakakau 'a e kau memipa 'oku ha atu 'i lalo. Ko e memipa kehe meí he kau memipa tuúmaú kuo pau ke fokotuú kinautolu ki he taú e tolu.

Tepile 18: Komiti Fale'i ki hono Pule'i 'o e Toutai (FMAC)

Lakanga	Hingoa
Sea	'Ofisa Pule Ngāue 'o e Toutai

Vahe 5: Fakamā'opo'opo

Ko e Lipooti Fakata'u 'a e Potungāue Toutai ki he Ta'u Fakapa'anga 2023/24 'oku ne 'omai 'a e vakai fakalukufua ki hono tokanga'i 'o e toutai, founa 'e tu'uloa, pea mo e ngaahi tokoni faka'ekonomika. 'Oku fakamamafa'i 'e he lipoti ha ngaahi tafa'aki mahu'inga kuo fai hono siofi mo alea'i 'i he ta'u kakato.

'Oku fakamamafa'i 'e he lipooti 'a e Potungāue ke nofo taha ki he founa toutai 'e tu'uloa. 'Oku fakamatala heni ki he ngaahi founa fo'ou kehekehe 'o fakataumu'a ke fakasi'isi'i 'a e fu'u lahi hono toutai'i 'o e ngaahi koloa mei 'oseni pea ke malu'i 'a e lahi 'o e ngaahi me'a mo'ui, kau ki heni 'a hono fakaivia 'a e tafa'aki faama ko ha founa 'e taha ke tokoni ki he ma'u me'atokoni mei 'oseni pea mo hono muimui'i 'o e ngaahi me'angāue satelaite ke tokoni ki hono muimui'i 'a e faipau ki he ngaahi tu'utu'uni fakalao.

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e fakahoko fatongia 'a e sekitoa toutai hono fatongia mahu'inga 'i he 'ekonomika 'o e fonua. 'Oku fakaikiiki 'e he lipooti 'a e founa 'oku tokoni lahi ai 'a e toutai ki he ngāue ma'u'anga mo'ui, malu 'o e me'atokoni, mo hono hiki hake 'o e pa'anga hū mai. 'Oku fakatokanga'i 'a e lahi ange 'a e ngaahi tu'unga 'o e ika 'i hono fakafehoanaki ki he ngaahi ta'u kimu'a pea alea'i 'a e ngaahi founa ki hono fakalelei'i 'o e maketi ki he kau toutai fakalotofonua. 'Oku fakatokanga'i foki 'a e hiki hake 'a e lahi 'o e ika 'i hono fakahoa ki he ngaahi ta'u 'e 2 kimu'a pea ko e founa ngāue ke fakalakalaka ai ha 'ilo mo fetu'utaki mo ki he maketi ki he kau toutai. 'Oku fakamu'omu'a foki 'e he potungāue 'ene tokanga ki he ngaahi kolo 'oku nau kau mai ke tokoni ki hono pule'i 'a e ngaahi toutai mo tokoni ki he faitu'utu'uni. 'Oku fakamatala'i 'e he lipoti 'a e ngaahi polokalama tokoni 'oku fakataumu'a ke ako'i 'aki e ngaahi kolo fakalotofonua fekau'aki mo e ngaahi founa toutai tu'uloa mo poupou'i 'enau kau 'i he ngaahi ngāue ki hono fakapotopoto'i 'o 'etau koloa mei 'oseni.

Neongo 'a e fakalakalaka, ka 'oku fakahaa'i 'e he lipooti ko 'eni 'a e ngaahi pole na'e hokohoko 'etau fe'ao mo ia 'o hange ko e lahi 'a hono toutai'i 'o e ngaahi me'a mo'ui mei 'oseni, feliliuaki 'o e 'ea, toe lahi ange 'a e 'esiti he tahi, ma'olunga ange, pea mo toe mafana ange 'a e 'ea. 'Oku kei 'i ai pe mo e ngaahi pole 'oku ne uesia 'a e tu'unga 'o e me'atahi mo honau nofo'anga pea ko e ngāue ia 'a e potungāue ki he ngaahi kupu felāve'i ke kei tauhi 'a e ngaahi mahu'inga tupu'a koe'uhi ke fakapapau'i 'oku tau tu'u fakataha ki hono ngāue'i 'a e visione ke a'usia faka'ekonomika, sosiale mo 'ataakai, pea ko e toutai tu'uloa 'oku kaunga ia ki he mo'ui lelei moe langa hake 'a e nofo 'a e Tonga.

Ko e hokohoko atu hono fakahoko mo e lesisita 'o e ngāue fakapangike 'a mamani 'oku ui ko e, "Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa" 'i he lea faka-Tonga, 'a ia 'oku 'iloa 'i he lea faka-Pilitania, ko e "Pathway to Sustainable Oceans (TongaFish Pathway)" talu mei he 2019 mo e totongi fakakatoa 'o e USD \$10 million 'i ha ta'u 'e 6 ko ha makamaile lahi ia ki he potungāue.

Ko e lipooti fakata'u 'a e Potungāue Toutai ki he Ta'u Fakapa'anga 2023/24 'oku hā lelei ai 'a e feinga 'a e potungāue ke fakapapau'i mapule'i 'a e toutai 'i ha founa tu'uloa lolotonga ia 'oku tokoni lahi ki he tupu faka'ekonomika. 'Oku mau fakamālō ki he 'Eiki Minisitā ki he'ene poupou ki hono fakalakalaka 'o e toutai' pea pehē ki he vā fengāue'aki fakataha mo e ngaahi kupu fekau'aki 'a 'enau poupou mo e ngāue malohi.